

BÉKÉSVÁRMEGYEI
NEMES CSALÁDOK TÖRTÉNETE

ELSŐ KÖTET

BÉKÉSVÁRMEGYEI
NEMES CSALÁDOK
TÖRTÉNETE

IRTA ÉS KIADJA

PALATINUS JÓZSEF

ELSŐ RÉSZ

MÁGNÁS CSALÁDOK

(HARRUCKERN-EK ÉS ÖRÖKÖSEIK)

BUDAPEST

1909

BEVEZETÉS.

A mikor útnak eresztem családtörténeti könyvem, különböző szempontokból szükségesnek tartok egyet és mást megjegyezni. Nevezetesen: miért íródott ez a munka ép most, a mikor a demokratikus korszellem szinte kizárja a kedvező fogadtatást? Miért kontárkodik az ujságcsináló a historikus munkájába? S ha már felrugja a latin közmondást: ne sutor ultra crepidam — miért annyit és úgy, a mennyit és a hogyan írtam?

E kérdésekre óhajtok nagyjában megfelelni.

Békésvármegyében innen-onnan hatodik éve vagyok, helyesebben: csak voltam, aktív napszámosa az ujságcsinálás mesterségének. Nem viselem ugyan magamon a bennszülöttség pátensét, de mint ujságíró, nemcsak a napi események érdekeltek pusztán, hanem figyelemmel kísértem a vármegye fejlődését minden vonatkozásban. S összehasonlítván a mai vármegyét a kétszáz év elöttivel, lehetetlen volt nem kutatnom azon okokat, a melyek a mai állapotokat, viszonyokat megteremtették. Vizsgálódásaim közben arra a kétségtelen igazságra kellett jutnom, hogy a ma virágzó, az anyagiakban és szellemiekben vagyonos vármegyét a sivár, lakatlan pusztából az ide bevándorolt fő- és köznemesség teremtette, alkotta meg. Ez igazságot ugyan nálamnál korábban megállapította Karácsonyi János dr., a ki a vármegye monografiájában röviden megemlékezvén a nemesi családokról, a következőket írta:

«Akár úgy tekintjük a vármegyét, mint területet, akár úgy mint igazgató és biráskodó szervezetet, nagy hatással voltak arra egész 1848-ig a nemes családok. A középkori viszonyoknál fogva jórészt tőlük, mint tulajdonosoktól függött falvak keletkezése, fölvirágzása vagy hanyatlása.»

Hogy ez állítás mennyire megfelel az igazságnak, azt minden ékesszólásnál beszédesebben igazolják az egyes családok históriájánál felsorolt tények. A kutatót tehát méltán érdekelhetik e főnemesi és nemesi családok, a kiknek életével, szereplésével úgyszólván elválaszthatlanul összefügg az újkori Békésvármegyének tör-

ténete, fejlődése. A redakción kívül, ha olykor-olykor szabad idővel rendelkeztem, a műkedvelő kedvtelésével forgattam a vármegye analeseinek megfakult lapjait, s közben, a megrögzött újságíró szokásához híven, csakúgy, mint valami szenzációs riportról, jegyzeteket készítettem. Őszintén megvallhatom, soha nem gondoltam, hogy e riportszerű jegyzetek egykor olyan quantumra sokasodjanak, melyek földolgozva köteteket töltsenek meg. Arra a kérdésre pedig, hogy az újságíró miért kontárkodik a historikus munkakörébe, csak azzal felelhetek: nem tartom egy pillanatig sem gazdának, a ki a vetőmagot el nem veti, hogy majdan arathasson. Sántit ugyan a hasonlat, de mégis annak a gazdának érzem magamat, a kinek gazdaságosabbnak ígérkezett feldolgozni összegyűjtött adataim, mint átadni a penésznek és molynak íróasztalom fiókaiban. És az álszerénység vádja jogosan érhetne, ha tagadnám, hogy egy kis hiúság is ösztökélt; hátha tehetek némi szolgálatot a családtörténeti irodalomnak? Hogy mennyiben sikerült e szándéknak megfelelni, azt bírálja el az igazságos kritika. Nem mentségül, de magyarázatul el kell azonban itt egyet s mászt mondanom. Quantumra többet és kvalitásra értékesebb s úgy történelmi, mint geneológiai szempontból tartalmasabb munkát állíthattam volna egybe, ha két súlyos akadály nem gördül törekvéseim elé: az anyagiak hiánya és egyes érdekelt családok rideg elzárkózása minden, a birtokukban lévő és családjukra vonatkozó adatok kiszolgáltatása körül. Ismétlem, az anyagiak nagy mértékben befolyással voltak munkám terjedelmére és tartalmára. Nagyobb áldozattal alaposabb kutatásokat végezhettem volna, másutt pedig az érdekelt családok lehettek volna nagy mértékben támogatásomra, ha levéltáraikat kutatás céljára rendelkezésemre bocsájtják. Talán idővel az anyagiak is megengedik az újabb kutatást s akkor ennek eredményét egy pótkötetben írom meg.

Hátra volna még a harmadik kérdés: aktuális-e egy ilyen irányú munkának nyomdafesték alá bocsájtása napjainkban? A saját, gazdasági szempontból természetesen igennel kellenék felelnem. Ám itt nem a szerző, nem is egyesek felfogásáról, de a nagyközönség vélekedéséről van szó. Tagadhatlan, demokratikus világot élünk, ennek korszelleme hatja át életünket, berendezkedésünket, irodalmunkat és felfogásunkat. A demokratizmus nem ismer kiváltságosokat, csak jogokban és kötelességekben egyenlő polgárokat. Ám, az olvasó közül senki ne ringassa magát abban a hitben, hogy e munka a demokratikus korszellemmel szembehelyezkedve, a születésben és rangban kiváltságosoknak zeng ódákat. Sokkal komolyabb intenciók vezettek: megismertetni azon kiváltságosokat, a kik a rendiség eltörlése előtt megvetették a fundamentumát az új, a mai Békésvármegyének. A kik közremunkál-

kodtak s utódaik munkálkodnak a vármegye fejlesztésében, a közlakosság anyagi és erkölcsi boldogulásának előbbrevitelén. Mert ha olykor «rozsdá is marta a falon függő nemesi kardot», gazdája nem mindig volt a Petőfi nemese, hanem tevékeny közéleti férfiú, a ki minden hazafias és becsületes mozgalomnak élén áll s munkálkodik. Idegen származású s itt birtokot szerzett arisztokratáink szívvel-lélekkel magyarokká váltak s a törökök által lakatlan sivataggá tarolt vidékből mintagazdaságokat, fejlődő, vagyonos városokat varázsoltak s minden tekintetben úgy assimilálódtak, hogy szereplésük a legteljesebb elismerésben részesült fent és lent egyaránt. Ám szóljon azonban teljesen elfogulatlan ítélő a régi nemesek szerepéről, hivatásáról. Dr. Berecz Sándor «Magyarország művelődésének története» című kiváló alapossággal szerkesztett jeles munkájában a következőket írja a XVIII. és XIX. század nemességéről:

«A nemesség a megyékben a maga nemesi kuriáján él. Életük egyszerű, a miben változatosságot csak egy-egy megyegyűlés szokott okozni. A megyegyűlésen foglalnak állást a kormány esetleges törvénytelen rendeleteivel szemben; itt intézkednek országos dolgokban is, a mikor a megyei követeknek utasítást adnak; a megyében vállalnak hivatalt, bírászkodnak s a nép is a megye ítéletén csüng. A megye volt a régi rendszer képviselője, szemben az új intézményekkel s azok hivatalaristokratiájával. A megye hajtja végre a törvényeket s ha a végrehajtást megtagadja, a helytartótanácsnak nincs módja megyéket erre kényszeríteni, mert a megyét csakis a főispánja köti a központi hatalomhoz. A nemesség tett a legtöbbet a magyarság érvényesítésére, alkotmányunk fentartására, a régi jó szokások és erkölcsök megőrzésére. A köznemességnek nagy az érdeme abban is, hogy a sok, idegenből ideszakadt birtokosnak a magyarsághoz assimilálnia kellett, ha új hazájában érvényesülni akart. Soha számban úgy nem szaporodott a magyarság, mint a XVIII. század folyamán. (Az idézett munka említi, 224. lapján, hogy Harruckern Békésmegyét úgy felvirágoztatta, hogy ott, a hol egy félszázad előtt néhány ezer ember élt, most 60—70 ezer gazdálkodik a Harruckern jószágokon.), a mi örök érdeme marad a magyar nemességnek. A mi a köznemességnek jellemét, politikai és erkölcsi tulajdonait illeti, erről csak a legnagyobb elismeréssel lehet szólni. A nemesség nemcsak jogokat igényel, de teljesítette kötelességét is. És ha a jog és kötelesség közötti egyensúly a közadózás kérdésénél meg is volt zavarva, a nemzeti és állami életnek egész vonalán helyre lett állítva azon szolgálatok által, melyeket az existenciának fenntartása folytán tett. Kiváltságait megérdemelték azon nagy szolgálataik fejében, melyeket az ország fenntartása és megvédése által szereztek.

A mi köznemességünk köz- és magánéletének tisztessége kifogástalan volt. Köz-
nemességünk, a mely birtokán élt s maradt és a mely elkerülte az idegen befolyáso-
kat, anyagi és szellemi függetlenségében hatalmas támaszát találta az idegen poli-
tikai irányzattal való szembeállításnak s a kedvező viszonyok között kifejlesz-
hette azon jó tulajdonságait, melyeket még az idegen is megbecsült a mi nemes-
ségünkben. Az őszinte egyenesség, szokimondás, megbízhatóság, az igazi szívél-
lyesség és vendégszeretet mind oly erények, a miket másutt ez időben nem igen
találunk. Köznemességünk, ha nem is volt kulturális tényező, kulturális érzékkel
birt s nem zárkozott el a külföldi irodalom termékei előtt, ha az idegen iro-
dalomnak megbecsülése általánosnak nem is mondható. Általános ismereteiket
az ország törvényei, Verböczy és a klasszikusok képezték, a mi azonban felfogá-
suk eredetiségét és egészséges ítélőtehetségüket éppen nem szorította háttérbe.
Nagymérvű kötelességérzetük az akkori egészséges közszellemnek legélénkebb
bizonyosága. E társadalom légköre és talajából nőtt az a nemzedék, mely az 1790-es
években előkészítette és 1825—1848 között megalkotta az új Magyarországot.
E nemzedéket, mely társadalmunkat átalakította, azokban az egyszerű és szerény
udvarházakban nevelték, a melyeknek egészséges légköre a köz- és magánéletnek
legjobb iskoláját képezte. E szerény nemesi kuria oltalmazta a nemesség szemé-
lyes szabadságát, a mely felett csak a törvény állott s a törvényes bíró vonhatta
csak felelősségre a rendes idézés mellett. A törvény, jog és igazságnak kiterjesz-
tése a nem nemesekre képezte 1825 után a reformactiónak célját. Nemességünk,
mely egyéni jogaira nézve biztosítva volt az önkény támadásaival szemben, a maga
összességében képes volt a koronában rejlő nagy hatalmat ellensúlyozni. Míg a
rendi alkotmány fennállott, a fejedelmi osztrák túlhatalom ellen ez volt egyedüli
lényeges korlát s a rendiségnek 1848 előtti minden győzelme az alkotmány tovább-
fejlődését jelentette.»

A magyar nemesség szerepének ezen elfogulatlan bírálata bizonyoság arra,
hogy a nemesség mindenkor méltó lesz a megemlékezésre, megismerésre s a
kulturember előtt a velük foglalkozó könyvek sohasem veszítik el actualitásukat.

Végül nem hagyhatom szó nélkül azon, többek által hangoztatott állítást
sem, hogy hiszen Békésvármegyének nincsenek is nemesi családai, tehát békés-
vármegyei nemesi családokról nem is lehet szó. E körülményről már megemlé-
keztem előfizetési felhívásomban, midőn jeleztem a következőket: A történelem-
ből nagyon jól tudjuk, hogy Békés vármegye nemesi családjai a mohácsi vész és
az ezt követő török hódoltság alatt részben idegen vármegyékbe költöztek,

nagyobbrészt pedig kipusztultak. Ezen családokat és történeti szereplésüket nem szándékozom ismertetni, annál kevésbé, mert azok szerepléséről tájékozást nyújt Békésvármegye monografiája. Munkámban a fősúlyt azon főnemesi és nemesi családokra fektettem, a kiknek történeti szereplése úgyszólván összeforrott Békésvármegye újabbkori — a török hódoltság utáni történetével. Művemben tehát azon mágnás és nemesi családok története foglal helyet, a mely mágnás és nemesi családok a török hódoltság utáni időktől napjainkig telepedtek le Békésvármegye földjén. Ehhez képest két részre oszlik könyvem. Az első rész a mágnás családokat és Harruckern örökösöket, a második a nemesi családok történetét tárgyalja és pedig a következő sorrendben:

ELSŐ RÉSZ.

1. A báró Harruckernek és örököseik.
2. A Wenckheim-család.
3. Az Almásy-család.
4. A gróf Bolza-család.
5. A gróf Blanckenstein-család.
6. A báró Drechsel-család,
7. A románfalvi Fejérváry-család.
8. A gróf Hoyos-család.
9. A horgosi és szentpéteri Kárász-család.
10. A gróf Károlyi-család.
11. A gróf Merán-család.
12. A gróf Széchenyi-család.

MÁSODIK RÉSZ.

1. A velencei Ambrus-család.
2. Antalóczy-család.
3. bajcsi Bajcsy-család.
4. Benedicty-család.
5. bajczai Beliczey-család.
6. bertóthi Bertóthy-család.
7. szelefarnosi Bodó-család.
8. Bodóky Henter-család.
9. Boross-család.
10. behárfalvi Bohus-család.
11. Csánky-család.
12. kövesecsi Dancs-család.
13. Dobsa-család.
14. bélmegyeri Domokos-család.
15. jobbaházy Döry-család.
16. felsőalmási Fábry-család.
17. erdőtarcsai Fejér-család.
18. késmárki Galli-család.
19. gyulai Gaál-család.
20. csákói Geist-család.
21. ölyvedi Gyoroky-család.
22. teszári Hajnal-család.
23. szathmári Igaz-család.
24. Jancsovics-család.

25. Jankó-család.	44. petneházai Petneházy-család.
26. daruvári Jankovich-család.	45. Popp-család.
27. nagyjeszeni Jeszenszky-család.	46. dobsinai Sailer-család.
28. Juhos-család.	47. váradi Szabó-család.
29. neczpáli Justh-család.	48. váradi Szakáll-család.
30. simándi Kállay-család.	49. Szathmáry-család.
31. keviczi Keviczky-család.	50. kisszalóki és lucsvinai Várady-
Szakmáry család.
32. eleméri és ittebei Kiss-család.	51. felsőszöllősi Szánthó-család.
33. Konkoly-család.	52. Szegegy-Kiss-család.
34. Könyves-Tóth-család.	53. Szokolay-család.
35. Kruchió-család.	54. kisdardai Thék-család.
36. királylehotai Lehóczky-család.	55. ipolyi Terényi-Stummer-család.
37. ebesfalvi Lengyel-család.	56. Torkos-család.
38. Lukács-család.	57. Thúry-család.
39. noszlopi Németh-család.	58. Ursziny-család.
40. néveri Névery-család.	59. roglaticzai Zlinszky-család.
41. kápolnaki Nyisztor-család.	60. folyfalvi Zöldy-család.
42. rozváczi Omazta-család.	
43. csabai Páva-család.	

Munkám további kötetei 4—6 hetes időközökben fognak megjelenni. A forrásokat a kötet végén nevezem meg.

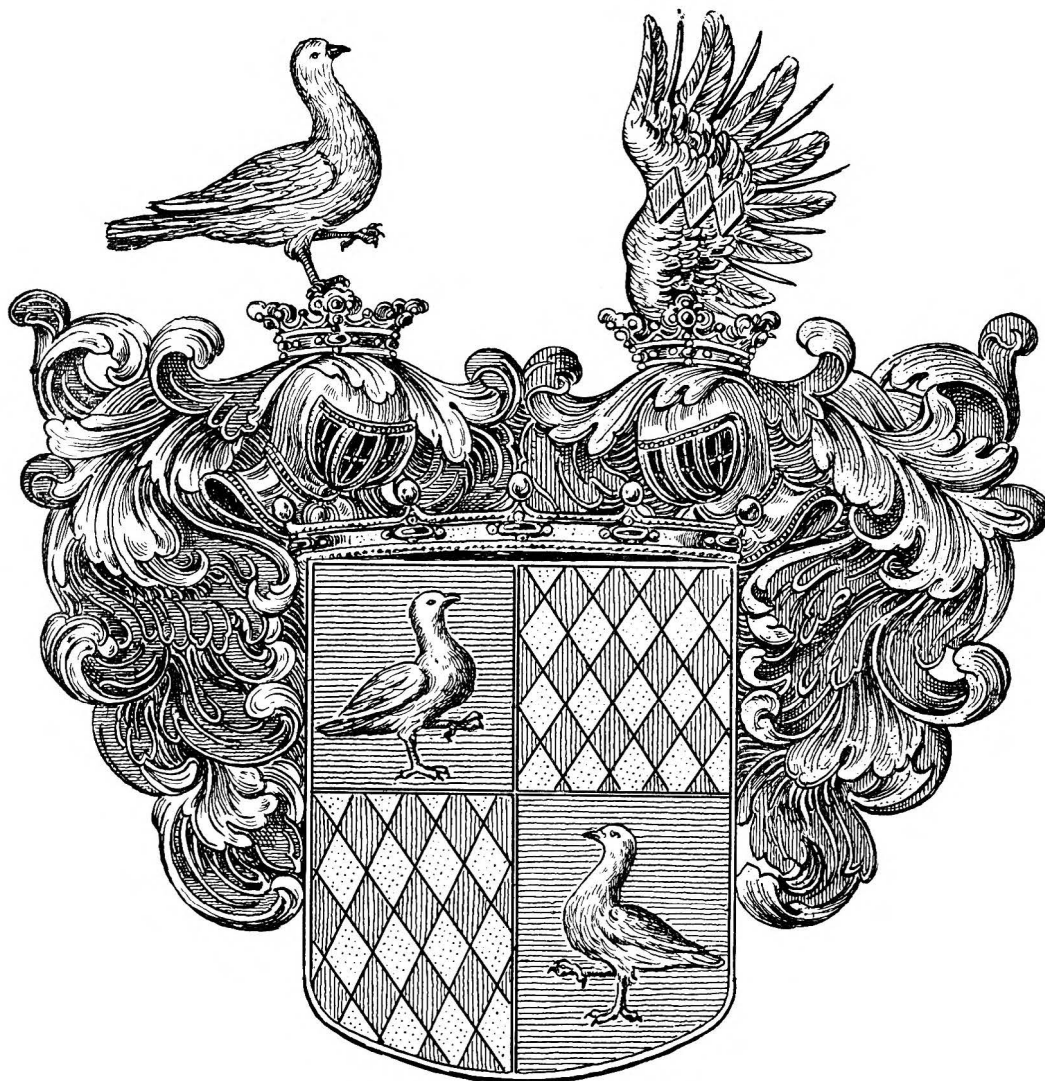
Legvégül kedves kötelességemnek tartom, hogy mindazon jóakaróimnak, kik úgy kutatásaimnál, mint munkám megjelentetésénél segítségemre voltak, ezúttal is leghálásabb köszönetemet fejezzem ki.

Békéscsaba, 1909 július hó.

Palatinus József.

A BÁRÓ HARRUCKERNEK ÉS
ÖRÖKÖSEIK

A HARRUCKERN-EK BÁRÓI CZÍMERE.

A BÁRÓ HARRUCKERNEK ÉS ÖRÖKÖSEIK.

I.

A Harruckernek és letelepedésük Békés vármegyében.

Békés vármegye újabbkori története, mely a XVIII. századdal kezdődik, elválaszthatlanul összefügg a német származású Harruckern családnak a vármegyébe való letelepedésével és birtokszerzésével. A Harruckernek voltak azok, a kiknél nagyobb befolyást egyetlen család sem gyakorolt a vármegye történelmi fejlődésére. Ha a történelmi lapjainak gondos forgatása mellett előnkbe tárul a múlt, megismerjük az akkori birtokviszonyokat, a török hódoltság siralmas nyomait, s úgyszólván a romokon megjelenő, szinte példátlan ambícióval, az alkotni akarás és tudás vágyával rendelkező hatalmas Harruckern János Györgyöt: úgy el kell ismernünk azon igazságot, hogy vármegyénk új kori történelmének a Harruckernek voltak az intézői. S bár származásra idegenek voltak, alkotmányunk iránt hiányzott az érzékük, Békés vármegye fejlesztése, lakosai érdekeinek, közjólétének előmozdítása körül soha el nem évülő érdemeket szereztek maguknak. Haláluk után pedig birtokaik révén olyan hatalmat adtak az örökösök kezébe, a mely hatalom ma is elsőrangú tényezője Békés vármegyének. A vármegyének ezidőszaki mánásai úgyszólván kivétel nélkül a Harruckernek, illetve utódainak örökösai (I. családfát).

Mielőtt rátérnék a Harruckern család származásának rövid ismertetésére, röviden vázolni óhajtom Békés vármegyének a Harruckernek letelepedése előtti birtokviszonyait. A történelmből tudjuk, hogy a mohácsi vész után vármegyénk is török kézre, s arra a szomorú sorsra jutott, mint általában az egész meghódított terület. A törökök úgyszólván sivataggá tarolták, népét kiszarolták, kifosztották, jórészen pedig életüktől is megfosztották. A törökök kiűzése után vármegyénk, mint fegyverrel visszahódított terület, egyelőre katonai közigazgatás alá került, később pedig, 1699-ben a király vette birtokába. A vármegyét és ügyeit, mint

koronabirtokot, az udvari kamara hatósága kezelte, mely a gyulai tiszttartóságot alakította belőle. Ez állapot sem tartott azonban sokáig. A kincstár eladományozván a vármegyét, ennek egész területe három nagy uradalom között oszlott meg és pedig: gyulai, szentandrászi és kétegyházai. Legnagyobb volt a gyulai uradalom, mely a mai vármegyének $\frac{5}{6}$ -od részét foglalta magában. Ezt szerezte meg Harruckern János György, s részben ő, részben örökösei a másik két uradalmat is birtokukba kerítették.

Lássuk most a Harruckernek származását és vármegyénkbe való letelepedésüknek rövid történetét.

Nemrégiben az volt a balhit — s ennek még ma is vannak hívei — hogy Harruckern János György prófontmester volt, atyja pedig linzi pékmester. E felfogás valóban nem alapul egyében balhitnél. Mert Harruckern János György édesatyja takácsmester volt, s nem is Linzben lakott, hanem az attól 24 kilométerre fekvő Schenckenfeld nevű mezővárosban. Az egykori takácsmesternek hét gyermeke közül egyedül János György érdekel bennünket, de a történetét is. János György a XVII. század második felében Schenckenfelden született. Az egyszerű takácsmester, midőn hatodik gyermekének bölcsőjét ringatta, aligha álmodott arról a merész pályáról, melyet János György megfutott. Először 1689-ben tűnt fel, a midőn iskoláinak elvégzése után az alsóausztriai udvari kamarai számvéviségnél vállalt hivatalt, mint számtiszt. Tehetségével, munkásságával csakhamar magára vonta feletteseinek figyelmét, úgyannyira, hogy három év múlva hadügyi élelmezési biztosnak nevezték ki. A mikor az udvari kamara 1697-ben elhatározta az aradi vár építését, kamarai biztosul Harruckern János Györgyöt rendelték ki, a mely minőségben négy évet töltött Aradon. Mi sem természetesebb, hogy Aradra való utazása közben Békésvármegye területén is keresztül utazott, s ekkor szerzett tudomást az itt lévő hatalmas kincstári birtokokról. Ezen ismereteit azután húsz év múlva mesteri módon értékesítette. Az aradi várépítés befejezése után, itt szerzett érdemeinek elismeréséül, díszes hivatalba jutott. Az uralkodó 1701-ben alezredesi ranggal hadi élelmezésügyi igazgatónak nevezte ki Olaszországba. Hét évvel később, 1708-ban Németalföldre küldték, a hol öt éven keresztül vezette a hadsereg élelmezését és egyuttal a hadi bizottság helyettes-igazgatója is volt. A hadsereg élelmezése az időben természetesen nagyobb művészet volt, mint ma, a technikai vívmányok korszakában. Harruckern János György a szerzett gyakorlati ismeretek alapján 1716-ban teljesen újjászervezte a hadi élelmezést, s azt feletteseinek méltán csodálatára, a török háborúban páratlan

A BÁRÓ HARRUCKERN CSALÁD LESZÁRMAZÁSI TÁBLÁZATA ÉS ÖRÖKÖSEI.*

I. Mátyás

neje: Pühringer Zsuzsanna

György

takácsmester

1633 márcz. 24, † 1692 szept. 11

neje: Schlögel Erzsébet

II. Mátyás	Katalin	Simon	Mihály	Éva	János György	Mária
				1661, † 1737 férje: Stamberger András	1664, † 1742 római birodalmi lovag, állam- udvari tanácsos, tábori élel- mezési főhelytartó, a gyulai uradalom alapítója, 1723-ban magyar báró 1. neje: fellensteini Fellner Anna 2. neje: Vorstern Anna Mária	sz. 1667 szept. 3 férje: Muetting János

Johanna férje: gróf Werden- burg József	Ferencz sz. 1696 1742—75-ig Békés megye főispánja, † 1775 nov. 14 1. neje: Mannsfeld Anna 2. neje: Dirling Mária Antónia	Franciska 1. férje: Mayersfeldi Mayer János birodalmi lovag 2. férje: báró Pech- mann Lajos	Mária Cecília férje: wencckheimi Wenckheim József Ágoston birodalmi lovag	József 1737 márcz. 26 † 1741 jan. 9. neje: Hoche Jozefa
	Mária Anna férje: gróf Stockhammer József		Jozefa férje: gróf Károlyi Antal	Borbála sz. 1739 nov. 19. férje: gróf Siskovich József, hadszertármester

<div style="border: 1px solid black; padding: 2px; font-size: small;">Innen Harruckern és Wenckheim örökösök.</div> Wautenburg Jozefa grófnő férje: báró Gruber Ferencz	STOCKHAMMER ANTÓNIA grófnő férje: előbb báró, utóbb gróf Bolza Péter, tábornok	gróf Stock- hammer Ferencz neje: Hartig M. Terézia	HARRUCKERN JOZEFA bárónő férje: gróf Károlyi Antal	báró HARRUCKERN MÁRIA CECILIA férje: Wenckheim József Ágoston
GRUBER TERÉZIA bárónő férje: báró, utóbb gróf Wenckheim József, altábornagy	STOCKHAMMER KAROLINA grófnő férje: báró Drechsel Florentin		Wenckheim Xavér I. Ferencz altábornagy neje: Rosenfeld Karolina bárónő <i>Wenckheim bárók leszármazását lásd a család történeténél.</i>	

Wenckheim Seraf Ferencz Lipót gróf neje: Pálffy Borbála grófnő	báró Wenckheim III. József neje: Orczy Teréz bárónő	WENCKHEIM CAROLINA sz. 1779 férje: gróf Blanken- stein Henrik kamarás, ezredes	WENCKHEIM HENRIETTE férje: borgosi Kárász Miklós szepitemvir 1830	Wenckheim Franciska bárónő férje: gróf Festetich Vincze, kamarás
Wenckheim V. József gróf neje: gróf Niczky Mária <i>A grófi ág egyenes leszármazását lásd a gróf Wenckheim család történeténél.</i>	báró Wenckheim Viktor neje: Eszterházy Mária grófnő		KÁRÁSZ KAROLINA férje: románfalvi Fejérváry Miklós	

WENCKHEIM
STEFÁNIA MÁRIA
grófnő
férje: gróf Almásy Kálmán

WENCKHEIM TERÉZ bárónő
férje: gróf Hoyos Miksa

* Csak azon Harruckern és Wenckheim örökösök vannak a táblázaton levezetve, akiknek utódjai ma is Békés megyében élnek és birtokosok. — A teljes örökösödési táblázat eredetije a gróf Károlyi levéltárban.

ügyességgel és eredménynyel maga vezette. Innen ered «Proviandt-Meister» = prófuntmester elnevezése, amellyel ellenségei gúnyolták az irigyelt férfit, aki röviddel ezután tábori élelmezési főhelytartói és római birodalmi lovagi rangot nyert. E minőségében érte a legnagyobb szerencse. VI. Károly római császár, Magyarországnak e néven III-ik királya, 1723-ban a szegedi kincstári javak felügyelősége alá osztott gyulai uradalmat Harruckern János Györgynek és törvényes utódainak adományozta, mint az adománylevél mondja: a haza és király iránt tanusított hű szolgálataiért; különösen a magyar nemzet iránti bokros érdemei jutalmazásául, tekintetbe vételével annak, hogy ő a királyi kincstárt, mely a spanyol örökösödési, de legnagyobbbrészt Magyarhonnak a török kényúri igájából felmentésére fordított hadjáratok folytatása miatt csaknem kiürült, több százezer forintokkal gyarapította, stb. donáció útján, — örökösei teljes birtoklási — úgy egyházi = Jure patronatus, mint bünt fenyíthető = Jure gladio joggal ajándékozott.

Ezzel azonban még nem jutott pályájának tetőpontjára Harruckern János György. Még a donáció előtt, 1710-ben udvari kamarai tanácsos, 1718-ban római birodalmi lovag lett, 1723-ban magyar honfiusítást nyert. Hogy pedig díszes állásaihoz és hatalmas vagyonához meglegyen az illő rang is, az uralkodó 1723-ban magyar bárói rangra emelte. Mint békésmegyei földesúr, hatalmas befolyást gyakorolt a vármegyére. Nemcsak mint földesúr, de mint a vármegyének főispánja. E tisztségre 1729 május 22-én nevezték ki, de a főispáni széket csak Löwenburg főispán halála után, 1733-ban foglalta el. Az ő, valamint utódjának szerepléséről, alkotásairól az alábbi fejezetek számolnak be.

II.

A gyulai uradalom megszerzése.

Mint föntebb láttuk, Harruckern János György már 1697-ben, szóval aradi kamarai biztos korában ismerte már Békés vármegyét, kincstári uradalmait, s minden bizonynyal tervbe vette azok valamelyikének megszerzését. Előbb azonban arravaló érdemeket kellett szereznie. Ez érdemeket megteremtette húsz év sikeres munkássága. S a midőn a honfiusítást megnyerte, az 1719. év első felében folyamodott III. Károly királyhoz, hogy hűségese szolgálatai elismeréséül részesítse őt némi

jutalomban. Harruckern János György nagyon jól tudta, hogy a 16 évig tartó, s rengeteg áldozatokkal felemésztő spanyol örökösödési, majd török háborúk úgyszólván teljesen kimerítették a királyi kincstárt, s így pénzbeli jutalmat a legjobb akarat mellett sem kaphat. Kérvényében tehát mindjárt jelezte, hogyha jutalomra érdemesítk, az esetben jutalmul a budai hévvizen épült malmot és a mellette elterülő szőlőket adományozza a király. Arra az esetre pedig, ha a malmot és szőlőket nem kaphatná meg, a békésvármegyei Gyula, Csaba, Doboz, Gerla, Békés, Ladány, Gyarmat, Vésztő és Öcsöd helységeket kérte jutalmul.

III. Károly király méltányosnak tartotta hű emberének kérését. Mielőtt azonban a kérelmet teljesítette volna, Harruckern folyamodványát a császári kancelláriához utasította, azzal a rendelkezéssel, hogy az pénzügyekben állapítsa meg a jutalom nagyságát. A császári kancellária viszont az udvari kamaránál érdeklődött ezirányban, s ennek javaslatára 24,000 forintban állapította meg a jutalom nagyságát. Ennek megtörténte után a császári kancellária aziránt kért véleményt az udvari kamarától, hogy a hévvizi malmot és szőlőket, avagy a gyulai uradalmat ajándékozzák-e Harruckernnek. Különös és szinte érthetetlen, de tény, hogy az udvari kamara tiltakozott a hévvizi malom és szőlők elajándékozása ellen. Ellenben nem kifogásolta, hogy a fentnevezett békésmegyei helységeket adományozzák Harruckern János Györgynek, olymódon azonban, ha a nevezett birtokok tényleges értéke nagyobb összegre rúgna, mint 24,000 forint, az esetben az értékfelettel Harruckern készpénzben térítse meg az udvari kamarának. A császári kancellária elfogadta az udvari kamara javaslatát, s annak értelmében 1719 július 29-én jelentést terjesztett a király elé.

III. Károly rövidesen döntött a jelentés fölött. 1719 október 7-én ugyanis a 24,000 forint jutalmat kiutalványozta, s illetve elrendelte, hogy a kérdéses békésmegyei birtokokat írják össze és becsüeljék meg a tényleges értékét. A királyi rendeletnek az aradi kincstári tisztartó tett eleget. A becsülevél 1719 december 1-én már az udvari kamara előtt feküdt. Az említett kilencz községen kívül azonban Harruckern utólagos kívánságára benne volt a becsülevélben Szeghalom és Gyoma is, s mindezek értéke az aradi tisztartó becslése szerint (a jövedelem százszorosának egyhatodát véve értékalapul) 33,196 forintot tett ki. Ezen összegből azonban a becslőtiszt még leütötte az uradalmi gazdatiszt évi fizetésére szükséges 400 forintnak tőkáját: 6,666 forintot, s így tiszta értékül 26,530 forint maradt.

A becslés éppen nem elégítette ki az udvari kamarát, a mely egyenesen megdöbben a becslési érték csekélyisége fölött. Az udvari kamara szentül meg

meg volt győződve, hogy az említett 11 község a hozzájuk csatolt pusztákkal sokkal nagyobb értéket képviselnek, s az aradi tiszttartó Harruckern javára részrehajlón járván el, meg akarta károsítani a kincstárt. A kamara ezen föltevését közölte is a szegedi kincstári jószágigazgatóval, Thán János Ádámmal, utasítván őt, hogy alaposan vizsgálja felül a becslést.

Ilyen huzavona miatt természetesen késlekedett az adományozás. A késlekedés azonban nem jelentette a szándék elodázását. A becslés felülvizsgálása majd egy évig tartott el, melynek befejezése után Thán 1720 október 3-án beterjesztette jelentését az udvari kamarához. E jelentés rehabilitálta az aradi tiszttartót, siralmas képet festve a békésmegyei állapotokról. Thán az aradi tiszttartó becslését részrehajlatlannak, tökéletesen igazságosnak ismerte el. A becslési érték csekélységének indoklására pedig olyan dokumentumokat sorol föl, a melyeket el kellett fogadni az udvari kamarának is. Nevezetesen, hogy: Békésvármegye községei úgyszólván inségben szenvednek, lakósai koldusszegények, ha megakarják művelni úgy a hogy földjüket, nyolcz-tíz embernek kell összeállania, mert néhol még ennyinek sincs 6—8 ökre. A tulajdonképeni lakosok jobbágyok, a kiknek nagyobbbrésze szökevény, s innen is tovább szöknek, mert régi gazdájuk visszaköveteli őket. Ipar, kereskedelem a megyében semmi nincs, a nép a legprimitívebb gazdálkodást folytatja, sőt Gyulán kívül még szőlőskertek sincsenek.

Az udvari kamara belenyugodott Thán jelentésébe, s a király utasítására elrendelte, hogy a gyulai uradalmat az említett helységekkel adják Harruckernnek. Az átadásra vonatkozólag áttekintő, tiszta képet nyujt Karácsonyi János dr. Békésvármegye monográfiájában, a következőkben:

«Thán 1720 október 25-én teljesítette a rendeletet, s a személyesen megjelent Harruckern János Györgynek átadta a gyulai uradalmat, Gyula és Szentest városok kivételével. Gyulát azért nem adta még át, mert újra kellett becsülni, Szentest pedig csak utólag kérte Harruckern. Ez átadáskor az új becslést is elkészítette Thán és bejelentette, ha Gyulát és Szentest is átadják, az egész uradalom 7948 forinttal ér többet 24,000 forintnál. Jelentette továbbá azt is a kamarának, hogy időközben a gyulai uradalom területén új falu alakult, Kőröstarcsa, s így az új uradalom, ha Szentest is hozzáadják, már nem 11, de 13 községből fog állani. Mivel azonban egy pár pusztá kimaradt még a becslésből, ezek felbecslésére 1721 májusában ismét kiküldték Thánt, a ki már augusztus 12-én jelenti, hogy Szénást, Királyságot, Kondorost 1230 forintra becsülte, ellenben Bélmegyert külön értékes birtoknak nem tekintheti, mert azt a békésiek, véstőiek, ladányiak használják, s

onnan szereznek maguknak tát. Hanem vannak más különálló puszták, u. m. Halásztelek, Murány, Orosháza, Sima, Simasziget, Sopron és Szarvas, a melyek mindössze 300 forintot érnek. Ezeket is oda lehetne adni Harruckern-nek nemcsak azért, mert szomszédosak a többi falvakkal és pusztákkal, hanem azért is, mert magukban véve használhatatlanok, értéktelenek.

Karácsonyi szerint Harruckern a békésmegyei uradalmat csak zálogjog gyanánt (inscriptionaliter) kapta, s ha a kincstár neki a 24 ezer forintot megfizeti, bármikor visszavehette volna. A mikor tehát megvolt az adományozás, Harruckern arra fordította minden erejét, hogy az uradalmat örök jogon is megszerezze. E végből először is honfiusította magát, azután a gyulai uradalmat kiegészítette Székudvarral, s az ezekhez tartozó Elek, Szentmárton, Pil, stb. pusztákkal. Ekként az uradalom 13.000 forinttal ért többet 24.000 forintnál, a mely különbözetet Harruckern 1722 október 5-én meg is fizetett a kincstárnak. 1723 május 23-án már ki volt állítva a királyi adománylevél és ugyanezen év augusztus 10-én Harruckernt a magyar törvények szerint is ünnepélyesen beiktatták a gyulai uradalomba. Ehhez tartoztak akkor az adománylevél felsorolása szerint: Gyula város, Fövényes, Ölyved és Apáti pusztákkal; Békés város Berény, Gyúr és Endröd pusztákkal; Csaba falu Vesze, Gerendás és Kigyós pusztákkal; Gerla falu Mezőhegyes, Szent-Miklós, Kis- és Nagydécse pusztákkal; Gyoma falu Ege és Nagytelek, másként Szent-János pusztákkal; Doboz falu Csomós pusztával; Tarcsa falu Németi, másképp Nemeskereki pusztával; továbbá a következő önálló puszták: Bélmegyer, Félhalom, Murony, Halásztelek, Királyság, Kondoros, Orosháza, Soprony, Sima, Simasziget és Szénás; megyénk határain kívül pedig: Szentes és Székudvar ismét több pusztával.

Ezzel azonban még nem volt vége a gyulai uradalom alakulásának. Öt-hat esztendő múlva csak azt hallotta Harruckern, hogy némelyek az ő uradalmától egészen körülvelt pusztákat kérnek adományba a királytól, s e pusztákba magukat be is akarják iktatni, holott eddigelé e pusztákat az ő jobbágysai használták, s azokat ő már mintegy a magáénak tekintette. Harruckern 1732 márczius 22-én folyamodott a királyhoz, hogy új adománylevelet állíttason ki számára, s abban, az ő jobbágysaitól használt, de a korábbi adománylevélbe nem foglalt puszták neveit is vegye be. III. Károly igazán királyi kegyet gyakorolt, mert a 36.000 forintra becsült pusztákat ingyen ajándékozta Harruckern-nek. Az új adománylevél kiállítása után a második, ünnepélyes beiktatás 1736-ban történt meg, s ezzel végleg megalakult a XVIII. századbeli gyulai uradalom.»

III.

Birtokperek.

Az egykori aradi kamarai biztos merész álmai valóra váltak. Az egyszerű schenkenfeldi takácmester fiából magyar mágánás és hatalmas földesúr lett. Ám nincsen öröm üröm nélkül. Ennek igazságáról mihamar meg kellett győződnie az új földesurnak is, a kinek számos ellensége akadt a régi jogaitat kereső családok ellen. A mint Karácsonyi frja; «vármegyénk újabbkori történetének legszomorúbb lapjai azok, melyeken a régi birtokaikat visszakövetelő családok elutasításai és mindenféle hiábavaló ürügyek alatt javaiktól való megfosztásai olvashatók. E jogfosztásokban azonban Harruckern és utódai ártatlanok. A királyi kincstár, illetve az udvari kamara a gyulai uradalmat és annak részeit Harruckern-nek átadta, kezeskedett arról, hogy őt és utódait adományozott birtokaikban megvédelmezi, s az esetleg elveszendő birtokért másutt, hasonló értékű birtokkal kárpótolja. Ennélfogva Harruckern és utódai, valahányszor őket birtokukban megtámadták, mindig a királyi kincstárra hivatkoztak és a királyi kincstári ügyész vette át védelmüket.»

A Harruckern-nek ellen indított birtokperek mindjárt a második beiktatás után megkezdődtek. Nem szándékozom ezeket részletesen ismertetni, csupán, mint adatot a Harruckernek történetéhez, felsorolni az egyes perelő családokat. A Nadányiak Fűzesgyarmatot, Körösladányt; gróf Sigray Károly az Ábránfy jószágokat perelték. Birtokpört indítottak továbbá: a gróf Csáky, Bogárdy, Básty, Érkesertői Fráter, a Károlyi, a Kányai Szőke, a Simaszigeti Tóth és több más családok. Mindnyájan kudarcot vallottak. Innen van, hogy ezen családok utódaiból ma egyetlen egy sem lakója Békésvármegyének. Elköltöztek más vármegyékbe, oda, a hol kedvezőbb szerencse mosolygot rájuk. Az egyetlen szerencsés család, mely vissza tudta perelni birtokait a Harruckernektől, (1762-ben) a Keglevich család volt. E birtok is később a Harruckern-örökösök kezére került. Lassan-lassan azonban a birtokpereknek is végük szakadt, s most a Harruckernek és utódaik háborítatlanul ültek a hatalmas gyulai uradalomban.

IV.

Harruckern János György alkotásai.

A mint Harruckern János György befejezte a gyulai uradalom megszerzésének nagy művét, azonnal munkához látott, hogy uradalmának értéket adjon, magának pedig hiveket szerezzen. A beclési adatoknál láttuk, milyen siralmas állapotban volt Békésvármegye azidőben. A birtokok tehát csak azon esetben képviseltek értéket, ha azokat benépesítik, és intenzív művelés alá veszik; új falvakat létesítenek, ipart, kereskedelmet teremtenek. Harruckern János György lázas ambícióval, bámulatos éles gazdaságpolitikai tudással látott mindezek megvalósításához. S bár a maradiság és irigyei számtalan nehézségeket gördítettek terveinek megvalósítása elé, Harruckern akadályt nem ismerő vas-szorgalommal rendre semmisítette meg ellenségeit, s bámulatos tetterővel csinálta meg Békés vármegye újabkori történetének első fejezetét.

Harruckern János Györgynek első és legfontosabb alkotása volt a telepítések keresztülvitele. Vármegyénk jelenlegi lakosai elődeinek mintegy harmadrészét Harruckern János György telepítette be. Nagy fáradtságot és gondosságot igénylő munka volt ez, a melyet Harruckern akként vitt keresztül, hogy felhívást intézett az ország lakosaihoz. Ebben a legkedvezőbb feltételeket szabta meg mindazoknak, a kik uradalmában letelepednek. Nevezetesen: három évenként megújítható szerződésben kötelezni ígérte magát, hogy minden hitfelekezetnek biztosítja a vallásszabadságot, az úrbéri szolgálat alól két évre felmenti őket, száraz malmot építtet részükre, stb. Természetesen ezen, a jobbágyvilágnak akkor még virágzó korszakában szinte példátlan kedvezmények megragadták a földesurak által sanyargatott kisembereket és seregestül tódultak Békésvármegyébe. És a mit Harruckern hirdetett, arra szerződésben kötelezte is magát a telepésekkel szemben, s vállalt kötelezettségét nemcsak hogy a legpontosabban betartotta, hanem ezenfelül, mint valósággal atyja népének, azokat gyakran élelemmel látta el, s nehogy a végrehajtók zaklassák őket, az adójukat előlegezte, sőt megvásárolta és jobbágyainak ajándékozta a püspöki tizedet. Ilyenformán nem csoda, hogy az új földesúr humánus bánásmódjának, nemeslelkűségének híre terjedt, s a települők igyekeztek uradalmaiba. A települők egy nagy része, a mai endrődi katolikusok még teljesen tótnyelvű ősei Borsod megyéből költöztek. Ugyancsak a felvidékről belakosította Har-

ruckern Szarvast (1722), Mezőberényt (1723) és Fás pusztát (1728). Szarvas azidőben annyira el volt néptelenedve, hogy Harruckern valóban megérdemli a város második alapítójának nevét. Mint jó római katolikus, Szarvason templomot is akart építtetni. Erre nézve ki is adta tisztviselőinek a rendeletet. Fenkölt, liberális gondolkodását és vallási türelmét minden dicsérő jelzőnél fényesebben dokumentálja az ekkor tett intézkedése. A szarvasi betelepülők ugyanis, a kik nagy részben lutheránusok voltak, küldöttséget menesztettek Harruckern János György elé, kérvén, álljon el a szarvasi róm. kath. templom építésétől, mert ezáltal protestáns alattvalóinak lelki nyugalma megzavarná. Harruckern méltányolta a protestánsok kérelmét s a kérdést úgy oldotta meg, hogy a szarvasi római katolikusokat Endrődre telepítette át, s ott építtetett részükre templomot.

Hire ment azonban az új földesurnak az ország határain túl is. A Majna-Frankfurt melletti Arin községből is jelentkeztek települők, a kiket Harruckern azután Gyulán telepített le. A mai, úgynevezett Németváros lakóinak ősei voltak e katolikus németek, a kik egész egy új városnegyedet alapítottak, annál is inkább, mert az idegen országbeli jövevényeket a magyarság nem jó szemmel nézte. A sváb és frank származású idegenek egyébként 1723-ban jelentkeztek Harruckern előtt Bécsben, s Harruckern 1724 őszén és 1725 tavaszán le is költöztette őket Gyulára, négy évi szabadalmat adván nekik.

A mint a telepítés munkája befejezést nyert, Harruckern minden figyelme odairányult, hogy a betelepült idegenek úgy uradalmának, mint önmaguknak hasznos polgárokká váljanak. E végből az akkori időknek összes hasznos gazdasági kellékeivel és intézményeivel látta el birtokait. Gyulán fácszánoskertet létesített, melyet Ferencz fia teljesen modernné alakított. Békésen halászatot létesített, alkalmas módon elrekesztetvén a Körös egy részét. A földeket művelés alá vette, szőlőskerteket létesített, állattenyésztést rendezett be. Így is, mintegy tíz évi fáradozás után az óriási gyulai uradalom 1730-ban csak 2750 forint tiszta jövedelmet hozott. E jövedelem azonban kitartó munkával évről-évre hatalmasabb arányokban növekedett. Lássunk csak egy rövid statisztikát:

1770. évben tiszta jövedelem	75.919	frt	37	kr.
1783. " " "	132.793	"	58	"
1784. " " "	104.640	"	39	"
1789. " " "	142.000	"	—	"
1793. " " "	162.000	"	—	"
1797. " " "	125.000	"	—	"

Nagy gondot fordított Harruckern Gyula város fejlesztésére. Mindenekelőtt a gyulai várból kiköltöztette a nagyobb részt oláh katonákból álló őrséget, és a vár előtti szabad térre, Karácsonyi szerint a mai Korona- és Könyök-utcák helyére telepítette le őket, mint régi szabadalmaikat élvező, de most már uradalmi katonákat. Ezek vetették meg alapját a mai gyulai Oláh városnegyednek. A kiürített óvárat azután Harruckern átalakította. Északnyugati részéből sörház lett, a délkeleti részén pedig börtönöket építettek. Az óvártól délre, a mai kastély helyén, Harruckern emeletes kastélyt emeltetett magának, gazdatisztjeinek pedig a lebontott régi török mecset helyén építtetett lakóházakat. Templomot is Harruckern a gyulai róm. katolikusoknak 1721—22-ben. Illetve a volt török mecsetet alakította át, de úgy, hogy homlokzata most kelet felé nézett. Innen nevezték el a gyulai kath. templomteret Harruckern-térnek. Harruckern János Györgyre vonatkozólag egyébként érdekes adatokat foglal magában a mai gyulai kath. nagytemplom, a melynek tulajdonképeni építője Harruckern Ferencz báró volt. A templom jobboldalán ugyanis, a szentélyt a hajótól elválasztó pillércsoport mellett a hajóban van Harruckern János György bárónak emlékköve: féldomborművű arckép, fehér márványból. Van továbbá e templomban egy régi Mária-kép is, a melyről azt tartja a hagyomány, hogy az György báró egyik leányának arcképét ábrázolja.

A régi mecsetből alakított templom helyébe György fia, Ferencz báró 1744-ben nagyobb, tágasabb templomot építtetett. Az egyre szaporodó híveknek azonban idővel ezen templom is szűknek bizonyult, miért is Ferencz báró 1775-ben új templom építését kezdte el. Művének befejezése (a mai templom) azonban már a Wenckheim-családra maradt.

V.

Harruckern János György főispánsága.

Harruckern János György nemcsak mint gazda volt kitűnő, de mint közszereplő férfiú is vezető szerepet játszott a vármegyei közéletben. Honfiúsítása után azonnal részt kért a vármegye ügyeinek intézéséből, rövidesen pedig főispánja lett a megyének. A míg azonban e hivatalt elnyerte, hatalmas harcokat kellett megvívnia Löwenburg főispánnal és annak a tisztviselőkből álló, nem jelentéktelen táborával.

Az összeütközés Harruckern és Löwenburg között az 1725-ben megtartott tisztújító közgyűlésen történt. Erre pedig az adott alkalmat, hogy 1724-ben mintegy 375 jobbágy megszökött megyénkből. Ezek szökését Harruckern a tisztviselők okozta zaklatásoknak, s a közigazgatási eljárás költséges voltának tulajdonította. Miért is a nevezett tisztújító gyűlésen a tisztviselők létszámának apasztását, s elsősorban is a megyei ügyészi állás eltörlését indítványozta, annál is inkább, mert szerinte a nép az úriszéktől csak a legkritkább esetben felebbezett a megyei törvényszékhez, s így ott teendője sem volt a megyei ügyésznek. Karácsonyi szerint «Harruckernnek csak részben volt igaza akkor, midőn a jobbágyok szökését a megyei közigazgatás drága voltának tulajdonította. Voltak egyéb okok is, a miken a tisztikar nem változtathatott. Ilyen volt elsősorban az, hogy megyénkben akkoriban már nem voltak földhöz kötött jobbágyok, hanem úgynevezett taksálisták. Ezek a kilenczed, füstpénz, s egyéb földesúri szolgálmányok helyett készpénzben fizették a kialkudott taksát a földesurnak. Már most ezidőben nemcsak Békésvármegyében, hanem mindenfelé az Alföldön folyt a telepítés, s nemcsak Harruckern, hanem a többi földesurak is két-három évig tartó taksaelengedésekkel és egyéb kedvezményekkel csalogatták lakatlan földeikre a munkásnépet.»

Harruckernnek fönti indítványa nagy vihart és ellentmondást támasztott a közgyűlésen. Löwenburg főispán védelmére kelt a tisztikarnak, elítélvén Harruckern támadását. Ám az új földesúr akkor már hatalmas férfiú volt, s kegyencze a királynak. Harruckern egyenesen hozzá, legfőbb pátronusához fordult. Folyamodványában arra kérte az uralkodót, hogy az ő igazának, de kiváltkép a jobbágyok szökési okának megállapítása végett küldjön ki érdektelen és arravaló férfiakat.

Harruckern nem csalatkozott a királyban, a ki Klobusiczky és Krucsay táblabirákat küldött ki a panasz megvizsgálására. A kiküldöttek 1725 júniusában ejtették meg a vizsgálatot, a melynek eredménye szinte parancsolatszerűen Harruckern malmára hajtotta a vizet. Nevezett táblabírák ugyanis föltétlenül a tisztviselők létszámának csökkentését és fizetésüknek leszállítását javasolták, s ha ezt a felsőbbség nem rendelné el, valamint az adóbeszedést nem bizná Harruckernre, úgy nem rosszabbat jövendöltek, mint a megyének a pusztulását. A táblabírák nem mulasztották el kiemelni azt sem, hogy az új földesúr a királyi adománylevél értelmében pallosjoggal rendelkezik és így a vármegye területén, két községet és határát, u. m. Gyulavárát és Békésszentandrászt kivéve, ő ítélkezik.

A király a táblabírák javaslatát teljes terjedelmében elfogadta és azt most

már rendeletileg kiadta végrehajtásra a helytartó tanácsnak, mely 1726 január 28-án közölte a királyi rendeletet Lövenburg főispánnal.

Lövenburg és hívei első meglepetésükben tanácstalanul állottak; mivel azonban a tisztviselők létszámának csökkentésében a megyei ügyek intézésének rovására eminens veszedelmet láttak, megyei közgyűlés egybehívásában állapotok meg. Döntsön e forum a királyi rendelet fölött. Nehogy azonban Harruckern nyomást gyakorolhasson a közgyűlés határozatára, a megyegyűlést nem Gyulára, hanem Békésre hívták egybe. E közgyűlést Luzsinszky főispáni biztos vezette, a ki szenvedelmesen kikelt Harruckern ellen. Nyilvános gyűlésben profuntmesternek nevezte Harruckernt, a kit haszonleséssel vádolt, mondván, hogy a pusztákat sem népesíti be, csakhogy mentül több hasznot préseljen ki a földből. Harruckern tehát nem barátja, de ellensége a népnek. A mellett nem is hithű katolikus, ellenkezőleg profán ember, a ki a régi templomokat részint istállóknak alakítja át, részint lebontatja és köveiből gazdasági épületeket épített magának.

Luzsinszkyknak rágalmakkal teli vádjai hatottak. A közgyűlés tisztelettel félretette a királyi rendeletet és annak ellenére megválasztotta a régi tisztviselőket. Ezenkívül 11 pontból álló vádlevelet készítettek Harruckern ellen, megbízván Bakay alispán-követet, hogy azt az országgyűlés elé terjessze.

A féktelen gyűlöletté fajult marakodás 1728—29-ben került a pozsonyi országgyűlés elé, mely igazolásra szólította Harruckernt, a ki pontról-pontra megfelelt a vádlevélre, megczáfolván annak összes állításait. Részletesen leírta és kétségtelenül beigazolta telepítési akcióját, a profán vádra pedig azzal felelt, hogy hiszen ő volt az, a ki a török mecsetet átalakította katolikus templommá.

A küzdelem tehát Harruckern győzelmével végződött. Hogy pedig ez a győzelem minél fényesebb, ellenségeinek pedig minél bántóbb legyen, a hatalmas főúr 1729 május 22-én széküresedés esetére kinevezte magát Békésvármegye örökös főispánjának. Mint ilyen azután hamarosan leverte ellenségeit. Előbb 1729 november 1-én Zaffyri Imre uradalmi ügyészével katonai hatalom közbenjöttével kezelésébe vette a vármegyei pénztárt és adószedést, az 1732 május 12-én megtartott tisztújító közgyűlésen pedig már saját embereit ültette be a megye vezető hivatalaiba. E közgyűlésen egyébként Harruckern ismét tanújelét adta áldozatkészségének. Az építendő megyeház céljára ingyenelket ajánlott föl, majd a mikor a megyeház építését a közgyűlés elhalasztotta, Harruckern megyei levéltár céljára a várban külön termet bocsájtott rendelkezésére a megyének. Erre a tisztikar is megbékélt Harruckernnel, 1736-ban pedig, a mikor Harruckern

belátta, hogy a vármegye nem lehet el ügyész nélkül s e tisztségre Hausz Józsefet kinevezte, teljesen helyreállott a harmonia.

Időközben meghalt Löwenburg főispán is, Harruckernnek engesztelhetetlen ellensége s most már Harruckern tényleges főispán lett. Az ünnepélyes installáció 1732 október 9-én történt meg Gyulán, a mely alkalommal Harruckern, aki egyébként Ferencz fia által kormányozta a megyét, személyesen megjelent. A megye rendei nagy ovációval fogadták Harruckern, aki ezt méltán ki is érdemelte. Főispánsága, mely tíz évig tartott, a munkásság, a tevékenység korszaka volt. Nem rajta mulott, hogy ez idő alatt több csapás sújtotta a vármegyét. Első volt a Peró-féle lázadás, mely Szentandrason tört ki, a hol az elégtelen és félrevezetett nép Rákóczi és Bercsényi neveinek varázsa alatt fegyvert ragadt és irtózatossá kegyetlenkedéseket művelve, végigfosztottak egy egész országrészt. Alig sikerült leverni a Peró-féle lázadást, Csabán 1738 augusztus elején kitört a pestis, borzalmas aratásával halálos rémületbe ejtve az egész vármegyét. A dögvész terjedésének megakadályozása végett lezárták a békési határt, a melyet a békési parasztság félreértve, ugyancsak lázadásba tört. Az elégtelenség és nyomor eloszlására, valamint a rend helyreállítására Harruckern ugyis mint főispán, ugyis mint ember minden lehetőt elkövetett s így a mikor utolsó álmra hunyta le szemét, méltán gyászolta őt az egész vármegye.

VI.

Harruckern Ferencz báró.

Harruckern János György megalapította a gyulai uradalmat és eredménydús munkásságával konszolidálta a megye ügyeit. A munka betetőzése azonban fiára, Ferenczre várt. A fiú méltó volt az apához. Ugyis mint ember, ugyis mint hivatali utód a főispáni székből. Áldásos tevékenységével csak öregbítette a Harruckernek jóhírnevét, mely sokáig élt az utódok emlékezetében.

Ferencz bárót a király 1743 márczius 16-án nevezte ki főispánnak. Működését azzal kezdte, hogy a tisztviselők létszámát fölemelte, részükre kedvezőbb fizetést biztosított, sőt bőkezűségében odáig ment a tisztviselőkkel szemben, hogy részükre rendes lakások építését rendelte el. Így hozván helyre azt a szigort, a melyet egykor atyja alkalmazott. Gondja volt azonban Ferencz bárónak az egész

megye lakosságára. Hogy megkímélje a népet a katonabeszállással járó kellemtlenségektől és terhektől, úgynevezett kvártélyházakat építtetett, nagy öröme nemcsak a polgárságnak, de a katonatiszteknek is, a kik ily módon kényelmes szálláshoz jutottak.

Ferencz főispánsága alatt történt, hogy Csongrád és Heves vármegyék területileg alaposan meg akarták csonkítani Békésvármegyét. Hogy ezen akcióból kifolyólag Békésvármegye nem szenvedett területében veszteséget, az egyedül Ferencz báró erélyes közbenjárásának köszönhető. És még egy tekintetben szerzett magának elévülhetlen érdemet Ferencz. Akkor ugyanis, a mikor az úrbéri rendezésnek, illetve az erre vonatkozó rendeletnek még híre-hamva sem volt, Ferencz báró olyan kedvezményben részesítette a kisembereket, a minőket sehol nem élveztek még azidőben. Nevezetesen jobbágyainak pusztákat adott át művelés és állattenyésztés céljaira, saját hasznukra; az italmérést és egyéb földesúri jogokat pedig nem haszonbérletnek, hanem jobbágyainak adta bérbe. Általában minden tekintetben a leghumánusabban járt el a kisemberekkel szemben. Harminczhárom évig tartó főispánsága alatt olyan érdemeket szerzett, hogy azoknak elismeréséül Mária Terézia még halála után is különönöskép meg akarta jutalmazni, munkásságát meghálálni. Tette pedig ezt olyképp az uralkodónő, hogy 1776. év január 7-én Ferencznek akkor még nyolcz éves unokáját, gróf Károlyi Józsefet utódjává nevezte ki Békésvármegye főispáni székébe. Ferencz egyébként az egész vármegyének őszinte fájdalomra és gyászára 1775 november 14-én halt meg. Mint Karácsonyi is írja: «Munkássága után nyugodtan adhatta vissza lelkét Teremtőjének. Rendezett vármegyét, népes községeket, jómódú lakosokat hagyott hátra azon a földön, mely főispánságának kezdetén csaknem a romlás szélén állott. Valóban méltó volt arra, hogy a vármegye jegyzőkönyveiben még hét év múlva is a legnagyobb tisztelet és szeretet hangján emlékezzenek meg róla. Mária Terézia pedig 1776 január 7-én kelt, sajátkezűleg aláírt és gróf Károlyi Antalhoz intézett levelében sietett tudatni azt: «mennyire meg volt elégedve Békésvármegyének az elhunyt báró Harruckern által évek hosszú során át vezetett igazgatással».

VII.

A Harruckernek utódai és örökösei.

A báró Harruckern-család Ferencz halálával férfiágon kihalt s így a hatalmas birtok csakhamar részekre oszlott. Mielőtt az örökösökre rátérnénk, lássuk Ferencz testvéreit. Harruckern János Györgynek, mint a család leszármazási táblázata mutatja, öt gyermeke volt és pedig Johanna, férjezett gróf Werdenburg Józsefné; Ferencz, a főispán; Francziska, férjezett báró Pechmann Lajosné; Mária Czeczilia, férjezett wencckheimi Wencckheim József Ágostonné s végül még egy fia: József, a ki azonban fiatalon elhunyt. Józsefnek Hoche Jozefától egyetlen leánygyermek: Borbála maradt, a kit gróf Siskovich József hadszertármester vett feleségül. Ferencz bárónak sem maradt fiutódja, csak két leánya és pedig: Mária Anna, a ki gróf Stockhammer Józsefnek és Jozefa, a ki gróf Károlyi Antalnak lett a felesége.

Ezek és leszármazóik volnának tulajdonképpen a Harruckern-örökösök. Az osztály csak annyiban érintvén művemet, hogy az ez idő szerint Békés vármegyében lakó és birtokos nemesi és mágnás családok egyike-másika miként került birtokába azon területeknek, melyeket egykor a Harruckernek és leszármazóik birtak, a Harruckern-család leszármazási táblázatának alsó részén a ma is vármegyénkben lakó nemes és mágnás családok öröklési táblázatát levezettem. Azon Harruckern és utódainak örököseit, a kik nem laknak Békés vármegyében s a kik történetével művem címénél és céljánál fogva sem foglalkozom, mellőztem az öröklési leszármazási levezetést. A teljes osztályra vonatkozólag azonban az öröklési rend teljes megvilágítása szempontjából szószerint idézem Karácsonyi monográfiájának idevonatkozó részét:

«Harruckern Ferencz haláláig, 1775-ig egy kézen maradt a gyulai uradalom. Halála után a Harruckern-örökösök akként egyeztek meg Mária Terézia előtt, hogy Harruckern Ferencz özvegyének, Dirling Antóniának évenként 25 ezer forint évjáradékot fizetnek, az uradalmat pedig felosztják. De azon három évig, míg a szükséges összeírások elkészülnek, közösen gazdálkodnak. A három évből azonban 22 év lett, mert a felosztást egészen 1798-ig halasztgatták. Időközben azonban a jövedelmet maguk között felosztották. Már az 1789-iki kimutatásból kidomborodik, hogy tulajdonképpen öt részre kellett oszolnia a nagy uradalomnak. Az

egész uradalom feje s az örökösök képviselője volt 1776—1791-ig gróf Károlyi Antal, 1791—1798-ig pedig gróf Károlyi Antalné. Az egész uradalomnak fölmérését, térképét 1788—89-ben Paulovics András uradalmi földmérő készítette el s végre ennek alapján 1798 február 24-én Bécsben megtörtént a nagy osztály. Az egész uradalmat öt részre osztották.

1. A gyulai ráta Gyula városából, Elek, Aradszentmárton községekből és Kigyós (akkor még) pusztából állott (13.758¹/₂ holdnyi terület). Ezt kapta Harruckern Johanna bárónő unokája: Gruber Terézia bárónő, férjezett báró, utóbb gróf Wenckheim I. József.

2. A szarvasi ráta (16,953⁷/₈ hold) Szarvas város, Endrőd, Gyoma, Öcsöd községekből, Kondoros és Csákó pusztákból állott. Ezt kapták Harruckern Mária Anna bárónő, férjezett gróf Stockhammer Józsefné gyermekei és pedig: gróf Stockhammer Ferencz, Ignác, Antónia férjezett gróf Bolza Péterné és Stockhammer Rozália grófnő.

3. A békési ráta Békés városból, Körösladány, Vésztő, Szeghalom, Füzesgyarmat, Tarcsa községekből és Bélmegyer pusztából állott. E rész Harruckern Czeczilia, férjezett Wenckheim József Ágoston gyermekeinek: Józsefnek és Ferencznek, illetve Ferencz utódainak jutott.

4. A szentandrászi ráta Orosházából, Szénás nagyobbik részéből és Szentés városából állott. Ezt Ferencz báró leánya: Jozefa, férjezett gróf Károlyi Antalné kapta.

5. A csabai ráta, mely Csaba, Doboz, Mezőberény községekből, a kamuti, gerlai s részben a szentmiklósi, kondorosi, csákói és kigyósi pusztából állott, Harruckern Borbála bárónőnek, özvegy gróf Siskovichnének jutott. Siskovich grófné azonban nagy adósságokba keveredett s így birtokát hamarosan elvesztette. Dobozt, Gerlát és Kigyózt 140,000 forintért Wenckheim Józsefné Gruber Terézia, Berényt és Kiskamutot pedig a Wenckheim-család bárói ága vette meg.

A családi ügyek elintézése s a közös jószág jóvedelmének hovatfordítása végett a Harruckern-örökösök bizonyos meghatározott időben gyűléseket tartottak. E gyűléseket a családi seniorok hívták össze és vezették. A seniorok voltak: 1798—1803-ig gróf Wenckheim I. József, 1803—1806-ig báró Schrölffi Ferencz, 1806—1829-ig báró Wenckheim I. József, 1830—1853-ig gróf Bolza József. Az ilyen gyűlések legfőbb tárgya volt az úriszékek költségeit kiutalványozni, a közös levéltárnok és pénztárnok fizetését meghatározni, s a közös jószág jóvedelmeinek fennmaradó részét elosztani. 1828-ban a Harruckern-örökösök azon fára-

doztak, hogy ha már vagyoni bukás szélére jut közülük egyik, legalább a többi örökösök kezére szálljon birtoka. Így pl. gróf Stockhammer Ferencznek fia: Ferdinánd oly nagy adósságba keveredett (218,000 forint), hogy a kormány rendelete szerint vagyonának egy részét el kellett adni. A Harruckern-örökösök ellene voltak az eladásnak és csak vagyoni zárlatot kértek. Békésmegye is ezt kérte, de csak egy időre segítettek a bajon. Stockhammer Ferdinánd gróf 1834-ben kénytelen volt eladni öcsödi, kondorosi és csabai, 1839-ben pedig gyomai birtokait. Az 1848—49-iki események után szó sem lehetett többé arról, hogy a Harruckern-örökösök az uriszék kiváltságát visszakapják. Nem volt tehát értelme, hogy a közös jószágot tovább is fenntartsák. Elhatározták tehát a felosztását. 1853-ban tartották Budapesten az utolsó családi nagygyűlést. Ezen a beterjesztett számadásokat elfogadták s az eladott közös jószágnak az árát arányosan felosztották. Ezzel tökéletesen befejeződik a gyulai Harruckern-uradalom története s ma már alig van egyéb emléke, mint a gróf Károlyiak gondviselése alatt álló Harruckern-levelek. S ha megdobbban a magyar ember szíve a fájdalomtól, hogy 1798-ban az egy Károlyit kivéve, csupa idegenek és idegen nevéük kezére jut az óriási gyulai uradalom, megvigasztalódhatik, mikor látja, hogy 1853-ban körülbelül 23 Harruckern-örökös (egynek, gróf Mitrovskynak kivételével) már mind magyarul írja alá nevét a Harruckern-vagyon utolsó darabjának (csorvási és kisapáczai birtok) elosztásáról szóló oklevélen.»

Az 1853-iki osztályból kifolyólag egyébként (nem 23, mint Karácsonyi írja, hanem) 24 örökös a következő örökséghez jutott:

Örökösök :	Örökség hold és készpénz :
Gróf Wenckheim József kiskorú árvája	1424 75,000 forint
Gróf Wenckheim Ferencz örökösei	1424 75,000 «
Báró Wenckheim József özvegye	237 12,500 «
Festetich Francziska grófnő	237 12,500 «
Kárász-örökösök	237 12,500 «
Gróf Blanckenstein-örökösök	237 12,500 «
Gróf Károlyi István	422 22,222 «
Gróf Károlyi Lajos	422 22,222 «
Gróf Károlyi György	422 22,222 «
Gróf Apponyiak	316 16,666 «
Gróf Trautsmansdorf Józsefné	316 16,666 «

Örökösök:	Örökség hold és készpénz:	
Gróf Bolza József	356	18,750 forint
Gróf Batthányi László	158	9,375 "
Inkey József és Zsigmond.....	197	9,375 "
Gróf Mitrovsky Vladimír	237	12,500 "
Gróf Stockhammer Ferdinánd	474	25,000 "
Báró Drechsel Karolina	94	5000 "
Gróf Auersperg Zsófia örökösei	94	5000 "
Gróf Auersperg Johanna	94	5000 "
Gróf Stockhammer Hermann	94	5000 "
Báró Bedekovics Rudolf	94	5000 "

E szerint ma Békésvármegyében lakó mágnásaink közül a báró és gróf Wenckheimokat, gróf Bolzákat, első sorban, továbbá a gróf Blankensteinokat, horgosi Kárászokat, báró Drechseleket és részben a gróf Almásyakat is Harruckern és a Harruckernek törvényes utódai örököseinek kell elfogadnunk s így e mű nevezett családok történetét, békésvármegyei szereplését elsősorban tárgyalja.

A WENCKHEIMI WENCKHEIM-CSALÁD
TÖRTÉNETE

A LOVAG WENCK-EK LOVAGI CZÍMERE.

A WENCK-EK ÉS LOVAG WENCK-EK

A WENCK-EK ÉS LOVAG WENCK-EK.

I.

A Wenck-ek eredete, származása.

A multak ismeretlen világában kutatva, a fürkésző tekintet mindenfelé homályos ködbe vész, melyben a nagy történeti nevek viselőinek ősei, mint myithkus árnyak jelennek meg. S valóban, az előttünk ismeretlen világ ködében megjelenő ősök többé-kevésbé mythologiai ruházatot nyernek. Amit a história a maga valóságában nem tud fölfedni, azon rajtatapad a csapongó fantáziának hosszú századokon át csodálatos varázslatával lerakódott patinája: a mythikusság, mely hitregét sző az ismeretlen ősök körül.

Regébe vész a Wenckheim-család legrégebbi multja is, a melyről eddig a történelem csak annyit tudott positiv megállapítani, hogy nagy, néptörzseken uralkodó családból származott. E család hajdanában a wenckheimi Hund nevet viselte, s a régi Germániának Frankónia nevezetű tartományában lakozott. Ezen wenckheimi Hund-okra vonatkozólag már semmi egyéb adat nem áll rendelkezésünkre, mint az a hitrege, melyet a «Dresdner Bibliothek» jegyzett föl. E hitrege szerint Irmentrud, aldorfi és rubensbergi gróf Isenbard neje, egy alkalommal különös látványnak volt szemtanuja. Az erdő pázsitján egy ismeretlen asszonyt látott, aki egyszerre három gyermeknek adott életet. Irmentrud nem tudván magának magyarázatot adni a bő istenáldásáról, hűtlenséggel, csapodársággal vádolta meg az ismeretlen asszonyt, aki nem volt más, mint varázsló. Ez a hűtlenség vádjáért azzal átkozta meg Irmentrudot, hogy egyszerre tizenkét gyermekkel áldja meg az ég. A különös átok fogott. Irmentrudnak tizenkét fiúgyermek született, akiket az anya férjétől való félelmében vízbe hányatott. Ám a csodaszülött gyermekek megmenekedtek a vízbefulástól. A hullámok a partra vetették őket, s egyiknek is, másiknak is került istápolója, s titokban fölnevelték őket. S a mikor

férfikort értek, elszéledtek a világ minden részébe, megalapítván a Hund, Canis, Hundston, Poznán stb. nagy családokat.

A Hund és Poznán család ivadékaival azután találkozunk már a történelemben is. Kézai Simon krónikája szerint Hund és Poznán nemzetség Gejza fejedelem uralkodása alatt a Sváb-földről beköltöztek hazánkba, s úgy ők, mint utódaik nagy szolgálatot tettek a magyar kereszténységnek. Horváth István pedig a Pázmán, Forgách, Kubinyi, Ujhelyi és több más régi magyar családok őseit a Hund és Poznán nemzetségtől származtatja le. S ha ezt elfogadjuk, úgy a Szent István uralkodása előtt Magyarországra letelepedett Hund-ok és Poznán-ok azonosak a wencckheimi Hundok németországi törzsével.

A németországi Hund-törzsből származott a Wenck-család, mely e nevét ősi birtokától nyerte. A «Wenck» birtok Németországban, a thüringiai erdő mellett, a gissingeni fürdő közelében feküdt. Hogy a Wenck nevet mikor vették föl a Hund-ok utódai, azt bizonyosan megállapítani nem lehet. Kétségtelen, hogy 1373-ban már Wenck-nek nevezték magukat, a mit igazol egy sírfelirat, mely szerint Wenck Miklós gársteni apátúr 1373-ban halt meg és a Losensteiner nevű kápolnában helyezték örök nyugalomra. A «Dresdner Bibliothek» azonban 1373 előtt is említ már Wenck-eket és pedig Wenck Simon nemes lovagot, ki testvére volt a gársteni apátúrnak.

A Wenckheim-család ősi nemessége mellett legbeszédesebb és kétségbevonhatatlan bizonyíték a «Sebastianum Henricpetri Cosmography», mely 1592-ben jelent meg Baselben, s beszámol a középkori lovagi tornajátékokról, s azok résztvevőiről. 938-tól 1487-ig összesen 36 lovagi tornajáték volt, s ezek közül tizenöt játékon szerepeltek a Wenckheim lovagok. És pedig a következőkön:

- II. tornajáték, 942-ben: Arnold von Wenckheim.
- IV., 968-ban: Albrecht von Wenckheim.
- VIII., 1080-ban Augsburgban: Ernsten von Wenckheim.
- XI., 1179-ben. Kölnben: Hansen von Wenckheim.
- XIII., 1209-ben, Wormsban: Herman von Wenckheim.
- XIV., 1235-ben: Dietrich von Wenckheim és Filips von Wenckheim.
- XVI., 1296-ban, Schweinfurtban: Wilhelm von Wenckheim.
- XVII., 1311-ben, Kauenspurg: Heinrich von Wenckheim.
- XX., 1374-ben, Essling: Kilian von Wenckheim.
- XXII., 1396-ban, Regensburg: Arnold von Wenckheim.
- XXVI., 1436-ban, Stuttgart: von Wenckheim einer.

A WENCKHEIM-CSALÁD L

Wenck Ker

orvostudor, steyeri
neje: eggenvaldi G

Lovagi ág:

wenckheimi Wenckhei
birodalmi lovag, osztrák ál
neje: Harruckern M

I. kereszt. J.

klagenfurti főesperes, b
törvényszé

II. József

1733, † 1803 szept. 3, Bécsben
altábornagy

1776 decz. 18-án Bécsben osztrák bárói rangot nyer
1802 ápr. 3-án Bécsben grófi rangot nyer
neje: Gruber Terézia bárónő

Grófi ág:

II. Ferencz

† mint kiskorú
1782 után

IV. József Antal

1780, † 1852, Pesten

1. neje: Klempay Regina Rozália
2. neje: Feich Anna, † 1846
3. neje: Scherz Krisztina † 1849

III. Seraf Ferencz Lipót

sz. Lalbach 1788 máj. 22, † 1838 márcz. 13, Bécsben
neje: erdődi Pálly Borbála grófnő
1787 jul. 22, † 1862 febr. 7

3-tól: Krisztina
(Mária Anna Regina)

sz. 1849 ápr. 21, Ókigyóson
férje: gróf Wenckheim Frigyes

V. József

1809 szept. 9, † 1869 aug. 9
Gyula ura, kamarás

1. neje: Niczky Mária grófnő
2. neje: pribéri Jankovich Stefánia

Károly

1811 febr. 24, † Gerlán 1891 jun. 17
kamarás

neje: Radeckzy Friderika grófnő

Antal

1813 márcz. 17, † 1864 nov. 4
kamarás

neje: zichi és vásonkeői Zichy
Mária grófnő

Stefánia

sz. 1837 márc. 27
férje: gróf Almásy Kálmán
(esk. 1855 jul. 23)

Borbála

sz. 1838
decz. 30
férje:
Walters-
kirchen Ernő
báró

I. Frigyes

sz. 1842 okt. 20
kamarás, főrend, kir. főpohárnok-
mester
neje: Wenckheim Krisztina grófnő
(esk. Budapest, 1872 jun. 18)
neje 1849 aug. 28-án urnője lett a
békési, kigyósi, szentmártoni és
székudvari uradalmaknak

Géza

sz. 1847 aug. 31
neje: Deshaye
Eugénia
(esk. Ókigyós, 1876
febr. 9)
Gerla ura

Matild

sz. 1852
máj. 9

Mária

sz. 1854 jun. 21
férje:
gróf Degenfeld
Ferdinánd

IV. Fer

sz. 1855 de
kamarás,
1. neje: mag
Radak Klára
2. neje: Forg
grófnő
3. neje: Mis
Glad

Friderika

sz. 1873 máj. 21
férje:
gróf Wenckheim
Dénes

Krisztina

sz. 1874 okt. 21
férje:
gróf Széchenyi
Antal

József

sz. 1877 szept. 27
huszárhadnagy
a 13. ezrednél

László

sz. 1880 okt. 25
huszárhadnagy
a 9. ezrednél

Pál

sz. 1881 nov. 9
attasé Berlinben
huszárhadnagy
a 9. ezrednél

Mária

sz. 1883 máj. 8
férje:
gróf Nádasdy
Tamás

Ilona

sz. 1885
ápr. 14

Károly

sz. 1876
decz. 13

Matild

sz. 1879
okt. 26

Béla

sz. 1881
aug. 27

Jenő

sz. 1883
ápr. 28

Ferencz

sz. 1885
jul. 21

Mári

sz. 1886
jan. 2

SZÁRMAZÁSI TÁBLÁZATA.

t. János
 tományi fizikus
 in Mária Anna

I. József Ágoston
 tanácsos és korlártnok
 a Cecília bárónő

s György
 ausztriai legfelsőbb
 anácsos

I. Xavér Ferencz
 altábornagy, egy magyar ezred tulajdonosa, Courtraynál
 elvértett 1794-ben
 1776 decz. 18-án Bécsben osztrák bárói rangot nyer
 neje: Rosenfeld Karolina bárónő

Bárói ág:

III. József 1778, † 1830 Ara d megye főispánja neje: Orczy Terézia bárónő	Karolina sz. 1779 férje: gróf Blanckenstein Henrik kamarás, ezredes	Francziska férje: tolnai Festetich Vincze gróf kamarás	Henriette férje: borgosi Kárász Miklós szepitemvir	Terézia † mint hajadon
--	--	---	--	---------------------------

Mária férje: topolyai báró Kray Nep. János	I. Béla 1811 febr. 16 † 1879 jul. 7 1848 és 1861-ben Békés vm. főispánja 1848-ban miniszter	László 1814 jun. 27, † 1879 szept. 1 neje: Szapáry Francziska grófnő, cs. k. hölgy	Viktor 1815 jun. 5, † 1900 decz. 21 1. neje: nagyatádi Czinderi Mária 2. neje: Eszterházy Mária grófnő	Paulina 1817 nov. 28 férje: gróf Dessewffy Emil M. T. Akadémia elnöke
--	--	---	---	--

Henrik 1857 máj. 7 † 1908 ápr. 29 neje: Baumgartner Józsefn	István sz. 1858 jul. 1 kamarás, főren l 1. neje: Kollarich H grófnő 2. neje: Pálffy M grófnő	Sarolta sz. 1860 máj. 5 férje: gróf Seilermund Ferencz	I. Dénes sz. 1861 okt. 20 főrend neje: Wenckheim Friderika grófnő (esk. Ókigyós, 1896 febr. 17)	Stefánia sz. 1863 márcz. 5	János József sz. 1846 sz. 1850 okt. 2 szept. 26	Leontine 1841 máj. 9 férje: gróf Andrássy Aladár	Teréz sz. 1853 márcz. 4 1. férje: gróf Hoyos Miksa † 1883 okt. 21 2. férje: Wurmbrand Stupach Gundacker gróf
---	--	--	---	----------------------------------	---	--	---

Henrik sz. 1896 szept. 15	Sándor sz. 1900 febr. 14	Mária sz. 1902 febr. 22	Erzsébet sz. 1888 jun. 24	Miklós sz. 1890 jun. 2	Antal sz. 1891 márcz. 15	Margit sz. 1892 nov. 30	II. Frigyes sz. 1895 aug. 13	Mária sz. 1898 jun. 2	Denise sz. 1898 decz. 12	Lajos sz. 1900 máj. 14	Cecília sz. 1907 decz. 9
---------------------------------	--------------------------------	-------------------------------	---------------------------------	------------------------------	--------------------------------	-------------------------------	------------------------------------	-----------------------------	--------------------------------	------------------------------	--------------------------------

XXVIII., 1479-ben, Wirzburg: die von Wenckheim.

XXX., 1481-ben, Heudenberg: Heintz von Wenckheim.

XXXIII., 1485-ben: Heintz von Wenckheim.

XXXVI., 1487-ben, Worms: Leonhard von Wenckheim, mindnyájan Frankóniából.

Német történetírók kutatásai szerint a XVI. században három Wenck-kel találkozunk és pedig: Wenck Jánossal, a ki heilbrunni apátúr, Wenck Heinrikkal a theutó-máltai rend nagymestere volt, továbbá Wenck Dániellel, aki I. Ferdinánd római császártól 1559-ben megerősítést nyert nemességében.

A Wenck-ek leszármazására vonatkozólag a család lovagi, bárói és grófi diplomáiból id. Mogyoróssy János a következőket állapította meg:

Wenck Ágoston II. Rudolf római császártól Prágában nemességet nyert «wenckheimi» előnévvel; wenckheimi Wenck Fülöp a svájci hadjáratokban tün-tette ki magát vitézségével, miért is Schlieszefeld városa hálából emléket emelt neki; wenckheimi Wenck Sebestyén tüzérségi főtiszt — Wenck Fülöp test-vére — Magyarországon harczolt a törökök ellen és részt vett 1598-ban Győr ostromában.

Wenck Ágostonnak közvetlen utódja: Wenck Ker. János orvosdoktor. Ezen Jánost Eggenberg hercege 1698-ban palatinális joggal ruházta fel, Mogyoróssy szerint pedig Mária Terézia 1748-ban a birodalmi lovagok sorába igtatta. Ez állítás azonban annál kevésbé felel meg a valóságnak, mert Ker. János, a mint azt Éble Gábor kétségtelenül beigazolta, még 1727 április 23-án meghalt Grácban.

Ker. János fia: János József Ágoston már közelebbről érdekel bennünket. Ezen Wenck János József Ágoston volt ugyanis a lovagi rang szerzője, s az ő beházasodása folytán jutott a Harruckern-vagyron egy tekintélyes része a Wenckheim-család birtokába.

Wenck János József Ágoston tanulmányai befejezése után mindkét jognak megszerezte tudori oklevelét. Mint udvari ember, gyorsan haladt pályáján. Előbb császári tanácsos, majd kormánytanácsos s végül az alsóausztriai kormány kancz-lárja. E diszes méltóságot negyven éven át oly odaadó buzgalommal viselte, hogy Mária Terézia is kitüntette kegyével. 1748 április 27-én ugyanis a római német birodalmi lovagi rangra emelte és a «von Wenckheim» nemesi prédikátumot aján-dékozván neki, azzal, hogy e nevet családi névül használhassa. Innen datálódik tulajdonképp a «Wenckheim» elnevezés és név-viselés, a mint az a lovagi diplo-

mának következő részéből kitűnik: «Das er, wie auch alle Seine ehelichen Leibeserben und derenselben Erbes-Erben, Mann und Weib Personen sich fűrohin in ewige Weltzeit . . . mit dem Adelichen Praedicat: Edle Herren, Frauen, und Freulein von Wenckheim schreiben und nennen können und mögen» . . . Éble szerint a diploma szövege azt gyanítattja, hogy Wenck János József Ágoston maga kérelmezte régi nevének elhagyását, mert az uralkodó rendszeren tetszésére szokta bízni a kitűntetettnek, hogy a prédikátumot régi nevével együtt vagy annak elhagyásával használhassa.

Wenck János József Ágoston, illetőleg az első Wenckheim Harruckern János György bárónak legfiatalabb leányát, Czecziliát (teljes nevén: Mária Czeczilia Katalin Jozefa) vette nőül. Esküvőjük az alsóausztriai Traiskirchenben 1730 szeptember 6-án történt meg. Az örökség felosztása csak később történn meg (I. Harruckern-családnál), az első Wenckheim természetesen még nem rendelkezett olyan hatalmas birtokkal, mint az utódok, a kiknek vagyona egy második, a Harruckern-, illetve Werdenberg-családba való beházasodással még egy osztályrészszel bővült, Harruckern György báró második leányától: Johannától s férjétől: Gruber János ezredestől származott Gruber Ferencz Lajos egyetlen örökösét: Mária Teréziát ugyanis báró Wenckheim József ezredes, később altábornagy vette nőül, az a Wenckheim József, aki a Wenckheim-család grófi ágának lett a megalapítója.

Mint látjuk, a Wenck-ek és lovag Wenckheim János József Ágoston szerencsésen megalapozták a család továbbfejlődését. Az utódok pedig, a kik már magyar állampolgárok s szeplőtlen hazafiak, rangot, dicsőséget, fényt szereztek a királyi vagyonhoz.

A BÁRÓ WENCKHEIM-OK

A WENCKHEIMI WENCKHEIM CSALÁD BÁRÓI CZÍMERE.

A BÁRÓ WENCKHEIM-OK.

I.

A bárói rang szerzői.

Lovag Wenckheim János József Ágostonnak három fiúgyermek maradt: II. József, János György, és I. Xavér Ferencz. A testvérek közül János György lovagnak maradt, s papi pályára lépven, magvaszakadt. Nem is költözött hazánkba, bár örökrésze volt a Harruckern-birtokból. Klagenfurtnak volt főesperese és a belső-ausztriai felebbezési főtörvényszéknek negyven éven át tanácsosa. Halálával örökrésze testvéreire s azok utódjaira szállott, részben pedig még életében készpénzzel megváltották tőle.

A bárói (osztrák) rangot II. József és I. Xaver Ferencz szerezték meg. A bárói oklevél, melyet a Wenckheim-család diplomáival és okirattal a békési családi levéltárban őriznek, 1776 december 18-án kelt Bécsben. A magyar báróságot és indigenátust öt évvel később, 1781 április 7-én nyerték. A honfiusítást az 1790—91. évi LXXIII. törvényczikk foglalja magában.

S most már lássuk azon tetteket, a melyek által a Wenckheimok érdemet szereztek a magas kitüntetésre. Kétségtelen, hogy a hatalmas vagyon roppant tekintélyt adott egyéniségüknek. Ha e tekintély latba is esett a királyi kegy impozáns megnyilvánulásakor, bizonyos, hogy a vagyonhoz méltó rangot nem a vagyon hatalma, de az arravalóság érdemelte ki. A mint a Wenckheimok hazánkba költöztek, folytatták azt az áldásos munkát, a melyet a Harruckernek oly sikerrel kezdettek meg. Azzal a dicséretes különbséggel, hogy nem maradtak idegenek, mint a Harruckernek, hanem hamarosan megmagyarosodtak. II. József fia: III. Ferencz már rendesen járt a gyulai megyegyűlésekre, ennek egyik fia pedig rövid időre alispánságot is vállalt. Ám nemcsak a család növelte a művelt osztály számát és tekintélyét, hanem mindenikük külön ügyészt, jószágigazgatót és egyéb

hivatalnokokat tartott, ami nagy nyeresége volt vármegyénknek, mely azelőtt ugyancsak szűkében volt a tanult embereknek.

A Wenckheim testvérek egyébként véres háborúk csatatüzeiben szereztek érdemet a báróságra. II. József altábornagyságig s a grófi rangig emelkedett. Mint a grófi ág törzsatyjáról, a Wenckheim grófok fejezetében emlékszünk meg róla. Itt lássuk közelebbről a bárói ág törzsatyját:

II.

báró Wenckheim I. Xavér Ferencz-et.

I. Xavér Ferencz báró a volt Harruckern-birtok békési részének az ura. Testestől-lelkestől katona, a kinek ágyúdörgés, puskaropogás, csatazaj volt a legkedvesebb zenéje. Elsősízen a hétéves háboruban tűnt ki, a hol mint százados küzdötte végig vitézül a harczot. Nemsokára a Pelegrini gyalogezrednek az élén találjuk mint ezredest. Időközben a király kinevezi a 35-ik magyar gyalogezred tulajdonosának, a törökök ellen viselt hadjáratokban tanusított vitézségének elismeréséül megkapja a Mária Terézia-rendet. A sveidnitzi véres ütközetben, 1762-ben foglyul esett, azonban hamarosan megszabadult az ellenség kezéből. Ekkor hadura a Haller-Gyulay gránátosezred parancsnokává tette meg; dicsőséges harczot vívott meg 1792-ben — ekkor már mint vezérőrnagy — a francziák ellen. Custine francia hadvezér betört Németországba, majd Mouvaux és Tourcoiny mellett megtámadta és futásra kényszerítette az ausztriai hadsereg előőrseit. Xavér Ferencz október 16-án heves ütközet után széjjelszórta Custine dandárát és visszaüzte Mouvauxba. A következő évben Valenzia ostrománál tüntette ki magát hősiességével. II. Ferencz ekkor jutalmazta meg a Mária Terézia-renddel és altábornagyi rangra emelte. A bárói rangot és magyar indigenátust, mint föntebb láttuk, már korábban (1776., 1781.) szerezte meg. Mint altábornagy a francziák földjén harczolt és aratta a babérokat. A francziák royalista pártját támogatta seregével s több alkalommal jelentékeny diadalt aratott a köztársasági seregeken. Dicsőséges halálát is francia földön lelte. 1794 május 10. és 11-én az osztrák hadsereg Courtray mellett kegyetlenül véres ütközetet vívott meg a forradalmi francziákkal. Az ütközet hevében egy ágyúgolyó derékon szakasztotta a vitéz bárót, aki halálos sérüléssel bukott le lováról.

Wenckheim I. Xavér Ferencz báró 45 évig volt katona, s valóban életét és vérét áldozta királyának. Még menyegzőjét is úgyszólván a harctéren tartotta meg. A törökök ellen harczolván, Nagyszébenben állomásozott és ott vette nőül az ág. ev. vallású Rosenfeld András bárónak leányát, Karolinát. Özvegye az 1798. évi osztály után Kőrösladányba költözött, s ő vetette meg alapját a ma is fennálló kőrösladányi kastélynak, melyben napjainkban az utolsó Wenckheim báró és a gróf Merán-család laknak. A kőrösladányi kastély, mint az alábbi fejezetekből ki fog tűnni, sok szép napot és előkelő főúri társaságot látott, s termeiben nem egyszer intéződtek el országos politikai kérdések. Egyébként I. Xavér Ferencz özvegye volt az egyetlen nem katolikus megyénk főúri méltóságai között. Dicséretes, hogy kulturális tekintetben értékes alkotásai voltak. 1802 őszén ugyanis áldozatot nem kimélve, a lutheránus ifjuság részére Mezőberényben ág. ev. főgymnasiumot létesített. Ez intézet ugyan válságba jutott. Az utódok nem siettek az áldozattal. 1834-ben azután Szarvasra helyezték át, a hol máig is egyike legnevesebb intézeteinknek. Az özvegy egyébként 1805-ben építtette a kőrösladányi kastélyt, gyermekei pedig, a kik katolikusok voltak, 1822-ben a «szeplőtlenül fogantatott szűz» tiszteletére katolikus templomot emeltettek, a templom és kastély körül díszkertet létesítettek.

III.

I. Xavér Ferencz báró utódai.

A courtray-i hősnek egyetlen fiutódja: (III.) József és négy leánygyermeke maradt. Józsefről s életéről alább külön fejezetben szólunk. Itt lássuk a leányutódokat, a kiknek házassága révén egy új főúri és egy neves nemesi család telepedett le vármegyénkben és pedig a gróf Blanckenstein-ok és a horgosi Kárászok. Az előbbiek Füzesgyarmaton, az utóbbiak Szeghalmon. A leányok születési sorrendben: Karolina, Francziska, Henriette és Terézia. Karolina 1779-ben született s nőül vette gróf Blanckenstein Henrik cs. és kir. kamarás, ezredes. Francziska csillagkeresztes hölgy volt, s tolnai gróf Festetich Vincze cs. és kir. kamarás hitvesévé lett. A harmadik leányt, Henriettét horgosi Kárász Imre szep-temvir, országbirói ítélőmester és altárnok vette nőül. A negyedik leány: Terézia hajadonkorban elhunyt.

IV.

Wenckheim (III) József báró.

A Harruckernek halála után Békésvármegyében a Wenckheimok vették át a vezérszerepet. Ám nem úgy mint a Harruckernek, a kik csak nyaralni jártak le Gyulára, de rendes lakóivá váltak a megyének, megtanulták s becsülték nyelvünket, szokásainkat. Az 1798-iki osztály után a Wenckheimoknak úgy bárói, mint grófi ága leköltöztek a megyébe és Kőrösladány, Gyula és Kigyós lett állandó lakhelyük. Wenckheim (III.) József már magyarul beszélt, magyar közhivatalokat vállalt, mi több, magyar nyelven közigazgatási munkát irt és adott ki, a közügyek minden terén fáradhatlanul munkálkodott, fiai pedig: Béla, Viktor és László meg éppen a legkuruczabb hazafiak sorában állottak.

Wenckheim József báró 1778-ban született, magyar nevelést nyert, s tanulmányainak befejezése után a közigazgatási pályára lépett. 1805-ben a megye rendei követnek választják, s hogy mint mandatáriusa a vármegyének, milyen bizalmat váltott ki a polgárságból, kitünt négy évvel később, a francziák ellen szervezett nemesi fölkelés alkalmából. A tekintetes Karok és Rendek ugyanis azzal a kérelemmel járultak a nádor, mint a fölkelő nemesek főhadvezére elé, hogy Wenckheim József bárót nevezze ki ezredesekül. A nádor készséggel tett eleget a békésmegyei nemesek óhajának, s hogy József báró mily sikeresen oldotta meg feladatát, arról tanuskodnak Békés vármegyének 1809. évi jegyzőkönyvei (137. és 364. lapokon). Nem czélja e műnek bővebben kiterjeszkedni a nemesi fölkelés részleteire, annál kevésbbé, mert egy ilyen természetű, csupán a nemesi fölkelés szervezésével és történetével foglalkozó munka éppen most van szerkesztés alatt. Később a nádor megbizta József bárót a torontálmegyei nemesi fölkelők parancsnoki tisztével is, a midőn pedig a fölkelés eloszlott, megelégedését fejezte ki iránta. 1811-ben ismét Békésvármegyét képviselte a dietán, 1823-ban pedig Aradon találjuk, mint Arad és Krassó vármegyék főispáni helytartója. Bár hivatala elszólította őt vármegyénkből, nem szünt meg a legtevékenyebb közremunkálkodással előmozdítani vármegyénk fejlesztését. A leglelkesebben érdeklődött közügyeink iránt, a vízszabályozás és lótenyésztés terén pedig maradandó érdemeket szerzett magának. A lótenyésztésről magyar nyelven művet is adott ki 1815-ben, «Gondolatok a Magyarországi hanyatló lótenyésztés helyreállításáról és ezen tziel el-

érésére vezető segéd eszközökről» czimen. A munka annak idején méltó feltűnést keltett s a későbbi mintagazdák nem kevésbé állottak hatása alatt. 1825-ben rendes főispánná nevezték ki Arad vármegyébe. Itteni működéséről idézem Mogyórosy rövidlélegzetű kodexának József báróra vonatkozó részét, mely így hangzik: «Mint megyei kormányzó, minő erélylyel folytatta díszteljes hivatását, arról Krassó-, Arad- és Békés vármegye hiteles jegyzőkönyvei tanulságos emlékekkel telvők, s a késő utódoknak példái bizonyosságul szolgálnak. Sok, szép és üdvös intézkedései közül helyén van megemlíteni, miszerint halmozott teendői mellett mint a békésmegyei vizek szabályozási állandó küldöttségi elnökének, a megye északi és északkeleti nagykiterjedésű mocsárok és nádistavak, mint ugyanannyi terra incognita czim alatt létezett több ezer hold terület néki köszöni haszonvehetővé varázsolását, s a Sárrét harminczezet megközelítő jelenlegi (1861) szorgalmas magyar népe pedig azokból nyeri tápját. Mint szorgalmas és takarékos gazdának, uradalmában szép juhászata, nemesített lovakból álló ménese, gulyáiban czimeres szarvasmarhái, valamint nyájaiban sertvései sikerdús eredménnyel lévén párhuzamba állítva.»

József báró, a ki mintaképe volt a szeplőtlen jellemű igaz hazafinak, 1830 márczius hó 1-én halt meg Pesten. Hamvai a kőrösladányi családi sirboltban nyugosznak.

A lelkes hazafinak és gavallér főúrnak méltó társa volt neje: orczy Orczy Terézia bárónő. A művészelkű asszony igazi mecénása volt az irodalomnak, művészeteknek. Mintaképe a régi magyar nagyasszonynak, akinek gondos nevelése tündöklött valamennyi gyermekén.

V.

Wenckheim József báró utódai.

József bárót halálakor öt gyermeke siratta. Két leány: Mária és Paulina, s három fiu: Béla, László és Viktor. A fiutódokról, akik mindegyike méltó volt az apához és öregbítette a Wenckheimok iránti rajongásig fokozódott köztisztelést, külön-külön fejezetben szólunk. Az első leány: Mária, topolyai báró Kray Nep. János hitvese lett, Paulinát pedig, a ki csillagkeresztes hölgy volt, gróf Desseffy Emil cs. és kir. kamarás, a Magyar Tudományos Akadémiának nagyműveltségű elnöke vette nőül.

VI.

Wenckheim Béla báró.

A Wenckheim-család történetében elérkeztünk a Wenckheim-ház legnagyobb és legnevesebb tagjához, Bélához, aki olyan karriért futott meg, a mely nemcsak a szűkebb patria, Békésvármegye, hanem az egész ország történetében korszakot alkotott. E mű úgyszólván csak rövid vázlatot nyújt arról a szereplésről, a melyet Wenckheim Béla báró betöltött, s a melyről a jövő historikusa értékes kötetekkel gyarapíthatja hazai irodalmunkat. Azon ritka kiválóságok sorába tartozott, a kik hajhászás nélkül teljes birtokában voltak a nép és a legmagasabb trón bizalmának, kegyének. S fáradhatlan és önzetlenségével, lángoló hazaszeretetével egyforma lelkesedéssel felelt meg lent is, fent is a bizalomnak. Mielőtt azonban rátérnénk a kiváló férfiú közelebbi jellemzésére, lássuk, miként futotta meg dicsőséges pályáját.

Wenckheim Béla báró 1811 február 16-án született. Mint fentebb jeleztem már, otthon a legpéldásabb nevelésben részesült. Tanulmányainak befejezése után pedig hosszabb ideig utazott a nyugati államokban, a honnan értékes gyakorlati tapasztalatokkal tért vissza. S e tapasztalatokat később nagyrésztben értékesítette is polgártársainak, hazájának javára. Alkotásának, ambíciója érvényesítésének pedig tág teret nyújtott az akkori korszak, a mikor a liberálizmus vívta élet-halálharczát a végnapjait élő feudualizmussal. Wenckheim Béla báró természetesen a liberálizmus zászlaját lobogtatta, s csakhamar ő lett az úgynevezett haladópart vezére. Első diadalát a közélet porondján az 1837 április 7-én lezajlott nevezetes megyegyűlésen aratta. E gyűlésen mérte össze első ízben fegyverét a megyei konzervatív és liberális párt. Amannak Aczél Béla báró főispáni helytartó, emennek Wenckheim Béla báró volt a vezére. A harc nem is politikai, de választás körül mozgott. Aczél báró jelenlétével is emelni akarta a győzelem sánszait. Mindhiába való volt azonban minden erőlködése. Wenckheim Béla báró ékesszólása megbontotta a többségi tábor s a liberálisok fényes győzelmet arattak. A tekintetes Karok és Rendek alispánnak magát a vezért, Wenckheim Béla bárót, társának meg Novák Antalt (a kiről a nemesek sorában szólunk) választották meg. Innen kezdve a liberális eszmék megyéjén végig diadal, győzelem jelzi a megyeháznál és az országos politikában Wenckheim Béla báró szereplését. Az 1839—40. évi

országgyűlésen már mint Békés vármegye követe küzd a liberális eszmék diadaláért. Az 1843 július 3-iki megyegyűlés ismét neki ajánlotta fel a megye mandátumát, s a nemes báró mint követ mindent elkövetett, «a mit az ellenzék az időben az ország fennmaradására, az alkotmány megváltoztatására jónak hangoztatott».

Közben elérkeztek a 48-iki események. Hogy milyen szerepet játszott Wenckheim Béla báró a nagy átalakulás korszakában, azt alább látni fogjuk. Itt csak annyit, hogy a hazafias főúr a feudalizmus bukása után első alkotmányos főispánja lett Békés vármegyének. Főispánnak az első felelős minisztérium nevezette ki, a midőn gróf Károlyit, elődjét áthelyezték Szatmár vármegyébe. Beigatása határtalan lelkesedéssel és pompával ment végbe 1848 május 3-án. Emelte a lelkesedést és az igazán ünnepi hangulatot az a szép történelmi esemény is, hogy ugyanakkor hirdették ki a 48-iki szentesített törvényeket.

A szabadságharcz történetéből tudjuk, hogy az ünnepi mámort nemsokára csatazaj, majd az elnyomatás szomorú korszakának némasága váltotta fel. S hogy az önkényuralomnak keserű pohara elmúlt a nemzettől, abban jelentékeny része volt Wenckheim Béla báró bölcs hazafiságának is.

VII.

Wenckheim Béla és a szabadságharcz.

Az alkotmány visszavonását követő korszak, melyben ádáz elleneink kilencz oldalról támadtak hazánkra, nemzetünk eltiprására, nem volt alkalmas idő az alkotásokra. A megtámadott haza védelme fegyverbe szólította a polgárságot, s a munkáskezek szerszám helyett öldöklő kardot forgattak. A mi rövid idő pedig volt a márcziusi eseményektől az önvédelmi harcz kitöréséig, csak arra volt elegendő, hogy a régi rend romjait eltakaríthassa az új korszak új szelleme. Wenckheim Béla báró e rövid idő alatt is sokat és értékest alkotott. A vármegye közigazgatását újjáteremtette, a mikor pedig megindult az önvédelmi harc, az ő páratlan agilitása és lelkesedése szólította fegyverbe a vármegye polgárságát. A haza oltárán áldozók sorában is első volt. Testvéreivel egyetemben a család nagy értéket képviselő ezüst és arany készletét a honvédség felszerelésének céljára fordította, ezt megelőzőleg pedig, még a márcziusi események előtt, önként mondott le a robotról.

Hazaszeretetének megható tanújelét adta az 1849 január 2-án megtartott megyegyűlésen. Ekkor érkezett ugyanis híre a véres moóri csatának. Wenckheim Béla báró a közgyűlés megnyitása után mesteri szónoklat keretében azt az indítványt terjesztette a gyűlés elé, hogy a moóri ütközetben elesett honvédek lelki-üdvéért hallgasson a törvényhatóság gyászistentiszteletet. «Összegyűltünk tanácskozni — úgymond a főispán — határozni az ország sorsa felett, határozni a szükséges teendők iránt; de ki az, ki aggodalmaktól eltelve, az elfogulatlan okosság, remény és bátorsággal eltelt szív és higgadt ész fejtegetéseivel legyen képest irányt adni tanácskozásainknak, tevékenységünknek? Míg egyről a hazafias kötelességérzet tevékenységre serkent, másról a helyzet várakozásra int. A mindenható ég hatalma emelheti csak fel sziveinket. A hit malasztjából meríthetünk erőt a szerencsétlenség óráiban. Jól tudja a vármegye közönsége, hogy a csatában elesett hőskért országszerte gyászszertartásokat rendelt el a kormány. Vármegyénk fiaiból is bőven szedett áldozatokat a harcz; jelenjünk meg mi is most tiz órakor a római katolikus templomban tartandó gyászistentiszteleten és imádkozva az elesett hősök lelkiüdvéért, egy szívvel-lélekkel forduljunk buzgó imáinkkal az ég urához, hogy adjon erőt a szenvedések türéséhez, adjon bátorságot, kitartást a küzdelemhez, s emelje fel a letiport nemzetet a közszabadság, s a keresztény hit dicsőségére.»

A főispán imaszerű szónoklata mély hatással volt az egész törvényhatóságra, melynek tagjai felekezetkülönbség nélkül a katolikus nagytemplomba vonultak. A gyászszertartás után a közgyűlés folytatódott, s azon Wenckheim Béla báró rendkívül fontos indítványt terjesztett elő. Nevezetesen: alakítson a törvényhatóság védbizottmányt, az legyen állandóan permanenciában, s haladék nélkül határozzon az önvédelmi harczot illető és végrehajtást igénylő ügyekben. A törvényhatóság egyhangú lelkesedéssel alakította meg a védbizottmányt, a mely rendkívüli tevékenységet fejtett ki a szabadságharcz alatt. Hatáskörébe tartozott a honvédelemre vonatkozó összes ügyek elintézése, s a lelke a bizottmánynak természetesen Wenckheim Béla báró volt, a kit az országos honvédelmi bizottmány rendelete értelmében az önkéntes csapatok szervezésével is megbíztak. A legelőfelosztások miatt itt is, ott is zavargások törvén ki a megyében, a viszonyok 1849. év elején válságosra fordultak és így rendkívüli nehézségek gördültek a védbizottmány és a hazafias báró munkásságának útjába. Wenckheim báró bölcs hazafisága azonban elhárította az akadályokat, a védbizottmány sikeresen oldotta meg feladatát. Ám a minnek be kellett következnie, nem lehetett útját állani.

A sors könyvében úgy volt megírva, hogy Világosnál lebukjék az égről a magyarok szerencsecsillaga, s tizenhét évig szomorú homály borítsa a magyar firmamentumot.

VIII.

Wenckheim Béla és az abszolutizmus.

A történelem gyászos lapjairól tudjuk, hogy Világos után mi várt legjobb-jainkra. A kiket megkimélt a kötélből, golyótól és börtöntől az örvöngő rémuralom, azok földült otthonukban rettegetek és könnyezték a nemzet vigasztalan sorsát. Évek multak, míg valamelyest fölocsudtak kábult álmukból a vezetők, s hintegetni kezdték a hajnalhasadásnak reményét.

Ezek sorában is első és egész férfiú volt Wenckheim Béla báró, aki a száműzetésből a császári amnesztia után visszatért Békésmegyébe. Csak a kőrösladányi kastély levéltárának titkos iratai (a melyek följegyzéseit tartalmazzák, s a melyeket a nemes báró halála után elégetésre szánt) tudnának arról részletesen számot adni, hogy az abszolutizmus alatt mennyit fáradott a nemzet és trónkibékítésén, s az elnyomott nemzeti szellem ébrentartásán. A híres csákovári vadásztársaság, a melynek megalakítása eszméjét ő vetette fel s vitte keresztül, tulajdonképpen nem volt egyéb, mint a nemzet vezéreinek találkozóhelye, ahol első-sorban nem is a sportnak áldoztak, de a nemzet sorsát, jövőjét, a kibontakozást hányták-vetették meg. A vadásztársaságban ott volt az egész megyei arisztokrácia a vezérek, gróf Tisza Kálmán, a későbbi híres miniszterelnök, gróf Batthányi László stb. Ez utóbbi mágnás készséggel engedte át a vadásztársaságnak a csákovári pusztáját, ottani épületeit, s direkt e célra diszes vadászlakot építtetett, a hol a főurak heteket töltöttek, távol a Bach-huszárok besugóitól. A csákovári vadásztársaság egyébként 1851-ben alakult meg, s a csákovári pusztát híressé tette nemcsak az országban, de a határokon túl is.

Mialatt a csákovári vadásztársaság együvétozta és kitartó munkásságra sarkalta a nemzet legjobbait, akik a magyar alkotmány visszaállításán fáradoztak, azalatt az osztrák önkényuralom diktátoraiban az a fixa idea érlelődött meg, hogy a magyar alkotmányt, szabadságot sikerült végleg eltipornia, s hogy a magyar nemzet teljesen belenyugodott sorsába. Ezt a külföld előtt is dokumentálni akarták az osztrák intézők. Furfangos módot eszeltek ki erre nézve. Ferencz

József császárral beutaztatják az országot, s a mikor Budavárába fog bevonulni, a császárt, egy a magyar főurakból alakuló hódoló bandérium fogja kíséreti. E tervet Albrecht főherceg, Magyarország akkori kormányzója közölte is Wenckheim Béla báróval, mint a magyar politikai élet legjelentékenyebb tagjával, azt az óhaját fejezvé ki a hazafias báró előtt, hogy ő vezesse a hódoló bandériumot. A kuruczérezelmű báró ekkor koczkára dobva életét és vagyonát, olyan feleletet adott, a mely méltó arra, hogy időtlen időkig aranybetűkkel ragyogjon a magyar história lapjain.

«Fenség, — szólott lángbaborult arczczal a kormányzónak — én és társaim csak a megkoronázott király előtt lovagolunk!»

A kormányzó a nem várt feleletre megszégyenülve fordult sarkon és a hódoló díszbandérium elmaradt. A kurucz feleletet bizonyára alaposan megfontolták Bécsben. S ezáltal Wenckheim Béla bizony nem kisebb, de nagyobb, hatalmasabb és becsültebb lett az osztrák udvar szemében. Ugyannyira, hogy a mikor az 1860-iki októberi diploma valamelyest helyreállította a rendet, a kormány november 26-án őt nevezte ki Békésvármegye főispánjává. Wenckheim Béla báró abban a reményben, hogy az októberi diploma mihamarabb a teljes kiegyezésre vezet, a főispánságot elfogadta, s azonnal munkába állott. Ugyanazon év december 10-ikére Gyulára úgynevezett ösgyűlést hívott egybe, (az ösgyűlés tagjai a megyei községek megbizottai voltak) s megalakította a vármegyei állandó bizottságot, reorganizálta a közigazgatást, s másodszori rövid főispánsága alatt konszolidált állapotokat teremtett Békésvármegyében.

IX.

Wenckheim Béla minisztersége.

A kiegyezésben oly fáradhatlanul közremunkálkodó nemes bárót az alkotmány visszaállítása után gróf Andrassy Gyula oldalán a belügyminiszteri székből látjuk. Ő felsége 1867 február 2-án nevezte ki miniszterré, s rövid megszakítással 11 évig viselt tárczát. Hogy Wenckheim Béla báró mint miniszter, mennyi üdvöset alkotott, arról tanuskodnak a kiegyezés után törvényre emelt üdvös javaslatai. S hogy mily eredményes volt működése, arról nemcsak polgártársai, s kormánya, de az uralkodó is kegyeivel tüntette ki. A midőn ugyanis két év múlva, betegségére való

tekintettel megvált a belügyi tárczától, Ófelsége a következő leiratot intézte hozzá Gödöllőről, 1869 szeptember 11-én:

«Kedves Báró Wenckheim! A midőn Önt egészségi állapotára való tekintettel belügyminiszteri állásától saját kérelmére őszinte sajnálatom kijelentése mellett kegyelmesen felmentem, egyszersmind az átmenet nehézségei közt áldozatkészséggel teljesített hű és buzgó szolgálatai elismerésül Önnek Lipót-rendem nagykeresztjét, s a rendi szabályzat értelmében a belső titkos tanácsosi méltóságot díjmentesen adományozom. Ferencz József s. k., Andrássy s. k.»

Ugyanezen napon gr. Andrássy Gyula miniszterelnök Töketerebesről hosszabb és rendkívül megleghangú levélben búcsuzik kedvelt minisztertársától. Levelében többek között ezeket írja:

«Eléggé ismersz arra, úgy hiszem, miszerint nem fogod hízélgésnek tartani, ha azt mondom, hogy kilépésed által pótolhatlan veszteség érte a miniszteriumot. Most nemcsak azt érzem, hogy ezen idő alatt senki sem vihette volna jobban a belügyek vezetését, de azt is, hogy mostani kilépésed is igen nehéz veszteség a miniszteriumra, mert én legalább nem tudom, hol találjuk azt a te biztos, bátor, lovagias, és hiuság és minden önérdek nélküli jellemedet pótolni képes legyen, stb.»

A nemes báró lemondása után Körösladányba vonult vissza, s a mennyire megrongált egészsége engedte, gazdaságának élt. A korona azonban nem nélkülözhetette a nagy férfit. 1871 május 9-én az uralkodó személye körüli miniszterre nevezi ki, s a közbejött kormányválság után 1872 december 5-én újból kormányon tartja. 1875 márczius 2-án a fuzió alkalmával kormányalakítási megbizattással miniszterelnökévé nevezi ki az uralkodó, a mikor félévi sikeres működése után saját kérelmére fölmenti, érdemei elismerésül a Szent István rend nagykeresztjével tüntette ki. Tisza Kálmán miniszterelnöksége idején újból elvállalta a személye körüli tárczát, s azt röviddel halála előttig megtartotta. Még második főispánsága idején történt, hogy István főherczeg udvarmesterének nevezte ki, s így Wenckheim Béla báró az udvari életben is rendkívül előkelő és jelentékeny szerepet játszott. Az udvarhoz tartozó legmagasabb személyiségek rajongásig szerették a csinos külsejű, előkelő megjelenésű gavallér főurat. Sőt a külföldi uralkodók is méltányolták érdemeit. A török szultán 1870 január 18-án a Medschide-renddel, az olasz király pedig 1875 május 2-án a Szent Móricz- és Lázár-rend nagykeresztjével tüntette ki.

Wenckheim Béla báró halála, melyet régi vesebaja siettetett, 1879 július 7-én

következett be. Halála nemcsak a megyében, de az egész országban mély részvétet keltett, s bizony-bizony a politikai életben pótolhatatlan úr maradt utána. A derék hazafi — fájdalom — nem alapított családot és így utód nélkül halt meg. Hamvai a körösladányi családi sirboltban nyugsznak.

X.

Wenckheim Béla jellemzése.

Hogy milyen kiváló fia volt Békésvármegyének és a hazának Wenckheim Béla báró, azt a föntebbi vázlatos sorokból láthatjuk. Hazafias és önzetlen cselekedeteiből pedig fényesen kiviláglik páratlanul intakt jelleme, puritán gondolkodása. Még sem volna teljes e vázlatos írás, ha be nem mutatnók Wenckheim Bélát közelebbről, azzal a korrall együtt, a melyben élt, tevékenykedett. E feladatot pedig a kortársnál hivebben, közvetlenebbül aligha oldhatja meg más. Oláh György, Békésvármegyének egykori főügyésze, a jeles historikus, kortársa volt Wenckheim Béla bárónak. Ő Békésvármegye szabadságharczi történetében külön fejezetet írt a nagy hazafiról. E rajz után valóban kontárkodás volna Wenckheim Bélát és korát jellemezni. Alább adom tehát Oláh idézett művének Wenckheim Bélára vonatkozó részét. Ime:

«A nemzeti átalakulás áldása még csak a jövő méhében rejlett, s a nemzetnek már fegyverrel kellett megvédenie az életrekelhetés jogát. S e harciban, «hol annyi szív hiába onta vért», Békésvármegye az áldozatok kiapadhatatlan forrása volt. Innen merített erőt a nemzeti küzdelem a legváltóságosabb napokban. Forrongásban volt a vármegye. A márcziusi események hatása, az öröm s lelkesedés mellett, féktelenségekben nyilvánult. A közrend szilárd épülete, mintha földrengés érte volna, megrendült alapjaiban. A népforrongás összeomlással fenyegette az erős alkotmányt, mely az utolsó, Péró-féle megrázkódtatás óta, egy század nyugalomát élte át. A nemrég átszenvedett árvízveszélyek, s aszály nyomán támadt kimerülés jelenségeit alig tünteté el a megfeszített tevékenység, s alig mutatkozott még a munkásnép tanyáin a jólét, már közelgett a vésztojósó fergeteg, melynek dűhe, ha nem dönté is romba, mit egy hosszú század emberfeletti tevékenysége teremtett, s ha villámai nem boríták is lángba vármegyénket, felemésztette a küzdelem, a védekezés, saját belviszonyai által is gyötört erejét úgy, hogy évtizedek

munkássága alig lehetett elég a felhasznált erő pótlására. Belzavarok, harciba hívó tárogratók, az átszenvedett árvizek, s az aszály nyomán feltűnt kimerülés alkotják képét a vármegye közéletének a nemzeti átalakulás történetében.

S ily viszonyok között a nép áldozatra áldozatot halmozott. Éléstára nem fogyott ki soha, tudott adni újra meg újra, kész és képes volt minden időben harczosokat állítani az elhullottak helyére. S miben rejlik oka annak, hogy a felzavart zilált állapotok mellett is hiven teljesítette e vármegye hazafiúi kötelmeit? Mily rendkívüli erő hatott e népre, hogy áldozatot áldozatra halmozzon, pénzét, értékeit, termését letegye a haza oltárára, s áldásdús rónáit is parlagon hagyva, fiait a harcztérre küldje?

Az áldozatkészség forrása a nép törhetetlen hazaszeretetéből fakadt, s ennek tápot a vármegye vezérférfiainak, tisztviselőinek, s főképen az ezek élén álló, s a vármegyét a vész napjai alatt eréllyel és bölcs tapintattal kormányzó főispánnak, báró Wenckheim Bélának hazafisága, példája nyujtotta.

Midőn vármegyénkben a közrend felforgatásának jelenségei feltűntek, az aggodalomba merült kormány átlátta, hogy Békésvármegye a nemzeti küzdelemben az erő, az eszközök tárháza, csak úgy teljesítheti honvédelmi feladatát, ha a vármegye kormányzata oly egyénre bizatik, aki a fékevesztett tömeg vezetésére erős kezekkel bír, a kiben az erély s szigor bölcs tapintattal párosul, s aki a közszeretet kincseivel rendelkezve, képes lesz az áldozathozásban példát mutatni a népnek, s képes lesz a hazaszeretet lángját égetve, felemésztetni minden kebelben a féktelenség érzetét, s elhamvasztani annak vészes kitöréseit. Oly férfiúra volt szükség Békésvármegyében, kit eddig is követendő példaként tanult ösmerni a nép, kinek multja a népszerűtet, a néphez való ragaszkodás képeivel volt diszítve; kinek minden ténye, érzelme a szabadság és honszerelem gazdag forrása volt; kinek családi és társadalmi viszonyai már kedvező hatást keltettek a népnél; kit hagyományos ragaszkodással fogott körül a nép, mely jó urait mindig szerette és a ki a bizalmat, a szeretetet az új viszonyok között is megtartani, sőt fokozni képes volt. Olyan egyénre kellett a vármegye vezérszerepét bizni, ki a közélet minden terén tájékozva volt; ki ismerte az igazgatás nehéz feladatait, s azok megoldására — lent kezdve a munkát, míg felért a magaslatra — edzett erővel érvényesíthetett; ki ösmerte a népet, melynek vezetésére elhivatott; ösmerte jellemét, szokását, gondolkodását, törekvéseinek irányát; ki a jóban a jót mindig támogatni, a bűnt kiirtani, a bűnöst büntetni, feladatának, hivatásának tekinté.

Ilyen férfi volt báró Wenckheim Béla. Őt családi és társadalmi állásának

fénye nem kápráztatá el; meglátta a szenvedőt, a sértettet; első kötelességének ismerte segíteni az elhagyotton, s megtorolni a sértett szenvedéseit. Jósága, törvénytudatát megnyugvást keltett, hol ő megjelent. Jó szív, nemes lélek, törhetetlen honszeretetből volt alkotva a közjó, a nép, a haza javára. Birta a nemzet sorsát intéző legnagyobb egyének rokonszenvét, becsülését; birta a nép határtalan szeretetét, ragaszkodását, bizalmát. Tudta mindenki, hogy a vármegyének fia, a szabadelvű eszmék vezére ott érvényesítette hazaszeretettől áthatott érzelmeit, fényes tehetségeit a polgár egyszerűségével és nyíltságával, s ott igyekezett szolgálni a nemzet érdekeit, munkálván a haza előhaladásán, jólétének, boldogulásának biztosításán: hol a nemzet sorsa a legmagasabb kezekben volt letéve; ősmerte mindenki a királyi helytartó, a nádor udvarmesterét, a ki megyéjében egykori jobbágyságai, polgártársai és barátai körében is az volt, a ki fent a magasban: egyszerű, nyílt, egyenes jellem; az alkotmányos jogok, a közszabadság, a honszeretet törhetetlen bajnoka, igaz hazafi, az alkotmányos fejedelem hű támasza. Ősmerték úgy fent, mint alant és szerették mindenütt. Ily kincsekkel gazdagon foglalta el báró Wenckheim Béla Békésvármegye főispáni székét.

Ünnepet ült Békésvármegye. Ősi szokás a főispán beiktatását ünnepélyekkel ülni meg. Most meg igen sok ok volt az öröme. A megyének oly fia lett a főispán, ki a politikai közéletnek már régen vezérférfia, a közszabadság, a szabadelvű eszmék leghatalmasabb képviselője volt a megyében, ki közszolgálatban képezte, edzette erejét; mint aljegyző, alispán, országgyűlési követ szolgált éveken át a közjónak, megyéjének s a hazának.

A megye közönsége 1848 május 3-án gyűlt össze a főispán beiktatására. Nagyban folytak a készülétek. Fáklyásmenet, bandérium, muzsikaszó, közvacsora, minden el voltak készítve. Gyulára érkezvén a főispán, első dolga volt a gyulai körben barátait felkeresni.

«Ti, mint hallom — így szólt — nagy parádéra készültök. Hát az öröm, a vigalom napjait éljük ma? Hazánk határain az ellenség tábortüzei égnek, bent a megyében is zavar, féktelenség dúl; a kormány, a nemzet feljajdul, hogy veszélyben a haza s mi itt örömeinknek nem tudunk határt szabni? Azt hittem, Békésvármegyében nem lesz legény és ló bandériumnak.»

És minden ünnepélyesség elmaradt. Komoly egyszerűséggel folyt le a beiktatás. Meghatottság és örömkönnnyeket csalt minden szembe, midőn a főispán emelkedett szellemű beszéde után esküjét letévé. A beszéd, mely a nemes báró hazafiúi érzelmeinek hű tükre, im így szólt:

«Tisztelt megyei közönség! Polgártársaim! Ó fensége, az ország nádora s királyi helytartó, a törvények értelmében a belügyminiszter előterjesztésére ezen békés megyei hatóságnak főispánságát és kormányát reám ruházni kegyeskedett. Hazafiúi érzettel hódolok e megbizatásnak, mert Magyarországnak mostani átalakulási korszakában mindenkit, — kit az események túl nem szárnyaltak, — ki ezen átalakulás kivívásában tettelegesen részt vett, hivatva hiszek polgári kötelességteljesítési érzeténél fogva arra: hogy azon esetben, ha a közállomány bármely közhivatalra is személyét igénybe venné, szolgálatát megkivánná, abbéli felhívásnak magánérdekei megtagadásával is hódoljon, mert számot vetve önmagammal, azon elvekkkel, melyek mellett, mint egyes polgár, számos évek alatt hűségesen vívtam, azon reménység kecsegtetett: hogy eme vidék, a melynek szülötte vagyok, ezen összes békés megyei közönség, melynek jobbjai a közéletbe bevezettek — és azon elvekkel és eszmékkel, melyeknek diadalát a mai napon is ünnepljük, — megismertettek — nem fogja tőlem megtagadni rokonszenvét és bizodalját, melyet már több ízben és érdemen túl is éreztetni kegyeskedett. Jól tudom tisztelt közönség és mélyen érzem én, hogy ha valaha, úgy most a bizodalom főkelléke egy tisztviselőnek, ezzel ellátva, minden jónak és üdvösnek előmozdítója, eszközölje lehet; e nélkül, mint a here, csak kárára és terhére szolgálhat polgártársainak és a közálladalomnak. Kineveztetésem, elmozdítottatásom felsőbb rendeltől függ ugyan, de e hivatal elvállalását és errőli önkéntes lelépést a tisztelt közönség bizodalma dönti és határozza el csak végkép; ezzel felruházva, nyugodt lélekkel és elszánt bátorsággal nézek főispáni tiszttem és hivatásom elébe, e nélkül egész szerénységgel lelépek ismét az egyes polgárok soraiba, homokot fogok hordani minden ingerültség nélkül azon épületnél, melynél kormányozni a legjobb akarattal is — bizadalom hiánya miatt — nem valék képes. A közbizadalom tehát az, mit minden előtt egész szerénységgel kikérek. És ezt elérve, felejtetlen marad előttem azon nap, melyen főispáni kineveztetésem az összes nép bizodalma által megerősítettett. Az összes nép bizodalját említém, mert leomlottak a választófalak és a szabadság összeolvasztá a hon minden lakosait, kimondva a szabad föld, szabad ember, teher és törvény előtti egyenlőséget; mindenki részese és egyenlő tagja azon törvényhatóságnak, melyben lakik, melynek terhehez hozzájárul; a testvéri kéz, melyet egymásnak nyújtunk, a nyílt karok, mikkel polgártársainkat üdvözöljük, ki fogják eszközölni, hogy közös érdekekben és érzelemben is egyesüljünk. Ekként nem csekély dicsőségnek tartom ily előzmények alatt ily dicső polczára felléptetni és egy lehetni az elsőbkek közül azon

főispánok sorában, kik a népképviseleti rendszeren alapult törvényhatóságok kormányzására jelentettek ki, még pedig én olyan elemekből álló törvényhatóság kormányára, mely számos évek óta egyhangúlag mindazon szabadelvek mellett harczolván, küzdelmeinek diadalát oly megnyugtatólag élvezheti, mint ezen békésmegeyi közönség. Nem kénytelen pirulni a haza szent ügye, a valódi szabadság szelleme a közvélemény hatalma előtt; e megyének eddig kiváltságos osztálya, bátran, nyílt sisakkal üdvözölheti e vidék minden lakosait, mint valódi polgártársait, mind a magán, mind a közéletben; mert nem erőszak, nem tudtán és akaratán kívül, hanem beleegyezésével, sőt minden alkalommal tetteles hozzájárultával történt emez átalakulás; azt értük el, mit kívántunk és igaz szándékából óhajtottunk; a mellett vívtunk, mit a haza boldogsága, a nemzet erősítése, a szabadság szilárdítása tőlünk követel; akként működünk, mint nekünk a hazafiúi becsület, polgári kötelességérzet és felebaráti szeretet parancsolá.

Egyenlően élvezheti hát e nap ünnepélyét, a kivívott diadalt mindenki; ötvenhét törvényhatóságban olvad ma a nép az eddigi kiváltságos osztálylyal egybe és részesíttetik minden polgári jogokban, bevétetik az alkotmány sánczaiba. Adja Isten, hogy e nagy nemzeti ünnepélynél csak hálás elismerés, méltánylás, felebaráti szeretet és hazafiúi érzelem lengje át mindenki kebelét és lelkét. Ne fájlalja senki a nemesi kiváltságokat, megszűntek azok már jó rég dicsők és hasznosak lenni. Míg teherrel jártak és ősapáink vérökkel védték hazájukat, szabadságukat és a hon lakosai vagyonaikat, azoknak dicső hivatásuk volt, — és azt hiszem, csak akkor lehetne a nemesség hőstetteiről megfélekedezni, ha az elismerés és hála érzelmei végkép kiszáradnának a magyar nép kebleiből; — mihelyest azonban a nemesi kiváltság tehermentességgé és az adózó nép rovására előjoggá aljasultak le, sem a haza érdekében, sem önmaga érdekében többé fent nem vala tartható. A valódi nemesség nem a tehermentesség s egyéb, a néppel nem osztott előjogokból áll, hanem valami magasabb lovagias öntudatból, nemes érzelmekből, melyeket nem papiroson vagy penészes raktárakban kell keresni, hanem a melyek az ember szívében és lelkében rejlenek és melyekre az Istentől és természetétől mindenki fel van jogosítva, fel van hivatva. Királya és hazája hű fiának, a közálladalom hasznos polgárának, családja istápjának, szerencsétlenek vigasztalójának, elnyomottak védőjének lenni, szóval polgári, felebaráti, családi és keresztényi kötelességeit minden tekintetben kinek-kinek körében, híven és becsületesen betölteni; ezekből áll a valódi nemesség és lovagiasság; ezen nemességtől senkit megfosztani nem lehet; az azon nemesség, melyre mindenki szert tehet, csak

ezen nemesség hozhat áldást a hazára és nemzetre. A kik ily nemességgel nem birnak, legyenek nekik bármily czímeik és kiváltságaik, mégis csak nemtelen teremtései maradnak ők a természetnek és terhei a közálladalomnak, emberiségnek,

Nem akarok hosszas lenni, a beszédek ideje lejárt, a tettnek és munkának ideje beállott; közremunkálásra szólítok fel tehát mindenkit a haza szent nevében, a szabadság ezen testté vált szent ige érdekében, hogy áldást és békességet áraszson e hon minden lakosaira, mint a ragyogó nap, melynek sugarai, a merre csak terjednek, jótékonyan és tenyészően hatnak. Nem is maradhat el annak édes gyümölcse, ha annak valódi értelmét felfogjuk, holott rosszul értelmezve csak ismét visszasülyesztheti a hazát az önkény és erőszak járma alá. A törvényeknek vakon hódolni, minden törvényes hatóságok jogát tiszteletben tartani, személy és tulajdon szentsége fölött örködni, a jó rendet minden tekintetben egytől az utolsóig egymásért egymás mellett fenntartani, ezek azok, a mik a szabadságot képezik és jövőre is biztosítják; ezek azok, a mik mellett egymással vállatvetve, egyetértve működnünk kell, ha szabadságra méltók kívánunk maradni és polgári kötelességünket híven is óhajtjuk teljesíteni. Én részemről ígéretet nem szoktam tenni, a jövőre ítélni hivatalos intézkedéseim felett, számolni fogok, mint felelős tisztviselő, minden tetteimről; ezúttal csak azon fogadásomat nyilvánítom itt, a szabad ég alatt, miként hivatalos állásomat és befolyásomat arra fogom használni, hogy mint igaz magyar polgár s ő felségének, kegyelmes uramnak hű alattvalója, hazám hasznát, virágzását, polgártársaim s az emberiség boldogságát, a kivívott szabadság szilárdítását, a törvények annyira szent megtartását, mennyire csak erőmtől kitelik, előmozdítani igyekezzem. Isten engem úgy segítjen!»

Szeretet, bizalom, erős ragaszkodás fogadta az új főispánt s kísérte mindvégig terhes feladatokkal teljes pályáján. Az egyszerű polgár s a főúr egyaránt bizalmát helyezé tevékenységre kész s a mindennapiasság szűk köréből magasra kiemelkedett erejébe, tehetségébe; s báró Wenckheim Béla a közbizalmat megérdemelte, mert annak híven megfelelt. A beiktatástól kezdve a vármegye kormányzatának vezető szálait kezében összpontosítá. Minden tevékenységnek, mely a vármegye törvényszerű átalakítására, a felzavart nyugalom helyreállítására, a közrend fenntartására és biztosítására, a honvédelmi feladatok teljesítésére irányult, ő volt a szelleme. Alig volt a nemzeti átalakulás s a vész terhes napjaiban oly közgyűlése a megyének, melyben a vezetés gondjai nem őt terhelték volna; alig volt oly köztanácskozás, oly társadalmi mozgalom, melynek irányt nem az ő szelleme adott volna. Kiváló figyelemmel kísért minden olyan eszmét, minden

oly törekvést, mely a vármegye előhaladását, jólétét, felvirágozását volt hivatva elősegíteni és biztosítani. Az eszélyesség határán túlcsapongó vágyak s kívánatoknak határt szabni elég volt egy tekintete, egy barátságos szava.

Midőn a hazát fenyegető veszélyek nagyobb arányokat öltének s midőn a megtámadott hon fiainak áldozatkészségéhez fordult s midőn fegyvert kellett fogni a haza védelmére, báró Wenckheim Béla volt az első, ki az áldozatkészségben, ki a fegyverfogásban követendő példát mutatott.. Nemcsak családi kincseit tette le áldozatul a haza oltárára, de nagy költséggel hadcsapatot is szervezett. Midőn a megye nemzetőrei, önkéntesei hadba szállottak, a vármegye főurainak élén ő is velük ment, a jelenlétével bátorságra, kitartásra buzdította azokat.

Jól tudta azt, hogy mily fontos vármegyéjére nézve jelenléte. Családi vagy magánügyek nem is szólították el őt a tevékenység teréről soha, csak akkor hagyta el megyéjét, ha hazai fontos érdekek kívánták azt. Mindig aggodalommal telve távozott s tért vissza, tartván attól, hogy távolmaradása a közügyek elmaradását vonja maga után. Nem volt pedig ritka eset, hogy tehetsége, hű szolgálata általános hazai érdekből vétetett igénybe. S e szolgálatok igen fontosak s nagy horderejűek voltak. Így többek között, midőn 1848 szeptember havában a kormányhatalom körében felmerült zavarok folytán új miniszterium alakítása vétetett tervbe, István főherczeg, királyi helytartó báró Wenckheim Bélát, mint udvarmesterét küldte Bécsbe őfelségéhez s bízta meg ama fontos feladat teljesítésével, hogy az új miniszterek kinevezését királyi megerősítés végett terjeszse elő.

Báró Wenckheim Bélának életpályája a nemzet sorsára irányadó fontos eseményekben gazdag. Nemzetünk újabb korszakalkotó eseményeivel van szoros kapcsolatban az ő hazafias tevékenysége.»

XII.

Wenckheim Béla emlékezete.

A kit életében oly odaadással szerettek, több: bálványoztak, annak emlékezete nem halványulhat el soha. A hálának első kegyeletes adóját Békésvármegye közönsége sietett leróni. Arczképét megfestette a törvényhatósági díszterem részére, a gyulai Göndöcs népkertben pedig ércszobrot emelt emlékének. Ugyan-

csak ércszobor (lovas) hirdeti emlékét Kisbéren. Ez utóbbit a kormány emelte (Fadrusz műve), a lótenyésztés terén szerzett érdemeinek elismeréséül, megörökítéséül. Ugyanezen czélzattal az ország mágnásai 31,000 korona emlékverseny alapot teremtettek (3 éves és idősebb lovak számára, a budapesti lovaregyletben). Emlékét hirdeti Gyulának egyik főutczája, a sugárút folytatása, melyet nevérol neveztek el. Ám mindezeknél maradandóbb emléket vésett az ő sok-sok üdvös alkotása az utódok szívébe.

XIII.

Wenckheim László és az utolsó Wenckheim bárók.

Wenckheim Béla bárónak méltó társa volt testvéröccse: László, aki, ha nem is töltött be magas hivatalokat, szabadelvű gondolkozásával, nemes tetteivel, feledhetlenné tette emlékezetét az utókor előtt. Békésvármegyében született s mindvégig hű fia is maradt megyéjének. Itt munkálkodott, Békésvármegyéhez fűződik egész élete, szereplése és sok-sok üdvös alkotása.

Wenckheim László báró 1814 július 14-én született. Ritka példás nevelésben részesült, melyről fentebb már szóltunk. Tanulmányai befejezése után egész a szabadságharcz kitöréséig a maga és testvérei gazdaságának élt. Az akkori idők egyik legkitünőbb gazdája volt. A gazdálkodás minden ágára kiterjedő figyelme, széleskörű tudása és vasszorgalma meghatározta a Wenckheim bárók uradalmainak jövedelmét és paradicsomi állapotokat teremtett Körösladányban. Wenckheim László nevéhez fűződik vármegyénkben a selyemhernyó- és eperfatenyésztés, valamint a fajjuhok tenyésztésének meghonosítása. 1852-ben áldozatokat nem kimélve, olaszokat hozatott Körösladányba, hogy a közlakosságot a selyemhernyótenyésztésre oktassa. Fáradozását ugyan nem kísérte valami fényes siker, az a mindenestre nagy haszna azonban megvolt a kísérletezésnek, hogy a nép megismerkedett ez új foglalkozással s nagy mértékben előmozdította az eperfatenyésztést. Lassankint arra is rábirta a népet, hogy a régi, magyar fajta juhok helyett a sokkal értékesebb fajjuhokat kezdték tenyészteni. A mi pedig a lótenyésztést illeti, abban Béla báróval elsők voltak az országban. Egyáltalán se szeri, se száma azoknak az üdvös reformoknak, a melyeket megvalósított a gazdálkodás terén.

A milyen ambícióval foglalkozott saját gazdaságának fejlesztésén, ugyanazon páratlan munkakedv vezette a közélet terén is. Helyes és modern közgazdasági érzéke adta meg az alkalmat az első «Békésmegyei Takarékpénztár» megalapításához. E ma is virágzó elsőrangú pénzügyintézetünk egyedül Wenckheim László ernaedetlen munkásságának köszöni felállítását. A nemes báró, mint elnök, éveken át állott az első megyei hitelintézet élén. Ugyancsak az ő agilitása teremtette meg a «Hosszúfoki és Körös-Berettyó szabályozási társulat»-ot.

Sokoldalú közgazdasági tevékenysége mellett Wenckheim László tevékeny részt vett a vármegye közügyeinek intézésében is. A szabadelvű táborban legerősebb támasza volt bátyjának. Liberális, nemes gondolkozásának és érzésének fényes tanújelét adta 1848 márczius 22-én. E napon a törvényhatóság székházában népgyűlés keretében hirdették ki, illetve ismertették a márczius 15-iki eseményeket. Wenckheim Lászlónak e gyűlésen való szerepléséről a Pesti Hirlap 1848 április 2-iki száma a következőket írta:

«A 12 pont ismertetése után báró Wenckheim László hazafias tüztől izzó beszédben jelentette be, hogy minden úrbéri járandóságról lemond. Ezt csak most teszi meg, midőn az iránt a törvényczikk már csak ő felsége megerősítését várja, oka egyedül abbeli félelme volt, hogy zavarokra és erőszakra ne szolgál-tasson okot oly helyen, a hol ilyen áldozatra nem lett volna hajlandó a földesúr. Azután felszólította a népet, rendtartásra, kijelentvén, hogy Pest városának maga is beírt öre s végre, hogy a népben bízva, bár felszólított, ne jöjjön most a parasztok közé, mégis eljött, mert itt született s a néptől, tudja, nincs oka félni.»

Bővebben emlékezik meg e jelenetről Oláh György, a ki «Békés vármegye története 1848-ban» cz. könyvében a következőket írja:

«Békés vármegye népgyűlésének a lelkesedése a legmagasabb fokra há-gott, midőn báró Wenckheim László lépett a szónokok számára készített emel-vényre. Alig volt képes a lelkesedés kitöréseitől szóhoz jutni, mígnem megszűnt az elragadtatás zaja és szólni kezdett a néphez, mely szavait áhítattal hallgatá. A szá-zadokon át elnyomott, politikai jogokat nélkülöző, szolgaságban sínylődő köznép érdekeiről beszélt a köznépnek. Üdvözölte a közszabadság napjának felvirradását, mely milliók részére biztosít jogokat, biztosít jóllétet, mely felemeli a magyar nemzetnek legerőteljesebb alkatelemét; a jobbágyiságot a szabadság magaslatára. A midőn kijelentette a maga és testvérei nevében, hogy a közös teherviselésnek hívei és a jobbágyi viszonyból eredő tartozások megszüntetését célzó törvény-

javaslatnak törvényre emelését szívükből óhajtják, sőt, már most kijelentik, a törvényjavaslat sorsát nem tekintve, hogy minden jobbágyaikat teljesen egyenjogú honfiaknak tekintik és örökre lemondanak mindazon szolgálatokról, melyek eddigelé őket illették, — óriási, szűnni nem akaró éljenzések közt emelték vállaikra s hordozták körül a lelkesült tömeg sorai között.

Wenckheim László lelkes szavára a megye a következő határozatot hozta:

«Édes kötelesség s jól esik rokonindulattól hevült lelkeinknek e nap egyik emlékéül ideiktatnunk báró Wenckheim Lászlónak testvérei nevében is tett azon ünnepélyes kijelentését, hogy ő amaz új törvények szentesítését és kihirdetését sem akarja bevárni s lelki tiszta sugallatából lemond minden volt jobbágyaik irányában minden robotbeli szolgálat, füstpénz és dézsma iránti jogairól, mit eddig is a zavar kikerülése tekintetéből nem tehetett.»

Wenckheim László báró a márczius 22-iki népközgyűlésen tett ígéretéhez képest jobbágyait és így Mezőberény lakosait is sietett tényleg felszabadítani az úrbéri szolgálmányok terhe alól. A mezőberényiek hálával fogadták a jótéteményt, azonban a hálaérzet nem sokáig tölté be a sziveket. A nép körében bujtogatók, izgatók tűntek fel s ámtításokkal, balga ígérekkel a nyert engedmények hatását lerombolni igyekeztek. Elhitették a néppel, hogy az egész mezőberényi legelő őket s nem az uradalmat illeti s néhány nap mulva zajongva kezdték követelni, az elfoglalt földek visszaadását. Wenckheim László báró elszomorodva tekintette a mezőberényiek törvényellenes kitöréseit, túrte egy ideig a helyzetet, remélve, hogy a népet sikerül józan útra terelni. De midőn látta, hogy a féktelenség nem hogy szűnnék, sőt hovatovább nagyobb mérveket ölt, sürgette a megyénél a mezőberényiek megfékkezését. A vármegye azután erős rendszabályokkal el is nyomta a zavargást.»

Alig símultak el a zavargások hullámai, megdörrentek az ágyúk és harciba szólították a haza fiait. A magyar nemzet alkotmányáért, szabadságáért folytatott titáni küzdelemben a tettek mezején is az első sorában volt Wenckheim László báró. Előbb testvéreivel őseik ékszereit áldozták a haza oltárára, majd fáradhatatlan buzgalommal szervezte a megyei önkéntes csapatokat. Világos után bátyjával a császári amnesztia bekövetkeztéig száműzetésben él, majd visszatérve, családjának és gazdaságának szentelte minden idejét.

Wenckheim Lászlónak neje Szapáry Francziska grófnő volt, a kitől két fiúgyermek: János és József született. Az előbbi, János, az egyetlen és utolsó élő sarja a Wenckheim család bárói ágának, 1846 október 2-án született Körösladány-

ban. Tanulmányait Budapesten, Bécsben és Kalksburgban végezte, majd visszatért hazájába, ahol a gazdálkodásnak szentelte idejét. Körösladányban ma is rendkívül népszerű ember. Elhunytával férfiágon magvaszakad a Wenckheim család bárói ágának. Wenckheim László báró második fia, József, 1850 szeptember 6-án született. Tanulmányait Kalksburgban végezte, majd a katonai pályára lépett. Nemsokára azonban nyugdíjaztatta magát és korán bekövetkezett haláláig Fáspusztán gazdálkodott. Mint bátyja, ő sem nősült meg és így utód nélkül szállott a sírba. Nagykiterjedésű birtokai a gróf Merán, gróf Hoyos, gróf Desseffy és gróf Andrássy családok kezére kerültek.

Ugyancsak itt emlékezünk meg Wenckheim Béla báró második öccséről: Viktorról és hugáról: Paulináról. Wenckheim Viktor báró neve nem sokat szerepelt a nyilvánosság előtt. Mint jó gazda, mialatt testvérei a közélet porondján küzdöttek a közjóért, ő a gazdaságot vezette és tartotta rendben. Mindamellett a tettek mezején híven követte bátyjait és liberális gondolkozása közismert volt az egész vármegyében. Kétszer nősült. Első neje nagyatádi Czindery Mária, a második Eszterházy Mária grófnő volt. Bár mindkét házassága boldog volt, mintha a fátum üldözte volna: egyik frigyéből sem született fiutódja. Két leánya maradt: Leontin és Teréz. Az előbbit gróf Andrássy Aladár, az utóbbit gróf Hoyos Miksa, majd ennek halála után Wurmbrand Stupach Gundacker gróf vette nőül. Vikornak leányát, Paulinát (III. József báró legfiatalabb leánygyermekét) gróf Desseffy Emil, a Magyar Tudományos Akadémiának nagyműveltségű elnöke vezette oltárhoz.

A GRÓF WENCKHEIM-OK

A GRÓF WENCKHEIM-OK.

I.

II. József, a grófi rang szerzője.

A Wenckheim-ok hazánkba való beköltözésükkor nemcsak állandó lakosai lettek a magyar földnek, de hazafias, igaz magyarokká is váltak. Nevük méltán sorakozik a nagy történelmi nevek diszes sorába. A míg egyikük vérével, életével áldozott a hazának, addig az utódok a békés munkálkodás minden jótékony és hatékony eszközével igyekeztek méltóképp és hasznosan betölteni szerepüket. A hol áldozni kellett a hazáért, a közjéért, egyházért, alkotni a haza és vármegye előhaladásán, ott a gróf Wenckheimokat, mint a báró Wenckheimokat, mindig az elsők sorában találjuk. Nemcsak a múltban, de napjainkban is. Nincs az a humanus társadalmi akció, vagy kulturális törekvés, a melynél kivonnák magukat az áldozathozatal alul. Nem hiuságból, — ennek a vádnak halvány árnyéka sem érheti őket — de lelki szükségből. Minden elismerésnél szebben beszél azonban a száraz krónika, mely a nemes grófok életéről, működéséről számol be az alábbiakban.

A Wenckheim-család grófi ágának megalapítója: II. József, lovag Wenckheim József Ágoston korlátnoknak és Harruckern Mária Czecczilia bárónőnek első fia. II. József lovagi rangban született, dicsőséges pályafutásával elérte a bárói méltóságot, nemsokára pedig fényes hivatalaihoz és kitüntetéseihez a legmagasabb királyi kegy a grófi koronát adományozta.

II. József 1733-ban született. Kora ifjúságában a katonai pályára lépett, a melyen, mint korának egyik legvitézesebb harczosa, több ütközetben szerzett babérokat. Az első tűzpróbát a hétéves háboruban állotta ki, mikor is Töplitznél egy bravuros tette miatt meg is sebesült. Itt szerzett érdemei elismerésül az uralkodó 1762-ben a Sattermann gyalogezred ezredesévé nevezte ki, a mely tisztét

harmincz éven keresztül viselte. A katonai érdemek legszebb babérait a török elleni hadjáratokban (1787—1790) szerezte. Szabács városának bevételét az ő hősiessége vitte keresztül. A törökök kartácszápora között példátlan lelkesedéssel vezényelte katonáit — ekkor már mint tábornok. «Előre, előre, az uralkodó lát, Mátyás király büszkén néz le reátok!» — lelkesítette harcosait, majd zászlót ragadott kezébe, s kardjával utat vágva a mozlimok sorában, első volt, a ki a megostromolt vár falára lépett. Szabács után Nándor-Fehérvár, Zimony és Belgrád ostrománál tüntette ki magát. A török háborúk befejezése után 1790-ben altábornagyi rangot nyert, 1791-ben pedig a király kinevezte ezredtulajdonosnak.

Az osztrák báróságot testvérével, Xavér Ferenczczel egyidejűleg 1776 december 18-án szerezte meg. Öt évvel később, 1781-ben megkapta a magyar báróságot, s a magyar indigenátust. Közben megnősült, Gruber Terézia bárónőt tévén hitveséül, a kivel rengeteg vagyont örökölt a Harruckern birtokból. Ferencz testvérével még 1798. évi osztálykor megkapta a békési rátát, nejével pedig, a kit osztatlanul illetett a gyulai osztályrész, ezt is megkapta. II. József, mint senior 1798-tól 1803-ig vezette a családi gyűléseket, a midőn pedig neje 1801-ben elhunyt, az egész hatalmas birtok felett ő rendelkezett. Hitvese még 1795-ben, a midőn elhamvadt a Harruckernek által épített gyulai várkastély, a ma is fennálló és gróf Almásy Dénes tulajdonában lévő díszes kastélyt építtette. Gyermekei 1812-ben a külső várbástyákat is lerombolták, megvetették alapját a mai gyulai kastélykertnek, mely egyike a legszebbeknek az országban.

A törökök kiűzetése után békésebb napok köszöntöttek az országra. II. Józsefnek a béke nem jelentett pihenést. Most már minden idejét családjának és gazdasága felvirágzásának szentelte. Eközben érte II. Józsefet a legmagasabb kitüntetés. II. Ferencz római császár, e néven Magyarország első királya, 1802 április 3-án grófi méltóságra emelte, méltó rangot adván a hatalmas vagyonhoz. Másfél évvel később, 1803 szeptember 3-án fiainak, s általában a Wenckheim-családnak nagy gyászára elhunyt.

II.

Az első Wenckheim gróf utódai.

Wenckheim II. Józsefnek, a grófi ág törzsatyjának három fiutódja maradt és pedig: II. Ferencz, József Antal és Seraf Ferencz Lipót. II. Ferencz, a kiról a grófi diplomában már nem esik szó, még kiskorában elhunyt, minden valószínűség szerint 1782-ben, mert a honfiusítási oklevélben, mely 1781-ben kelt, még szerepelt a neve. József Antalról és Seraf Ferencz Lipótról alább külön fejezetekben szólunk.

III.

Gróf Wenckheim József Antal.

II. Józsefnek minden tekintetben méltó utódja volt József Antal. 1780-ban született, s mint Magyarország egyik legtekintélyesebb mágnásának gyermeke, rendkívül előkelő, s mindamellert liberális nevelésben részesült. Előbb medgyes Somogyi János udvari referendárius, majd báró Révay Pál, mindketten nagyműveltségű, tudományos férfiak, voltak nevelői. Tanulmányainak befejezése után Arad vármegyénél jegyzői hivatalt vállalt, s működésével csakhamar fölkelte a megyei rendek figyelmét. Nagykorúsítása után visszavonult a megyei élettől és átvette Békés, Kigyós, Székudvar és Aradszentmárton birtokainak vezetését. Mint gazdais korának egyik legkítünőbbike volt. Ő volt az, a ki megkezdte a dohánytermelést (1816-ban) Békés vármegyében. Id. Mogyorósy János írja róla: «Az állattenyésztésre szinte élénkítő befolyást gyakorolt, legnemesebb arabs lovakból álló ménese, szép gulyája, juhászata, sertészete, selyem-, komló-, bortermelése; szóval a gazdaszat minden ágával szenvedélyes örömmel és szakértelemmel foglalkozott, s annak összefüggését, hogy tudta az ipart méltányolni, mutatja az, hogy Békésen nagyszerű, nyolczkövű gőzmalmot és szélmalmost, Kigyóson szélmalmost, Székudvaron vizimalmost építtetett». Nagy gondot fordított uradalmi erdeire, a melyekben gazdagon tanyáztak a vadak, a régi Ölyved határában pedig vaddisznók is. Gazdálkodási munkásságának koronája volt Kigyós községének megalapítása. A dohánytermeléssel foglalkozó családokat ugyanis letelepíté, s

állandó keresetet nyújtott nekik. Azt a helyes telepítési politikát, a melyet Harruckern kezdett, ő tovább folytatta. A kigyósiakat, a kik mindnyájan dohánykertészek voltak, Csongrád és Szentés környékéről telepítette le. 1815-ben ugyanis 100 dohánykertész családdal lépett szerződésre, s őket, mint haszonbérelőket, a megnagyobbított kigyósi pusztá nyugati részére telepítette le, azon kötelezettséggel, hogy csekély díjért bérelt földeken évenként 1000 holdon dohányt termesztenek. A szerződés a község és a gróf között 40 évre szólott. 1837-ben a községet újra 100 telekkel szaporította. Ezeknek a szerződése szintén 1855-ig szólott. 1855-ben az időközben elhunyt alapító szándéka szerint az ő kiskorú örökösének, Wenckheim Krisztina grófnőnek gyámjai 30 évre megújították a szerződést. Ennek letelte közelegvén, 1884 szeptember 9-én a község 437,059 forintért megváltotta magát, s ekként 1593 katasztrális hold és 1060 □-öl föld a község tulajdonába ment át. József Antal gróf népével, alkalmazottaival a leghumánusabban bánt. A szegényeknek, jótékonyági intézeteknek, cselédjeinek százezrekre rugó összegeket adományozott. Ő vetette meg alapját a békési főgimnáziumnak is. A református egyháznak bérbeadott ügynevezett varga-hosszai (circa 100 hold) földek után 12 évig nem fogadott el bért, majd az egész területet az egyháznak adományozta. A nemesi fölkeléskor pedig első volt, a ki ezeket áldozott a haza oltárára, miért is a király 1809-ben «hazafias, önkénti és az ország védelmére tett áldozataiért legfelsőbb tetszését nyilvánította» a nemes grófnak. Két évvel később pedig, 1811-ben császár és királyi kamarásságot nyert az aranybojttal.

Wenckheim József Antal a szó legteljesebb értelmében felvilágosodott férfiú volt. Mogyorósy, a ki kortársa volt, írja róla, «hogy ő nemcsak magánéletében jellemteljes, nemes szívű, — s korát meghaladólag — társadalmi előítéleteken tullelmedett férfiú, hanem a hazának is hasznos polgára, a nép barátja, s jótévője volt. Már csak azon körülmény is, hogy a legdusabb aristokraták egyike létére nejeinek választásában nem a rang és név, vagy vagyon, hanem a nőiesség, a női báj, a nőerény vezette egyedül — jellemzilárdságát nem kevésbé tünteti ki, mint azt, hogy szive helyén volt. Ugyanezen vonásnak lelkében felel meg az is, hogy tisztjeit, mint barátjait szerette, s naponkint asztalánál látni óhajtá. Hogy ez nemcsak «eredetiség» volt tőle, hanem a léleknek egy mélyebb vonása, látszik onnan, hogy végrendeletében tisztjeinek nyugdíjakat rendelt, s azonkívül gazdag ajándékokat hagyott, s kiskorú árva (Krisztina grófnő) gyámjául főtisztjeit nevezte ki».

Wenckheim József Antal háromszor nősült, azonban fiutóddal egyik frigyét

sem áldotta meg az ég. Első neje nemes Klempay Regina Rozália, néhai déznai Török Albert kir. tanácsos özvegye volt. Ugyancsak özvegyi sorból tette hitvesévé második nejét: Feicht Annát, a ki azonban szintén korán elhunyt. Harmadik feleségét is a polgári osztályból emelte magához. Scherz József uradalmi tiszt és neje: Müller Katalin leányát: Krisztinát vette nőül, a kitől egyetlen leánygyermek: Krisztina grófnő született. Scherz Krisztina 1849 augusztus 31-én, alig 25 éves korában elhunyt. A szeretett hitves elhunytá annyira megviselte József Antalt, hogy nemsokára ő is követte nejét a sírba. Hamvaik a kigyósi kápolna alatti családi sírboltban nyugsznak.

IV.

Wenckheim Krisztina grófnő.

Mint fentebb láttuk, József Antalnak egyetlen leánygyermek maradt: Krisztina grófnő, a ki Ó-Kigyóson, 1849 április 21-én született. Még alig 11 éves leányka volt, a mikor Mogyorósy azt írja róla: «nemes szívénel, sok szép tulajdonainál fogva, legszebb reményekre jogosító.» Valóban, mintha a jótékonyág angyalai örködték volna bölcsője mellett, az alig négy hónapos korában árvaságra jutott grófleányka évről-évre szebbnél-szebb jeleit adta nemes lelkének, fenkölt gondolkodásának. Elbájoló kedvessége már nyolcz éves korában megnyerte az uralkodó szeretetét is. Ferencz József ugyanis nejével, Erzsébet királynékkal 1857 május 25-én vendége volt a kigyósi kastélynak. A császár (akkor még nem koronázták királylyá) Szegedről déltájban érkezett Orosházára, onnan pedig kíséretével együtt délután 4 órakor Kigyóásra. Az uralkodót Békésvármegyének főurai fogadták, az ezen alkalomra épített és ma is fennálló diadalkapu előtt pedig az akkor még nyolcz éves Krisztina grófnő meglepő szép alkalmi verssel üdvözölte a magyarok Nagyasszonyát, Erzsébet királynét, a ki haláláig szeretettel gondolt Krisztina grófnőre.

Ha a legmagasabb uralkodópár szeretettel viseltetett Wenckheim Krisztina grófnő iránt, úgy a nép egyenesen bálványozta, s ma is áldva-áldják a szegények a sorsüldözöttek nevét. Nincs az a humanitárius mozgalom, a melynek élén ne látnók, és se szeri, se száma jótékonycélú alapítványainak. Nemeslelkűségének, fenkölt gondolkodásának legszebb tanujelét adta 1872 június 18-án. Ekkor vezette ugyanis oltárhoz Budapesten gróf Wenckheim Frigyes, s ennek emlékére a grófnő

menyasszonyi ajándékát a gyulai árvaház felépítésére fordította. És jóságos szíve, áldó keze ma is nyitva a szerencsétlenek, a sorsüldözöttek számára. Valóban jótékony angyala a nemes grófnő nemcsak a megyének, de az egész országnak, mely büszke lehet, s büszkén is tekint az erényekben gazdag főuri honleányra.

V.

Wenckheim Seraf Ferencz Lipót gróf.

Az első Wenckheim grófnak harmadik és legfiatalabb fiutódja Seraf Ferencz Lipót volt. Laibachban született 1785 május 22-én. Tanulmányainak befejezése után előbb a közhivatali pályára lépett, s vármegyénkben tiszteletbeli aljegyzőséget vállalt. Majd később Bécsben a magyar király udvari, utóbb pedig a császári kancelláriánál töltött be diszes hivatalt. A gazdasz-szenvedély azonban nemsokára elszóltotta hivatalától s Gyulára költözött, a hol minden idejét urodalmi rendbentartásának és gyermekei nevelésének szentelte. Mogyorósy írja róla: «grófi fénnyel diszlett udvartartása és ernyedetlen szorgalommal folytatott gazdaszata, az azzal összefüggésben tartott nemesített juhnyájak, több gulyákban czimeres szarvasmarhák, főleg jóhíréről külföldön is ismeretes különálló anyaméneseiben nemesített lovak tenyésztése mellett számos közhasznú alapítványok, felekezetkülönbségi tekintet nélkül; szentegyházak és iskolák létesítése s fenntartása érdekében több százezer forint összegekre ment, részint készpénzbeli, részint pénzértékű anyagokból állott bőkezű adakozásai, uradalmi szolgálataiban elaggott tisztjei nyugdíjaztatása, terjedelmes és népes uradalmaiban jobbágyainak s azok elmaradt özvegyeinek és árváinak, — mi több — közszolgálatban elhagyott sorsra jutott közhivatalt viselteknek és a kézimunkát nem tehető elnyomorodott úgynevezett házi szegényeknek — ellátásukra is megalapított és mai napig is (1861-ben írja) fennálló könyöradományai: mindmégannyi emlékjelei nemes lelkének, ember-szerető jó szívének.»

Seraf Ferencz Lipót az erdői Pálffy grófok családjából választott magának hitvest, a nemeslelkű és istenfélő Pálffy Borbála grófnőt, a ki azonban korán özvegyiségre jutott. Férje ugyanis 1838 márczius 13-án, 50 éves korában elhunyt Bécsben. Hamvait ugyanott a Heitzing nevű sírkertbe helyezték nyugalomra. Ide temették özvegyét is, a ki 1862 február 7-én költözött el az élők sorából.

VI.

Wenckheim Seraf Ferencz Lipót utódai.

Ferencz gróf, a gyulai főúr, négy fiugyermeket hagyott maga után: V. József, született Gyulán 1809 szeptember 9-én, ez lett a hitbizomány ura; Károly született Budán 1811 február 24; Antal, született a vöröskői várban, 1813 május 17-én és Rudolf, született a budai várban 1814 december 24-én. Az utódok közül elsősorban érdekel bennünket a gyulai vár és a hitbizomány ura:

VII.

Gróf Wenckheim V. József.

Életének javakora a nagy nemzeti átalakulás korszakába esett. A korszellem, melyet a liberális reformok, a szabadságszeretet hevítették, magával ragadták V. Józsefet is, a ki számtalanszor adta tanujelét erős hazafiságának. A hazafias Wenckheim bárókkal egysorban harczolt a megyei közgyűléseken a haladók eszméinek diadalrajutásáért. Előbb a községi kerületi táblának volt bírája, a mikor pedig a vármegye Wenckheim Béla bárót 1839—40-ben követté választotta, gróf Wenckheim V. Józsefet emelte a másodalispáni székbe. Később ugyan megvált e tisztségtől, de gazdálkodása közben is a legnagyobb érdeklődéssel kísérte a közügyeket. A mikor például a vármegyeházán a debreczeni függetlenségi nyilatkozatot proklamáltak, 200 forintot adott az alispánnak, az ünnepély emlékéül a rokkant honvédek nyugdíjára. A nemzet alkotmányáért, szabadságáért folyt harcz ideje alatt több ízben tettekkel is tanuságot tett hazaszeretetéértől. 1849 április havában is, a mikor a megyének nem lévén elegendő pénze a honvédek felszerelésére, s felszólították a főurakat, hogy adótartozásaikat előlegezzék, V. József 1200 forint adót előlegezett, ezt megelőzőleg pedig 1000 forintot tett le a haza oltárára. Körültekintő bölcs higgadság jellemezte minden tényét. S e mellett buzgó keresztény volt, a kinek sokat köszönhet a gyulai katolikus egyház. Az egyháznak egyébként patronusa volt és ma is hű gyermeke valamennyi Wenckheim gróf. E tekintetben elegendő csak a gyulai katolikus plébánia által a Wenckheim-

alapítványokról vezetett jegyzőkönyv kivonatát közölni. Eszerint egyházi és lelki célokra alapítványt tettek: gróf Wenckheim József 1858 április 1-én, ugyanő 1862 június 1-én; gróf Wenckheim Károly 1858 június 15-én (2 alapítványt); gróf Wenckheim Józsefné 1872-ben, ugyanő még hármat és pedig egyazonévben; gróf Wenckheim Géza 1892-ben és 1894-ben; gróf Wenckheim Károly a gyulai szegények részére 1859 január 13-án, stb. Maga V. József gróf első hitvesének, Niczky Mária grófnőnek az emlékezetére díszes márványemléktáblát és keresztet állíttatott fel a gyulai róm. katolikus nagytemplomban. A Dunaiszky szobrász által készített emléktáblán a következők olvashatók, az egyesített Wenckheim-Niczky címér alatt:

Szeretett nőjének,
született
Gróf Niczky Mária Asszonynak,
ki meghalt
Kőszegen, 1837. eszt.
Szt. György hó 7-n.
életének 24-ik évében.
Örök tisztelete zálogául
1839-ik évben véseté
férje, Gróf Wenckheim József
Cs. K. Kamarás.

Ezen emléktáblával szemben áll gróf Wenckheim Xavér Ferencz emlék táblája, melyet özvegye, Pálffy Borbála grófnő emeltetett. A baváriai gránitkő lapjára a következőket véste be a szobrász:

Elfelejtethetlen jó férjének
Cs. K. Kamarás
S a Krisztusi pápai jel. rend vitéze,
Gróf Wenckheim Ferencz úrnak,
ki meghalt
Bécsben, 1838-ik eszt. Bőjtmás hó 13-án
Életének 53-ik évében
Nem emlékül,
Mert azt szivéből az idő el nem törli,

hanem
Buzgó szeretetének
S hálás tiszteletének jeléül
MDCCCXXXIX. Eszt. emelé
Ennek özvegye,
Erdődi gróf Pálffy Borbála.

Az özvegyi év letelte után V. József másodsor is megnősült. Második felesége pribéri Jankovich Stefánia, egy rendkívül szeretetreméltó, igaz magyar nagyasszony volt. Ezen Wenckheim grófné kezdeményezésére alakult a gyulai nőegylet kebelében az első megyei menedékház, a melyet elnöknője, a nemes grófnő tiszteletére «Stephaneum-menhely»-nek neveztek el.

Itt kell még megemlékeznünk az aradi Golgothának első szomorú fejezetéről, mely a gyulai Wenckheim-kastélyban játszódott le. Erre vonatkozólag idézem Oláh György művéből a következőket:

«A mikor az oroszok bevonultak Békésvármegyébe, a tábornokok s a fő-tisztek a Wenckheim-kastélyba szállottak. Itt volt elszállásolva Damjanich János, kit özvegyének előadása szerint nem Nagyváradra, hanem Gyulára szállítottak. A Wenckheim-kastélyban voltak elhelyezve: Kiss Ernő, Nagy Sándor, gróf Leiningen, Aulich Lajos, Lázár Vilmos, báró Podmaniczky Frigyes, báró Liptay Béla, gróf Batthyány István, gróf Zichy, gróf Teleky Sándor, Szende Béla, Ormai Norbert, Pereczi, Boros, Bergmann, stb. ezredesek.

Wenckheim grófnénál az osztrák tábornokok tisztelegvén, nagy fenhéjazással beszéltek, hogy a lázadó uraknak jól meg lesz vetve a fejük alja. (Előbb az oroszok nem akarták a fogoly magyar főtiszteket kiadni, velük együtt étkeztek, miért is az osztrákok az emeleten terítetttek.) A grófné még az éj folyamán értesítette erről az udvarmester által Damjanichot, kinek neje már a tavasz óta vendége volt Wenckheimnének. A kastélyfelügyelő is sirva kérte a menekülésre, felajánlván segítségét a szökésre, azonban Damjanich mosolyogva köszönte meg a jóakaratot, s tréfásan így válaszolt:

— Kedves barátom, nem lehet, nem bir a lábam!

Sikertelen marad a kísérlet Kiss Ernőnél is, ki reménynyel eltelten, nem találta indokoltnak a szökést.

Augusztus 21-én fegyverezték le őket a kastély udvarán, szivettépő jelene-tek között.

Damjanich Jánosnének (aug. 25.) közlése tanusítja azon megrendítő jelenetet, mely az útrakelést megelőzte. Nem lehet szavakat találni azon kétségbeesés fel-tüntetésére, mely a gyulai ismerősök szívét eltöltötte. Wenckheim grófné fájdalomtól összeroskadva vett búcsút vendégeitől, s Damjanich tábornok, meghatva a szeretet kitörő nyilvánulásaitól, alig volt képes visszatartani felindulását. Reménynyel eltelve biztatta környezetét. Végre az osztrákok a búcsúzást siettetve, előállították kocsiját, melyre neje és Wenckheim grófné segítségével felült, udvariasan köszönve meg egy segédkező osztrák tiszt szolgálatkészségét. Gyuláról a Golgothára vezetett az út . . .»

Nyolcz évvel később, 1857 május 25-én este és éjjel Ferencz József és neje voltak vendégei a gyulai kastélynak. A király kíséretében voltak gróf Grünne tábornok, gróf Königsegg alezredes, báró Waldstätten, gróf Waldstein és Lichtenstein herczeg őrnagyok, gróf Szapáry, Hohenlohe herczeg és gróf Pejachevich lovassági századosok, Hanakampf és Hornung udvari komornyikok. Erzsébet királyné kíséretében voltak: gróf Nobili tábornok, főudvarmester, Eszterházy grófnő, udvarmesternő, Thurn-Taxis herczegnő és Lamberg grófnő udvarhölgyek, Friedl őrnagy, Falkner Kolovar, a központi iroda főnöke, Tibolth kabinetirodai titkár, továbbá gróf Almássy Mór és gróf Zichy Manó. A király, királyné és kíséretük másnap a vendégszerető házigazda kalauzolása mellett megtekintették a megyeházát, a megyei hivatalokat, majd átkocsiztak Csabára és itt a már jórészen elkészült Körös-csatornát nézték meg. A király innen gróf Wenckheim Rudolf dobozi kastélyába hajtatott, ott megpihent, majd lovakat váltva, Sarkadra utaztak.

Gróf Wenckheim József családjának és az egész vármegyének őszinte mély gyászára 1869 augusztus 9-én elhunyt. Életének utolsó éveit rendkívül megkeserítette az a tudat, hogy egyik frigyét sem áldotta meg az ég fiutóddal. Egyetlen leánya, Stefánia, született (1837 márczius 27-én) első nejétől. Stefánia grófnő 1855 július 23-án hitvese lett gróf Almássy Kálmánnak s így a gyulai uradalom és kastély V. József halálakor az Almássy-család kezére jutott.

VIII.

Gróf Wenckheim Károly és utódai.

Seraf Ferencz Lipót grófnak második fia, a kiról bár nem sokat jegyzett föl a krónika, igen derék, csöndes tevékenységű tagja volt a Wenckheim-családnak. Fiatal korában a katonai pályára lépett, a honnan mint huszárkapitány és cs. kir. kamarás vált meg. Megnősülvén (hitvese Radetzky Friderika grófnő), a gerlai uradalomba vonult vissza, a hol haláláig a legokoszerűbben gazdálkodott. A gerlai kastélynak ő vetette meg az alapját, 1874-ben pedig Gerla-Póstelek néven önálló pusztai falut létesített. Emeltetett községházát, tartott külön községi birót és egyzöt. E községet az 1888. évi árviz elpusztította s ezután nem is épült föl.

Wenckheim Károly grófnak nejétől négy gyermeke és pedig két leány: Borbála és Matild, s két fiutódja: Frigyes és Géza született. Borbála Walterskirchen Ernő báróhoz ment nőül, míg Matild, a ki rendkívül vallásos volt, kolostorba lépett s ma fejedelemasszony a bécsi Sacre-Coeur zárdában. A feltűnő szépségű grófkisasszony elhatározására nagy befolyással volt a család házilelkésze Ticius Pius, e nagyműveltségű olasz pap, a ki egyébként rendkívül értékes növénygyűjteményt adományozott a békési főgimnáziumnak.

IX.

Gróf Wenckheim Frigyes.

Károly grófnak elsőszülött fiutódja Milanóban született 1842 október 2-án. Úgy atyjától, mint anyjától, a híres Radetzky tábornok leányától, a legkitűnőbb nevelésben részesült. Tanulmányainak befejezése után joggyakornokoskodott, majd 1866-ban kitűnő sikerrel megszerezte az ügyvédi oklevelet. A rendkívül sokoldalulag képzett főúr úgy a gazdaságban, mint a közélet terén egyaránt megállotta helyét. Jellemző erre, hogy a midőn 1872 junius 18-án hitvesévé tette Magyarország leggazdagabb és egyszersmind legnemesebb szivű főuri leányát, Wenckheim Krisztina grófnőt, egyszeribe vállaira nehezedett a 30 ezer hold kiterjedésű békési, kigyósi, aradszentmártoni és székudvari uradalmak kezelése. S e hatalmas

birtokot Wenckheim Frigyes gróf páratlan agilitásával egymaga igazgatja nap-jainkig. S kitűnő gazda voltát mi sem igazolja fényesebben, mint hogy e birtokot a 40 ezer holdas borossebesi és a 20 ezer holdas lébényszentmiklósi uradalmak megszerzésével 100 ezer holdra egészítette ki. Rengeteg elfoglaltsága mellett tudott magának időt szakítani országos közügyek intézésére is. 1878-ban a gyulai kerületben mandátumot vállalt. A képviselőházban, ahol mint a nemzeti pártnak oszlopos tagja, számos alkalommal feltűnt alapos közjogi és közgazdasági tudásával, 1881-ig a gyulai, azután a kisjenői kerületet képviselte. A fuzió után nem vállalt mandátumot, hanem mint főrend szólott az országos ügyekhez.

Wenckheim Frigyes gróf a magyar főúri világnak kétségtelenül egyik leg-rokonszenvesebb tagja. Megnyerő modor, páratlan szerénység, fenkölt gondolkodás, humanusan érző szív jellemzik e kiváló főurat, akit a legmagasabb körökben és a föld egyszerű népénél köztisztelet övez. Hasonlóan jótékonyágáról messzehíres hitveséhez, a vármegyei szegények javára csak nemrégiben százezerkoronás alapítványt tett. Érdemeit a koronás király is méltányolta. Előbb cs. és kir. kamarássá nevezte ki, majd a borossebesi királynapok után valóságos belső titkos tanácsossá. (Itt említjük meg, hogy a borossebesi királygyakorlatok alkalmával Wenckheim Frigyes gróf fejedelmi pompával fogadta Ő Felségét, ottani kastélyát pazar pompával átalakította és berendezte a király számára, s az addig jelentéktelen községet a villamosvilágítás bevezetésével és egyéb átalakításokkal a modern kisvárosok sorába emelte.) 1904 november 25-én főpohárnokmesteri méltóságra emelte. A magyar királyi főpohárnokmester az ország zászlósurai közé tartozik a főlovászmesterrel, a főkamarással, a főasztalnokkal, a főajtónállóval, a főudvarmesterrel és a magyar királyi testőrség kapitányával egyetemben. A királyi udvartartáshoz tartozik, s tiszténél fogva az országgyűlés főrendiházának tagja. Hajdan a főpohárnokmester (pinceruárum regalium magister) felügyelete alatt állottak a királyi pinczék, a királyi asztalra kerülő italok, eszközök, de ujabban csak méltóságot, reprezentációt töltenek be. Fontos tisztje a főpohárnokmesternek ma is, hogy a koronázásnál a király előtt ő viszi Szent István kardját. Az 1893 november 20-án kelt legmagasabb rendelkezés szerint, a magyar királyt, a midőn mint ilyen, feladatainak teljesítésére udvarával megjelen, például trónbeszédnek alkalmával, kizárólag a magyar zászlósurak, közöttük a főpohárnokmester környezik.

Gróf Wenckheim Frigyesnek hét gyermeke van. A legidősebb Friderika, született 1873 május 22-én és Magyarország legnevesebb gazdaszának, gróf Wenckheim Dénesnek lett a hitvese. Krisztina, született 1874 október 21-én, s gróf Széchenyi

Antalnak lett hitvese (a pósteleki uradalomban gazdálkodnak, a hol diszes és modern kastélyt emeltek részükre). Az elsőszülött fiu József gróf, a ki 1877 szeptember 27-én született. Mint katona, a 13. huszárezredben szolgált huszárhadnagyi rangban. Napjainkban Borossebesen lakik s vezeti az ottani gazdaságot. László gróf 1880 október 25-én született s öcscsével, Pál gróffal a kilencedik huszárezredben szolgált, mindketten mint huszárhadnagyk. László gróf napjainkban a békési uradalomban lakik, Pál gróf pedig, a ki 1881 november 9-én született, a diplomáciai pályára lépett s Berlinben attache. Mária grófnő, született 1883 május 8-án, gróf Nádasdy Tamásnak, a hazafias győri főurnak lett a hitvese. Gróf Wenckheim Frigyesnek legfiatalabb gyermeke: Mária grófnő, a ki 1885 április 14-én született. Wenckheim Frigyes gróf, a kinek végtelenül sokat köszönhet nemcsak nagy kiterjedésű uradalmainak népe, de az egész vármegye lakossága, napjainkban is Ó-Kigyóson lakik, a hol az 1875—79 években a nagynevű építész, Ybl Miklós tervei szerint olyan fényes reneszáncz-stilú főuri palotát építtetett, «minőről az előző századbéli kigyósi kunyhók felett lebegő déliláb sem álmódott».

X.

Gróf Wenckheim Géza.

Károly grófnak második fia és Frigyes grófnak öccse: Géza, született 1847 augusztus 30-án. Tanulmányait magánuton jeles sikerrel végezte, majd másfélévig hallgatója volt a magyaróvári gazdasági akadémiának, a hol rendkívül kiváló gazdasági képzettséget nyert. Atyjától a gerlai uradalmat kapta, a melyet valóságos mintagazdasággá fejlesztett. Korábban elnöke volt az Alsó-Fehér-Körösi ármentesítő társulatnak, s mint ilyen agilitással vezette a társulat ügyeit. Egyébként a közélettől visszavonultan, egyedül családjának és gazdaságának él. Azok, a kik közelebbről ismerik Wenckheim Géza gróft, elragadtatással nyilatkoznak megnyerő modoráról, s arról a boldog családi életről, mely a csöndes gerlai kastély falai között honol. Hitvesét, a kit általában az egész Wenckheim család bálványoz, polgári sorból emelte magához. Az előitéletekkel szakítva, Deshayes Eugéniát, e nagyműveltségű és nemeslelkű leányt tette hitvesévé, a kinek 1876 február 9-én esküdött örök hűséget az ókigyósi kastély kápolnájában. Boldog frigyüket öt gyermekkel áldotta meg az ég. Károly gróf, a legidősebb, született 1876 decz.

13-án, jeles képzettségű katona, s jelenleg, mint huszárfőhadnagy, Sopronban állomásozik. A másodszületett Matild grófnő, született 1879 okt. 26-án. Utána következett Béla, 1881 aug. 27-én. Béla gróf tanulmányait a hallei egyetemen végezte, majd Magyaróvárott elsajátította a magasabb gazdasági ismereteket. Ezután idegen uradalomban, mint közönséges gazdatiszt, olyan gyakorlati képességeknek jutott birtokába, a melyek a legszebb jövőt jósolják a rendkívül tehetséges főurnak. Öccse: Jenő gróf, 1883 április 28-án született, s mint bátyja, ő is kitűnő eredménnyel tette le az államtudományi vizsgálatot. Ezidőszerint a személye körüli miniszteriumban mint fogalmazó működik. Legkisebb fia Géza grófnak Ferencz, a ki 1885 július 21-én született. Önkéntesi évét ez évben szolgálta le, s ezidőszerint mint harmadéves jogász folytatja tanulmányait.

XI.

Gróf Wenckheim Antal és Rudolf.

Seraf Ferencz Lipót grófnak harmadik fia: Antal, a ki 1813 márczius 17-én született. Ifjúkorában Sopron vármegyénél, mint aljegyző vállalt közhivatalt, később a m. kir. helytartótanácsnál lett fogalmazó. Ezzel egyidejűleg úgyszólván külföldi lakos is lett, s Magyarországon igen keveset szerepelt. 1851 június 15-én már mint cs. és kir. kamarás, nőül vette zichi és vászonkeői Zichy Mária grófnőt, a kitől hét gyermeke született: Mária, IV. Ferencz, Henrik, István, Sarolta, I. Dénes és Stefánia. Utódjairól utóbb külön fejezetekben szólunk.

Ugyancsak itt emlékezünk meg Antal öccséről, Rudolfról, a ki 1814 decz. 14-én született Budán. Tanulmányainak elvégzése után a katonai pályára lépett, s a vérteseknél mint százados szolgált. Később kilépett a katonaságtól, s mint Doboz ura, átvette a dobozi és vésztői uradalmak vezetését. Kortársai páratlanul jólelkű embernek ismerték. Mint szenvedélyes szarvasvadász, a gróf Károlyiak parádi uradalmában szarvastelepet létesített, ugyanott diszes vadászkastélyt építtetett, a melyet, valamint az ottani üvegyári munkások segélyezésére tett alapítványát nevével neveztek el. Stájerországban állandóan hatalmas vadászterület bérelt, a hol zergéket tenyésztett, s jóbarátait évenként oda vitte vadászatra. Dobozon diszes kastélyt építtetett, s ugyanott egész Európában hirnevet szerzett versenyistállót tartott. Rudolf gróf, a kit a doboziak még ma is hálával emlegetnek,

nőtlenül halt el, s birtokait Antal bátyja gyermekeinek hagyta örökül. És pedig IV. Ferencz és István kapták a vésztői birtokokat, I. Dénes végrendeletileg Dobozt, Henrik gróf pedig évi 9000 forint apanaget.

XII.

Gróf Wenckheim IV. Ferencz.

Antal grófnak elsőszülött fiutódja: IV. Ferencz gróf. Született Bécsben, 1855 december 14-én. Pályáját a katonaságnál kezdte meg. Előbb a cs. és kir. lovastestőrségbe szolgált, később a honvédlövassághoz lépett át. Itt 1881-ben kamarási méltóságot nyert. Békésvármegyei birtokait, az akasztó-kerekszigetit és a vésztői határban 4000 holdat, (a mely jelenleg parcellázás alatt van) nagybátyjától, Rudolf gróftól kapta örökül. A katonaságtól kilépvén, kitűnő gazdának bizonyult. Bizonyítéka ennek a gácsi uradalom fellendítése. IV. Ferencz gróf háromszor nősült. 1887-ben nőül vette Radák Klára bárónőt, a ki azonban két évvel később Reichenhallban elhunyt. 1893-ban Forgách Ilona grófnőt tette hitvesévé, azonban e házassága sem volt sokkal szerencsésebb. Öt év múlva, 1898-ban második hitvesét is elragadta a halál. A súlyos veszteséget ez alkalommal még egy kínos per is tetézte. Második neje, Forgách Ilona grófnő ugyanis 1897 november 24-én Gácsvárott oly tartalmú végrendeletet állított ki, a mely szerint általános örökösévé férjét, IV. Ferencz gróft tette meg, reája hagyván a gácsi és vilkei, s a hozzájuk tartozó uradalmakat. Az elhunyt grófnő oldalági rokonai, Forgách Antal és János grófok, valamint Forgách Alexandrina, Klotild, Gizella és Ilona grófnők ugyanis keresetet indítottak a végrendelet érvénytelenítése és a törvényes örökösödés kimondása iránt. A két első fórum elutasította a keresetet, a Kuria előtt azonban pervesztes lett IV. Ferencz, a ki harmadszor is megnősült. Harmadik hitvese, egy nagyműveltségű angol miss, Burton Gladis. IV. Ferencz egyébként cs. és kir. kamarás és tagja a magyar főrendiháznak. Második nejétől egy leánygyermek: Matild született (1889 jan. 26.)

XIII.

Gróf Wenckheim Henrik.

Egyik legérdekesebb tagja a Wenckheim családnak. Bár állandóan Bécsben lakott, magyar nyelvtanítót tartott, s tökéletesen beszélt a magyar nyelvet. Sűrűn megfordult Békésvármegyében (a csorvási uradalom volt tulajdona) s ilyenkor mindig magyarul érintkezett embereivel. Henrik gróf 1857 május 7-én született Bécsben. Katonai szolgálati kötelezettségének a 14. sz. Windischgrätz dragonyos ezredben tett eleget, melynek tartalékos hadnagya volt. Kilépvén a katonaságtól, a legbohémebb életet élte. Legnagyobb szórakozása volt a bécsi «bürgerek»-kel együtt kedélyeskedni, a kiknek, ha rajta állott volna, odaadja mindenét. Páratlanul jó szive volt, úgyannyira, hogy birtokait teljes hatalommal Dénes grófnak kellett kezelnie, különben szétszotgatta volna. A másik szenvedélye az érmek és pénzek gyűjtése volt. Egy-egy ismeretlen, avagy birtokában meg nem levő régi pénz megszerzéséért nem ismert sem fáradságot, sem áldozatot. De teremtett is magának egy olyan érem gyűjteményt (saját hozzávetőleges számítása szerint 180 ezer koronájába került), a mely világhírű, s vetekedik a legnagyobb muzeumok gyűjteményével.

Gróf Wenckheim Henrik 1908 április 29-én hunyt el Reichenhallban. Régi baja, az asztma ásta meg sirját. Neje, Baumgartner Jozefin, a kit polgári sorsból emelt magához, három gyermekkel ajándékozta meg: Henrik, Sándor és Mária. Ezen kiskoruaké a csorvási Wenckheim uradalom, a melyet jelenleg nagybátyjuk, Dénes gróf kezel.

XIV.

Gróf Wenckheim István.

Pozsonymegyei nagybirtokos. Nagylévárd ura, a mely birtokot első nejétől, Kollonits Huberta grófnőtől örökölte.

István gróf 1858 jul. 20-án született Ischlben. Mint bátyjai, fiatal éveiben ő is a hadseregbe lépett. Az Albrecht főherczeg nevét viselő 4. sz. dragonyosezredben szolgált, a melynek tartalékos hadnagya. 1883-ban kamarási méltóságot nyert,

később örökös jogu tagja lett a főrendiháznak. Bár kiterjedt gazdaságának vezetése nem csekély idejét veszi igénybe, 1905-ben, az általános választások alkalmával mandátumot vállalt. A szentjánosi kerület Kubina József volt néppárti képviselővel szemben követének választotta, szabadelvű programmal. A Tisza-regime alatt mint képviselő, jelenleg mint főrend, tagja a delegáczióknak.

Gróf Wenckheim István azonban nemcsak mint gazda és politikus állja meg helyét, de mint művész is. Nagylévárdi fejedelmi pompával berendezett kastélya valóságos tárháza a műkincseknek, különösen pedig festményeknek. És e festmények nagyrészének István gróf a mestere. Műértők a legnagyobb méltánnyal nyilatkoznak zseniális ecsetkezeléséről. Ám István gróf annyira szerény, hogy eddig lehetetlen volt rávenni arra, hogy a nyilvánosság elé bocsássa festményeit. Festői műérzéke azután minden ténykedésében megnyilatkozik. A nagylévárdi kastélyt bámulatos szépségű park és valóságos tündérvilla övezik. Ugyanott gazdaságában telivér versenyistállót tart, a mely szintén messzeföldön hírneves. Lovai már többször nyertek nagyobb díjakat. Békésmegyében aránylag kevés birtoka van: 3500 hold a vésztői határban. Korábban tulajdona volt a Gyula városának eladott és 1906-ban felparcellázott szent-benedeki birtok is.

Gróf Wenckheim István kétszer nősült. Első hitvese Kollonits Huberta grófnő volt, a kinek elhunytja után másodszor Pálffy Margit grófnőt vezette oltárhoz. Öt gyermekük született: Erzsébet, Miklós, Antal, Margit és II. Frigyes (lásd családfát).

XV.

Gróf Wenckheim Dénes.

Antal grófnak legfiatalabb gyermeke: I. Dénes, a ki főuraink között nemcsak a vármegyében, de az egész országban elsőrangú szerepet játszik. Országszerte zseniálisnak elismert gazda, a ki megértve a kor intő szavát, gyökerében szakított a régi gazdálkodási elvekkel, s a modern reformok okszerű és gyakorlati megvalósításával olyan mintagazdaságot teremtett magának, a melynek elsőrangú kapacitások is tanulmányozására járnak a dobozi uradalomba. A vállalkozó szellemű főúr sokoldalú gazdasági elfoglaltsága mellett nemcsak élénk érdeklődéssel kíséri a vármegye és az ország közügyeit, hanem azoknak intézésében, mint vezető faktor fáradhatlan agilitással buzgólkodik. Így négy év óta elnöke a Hosszúfoki

ármentesítő társulatnak, öt év óta tagja a vármegyei közigazgatási bizottságnak, igazgatósági tagja a bécsi zsokké-klubnak, a magyar országos kaszinónak, a darabont uralom idején vezére volt a békésvármegyei alkotmányvédő bizottságnak, elnöke a békésvármegyei gazdasági egyesületnek, s általában nincs az a közgazdasági, szociálpolitikai és humánus akció, a melynek éléről hiányoznék.

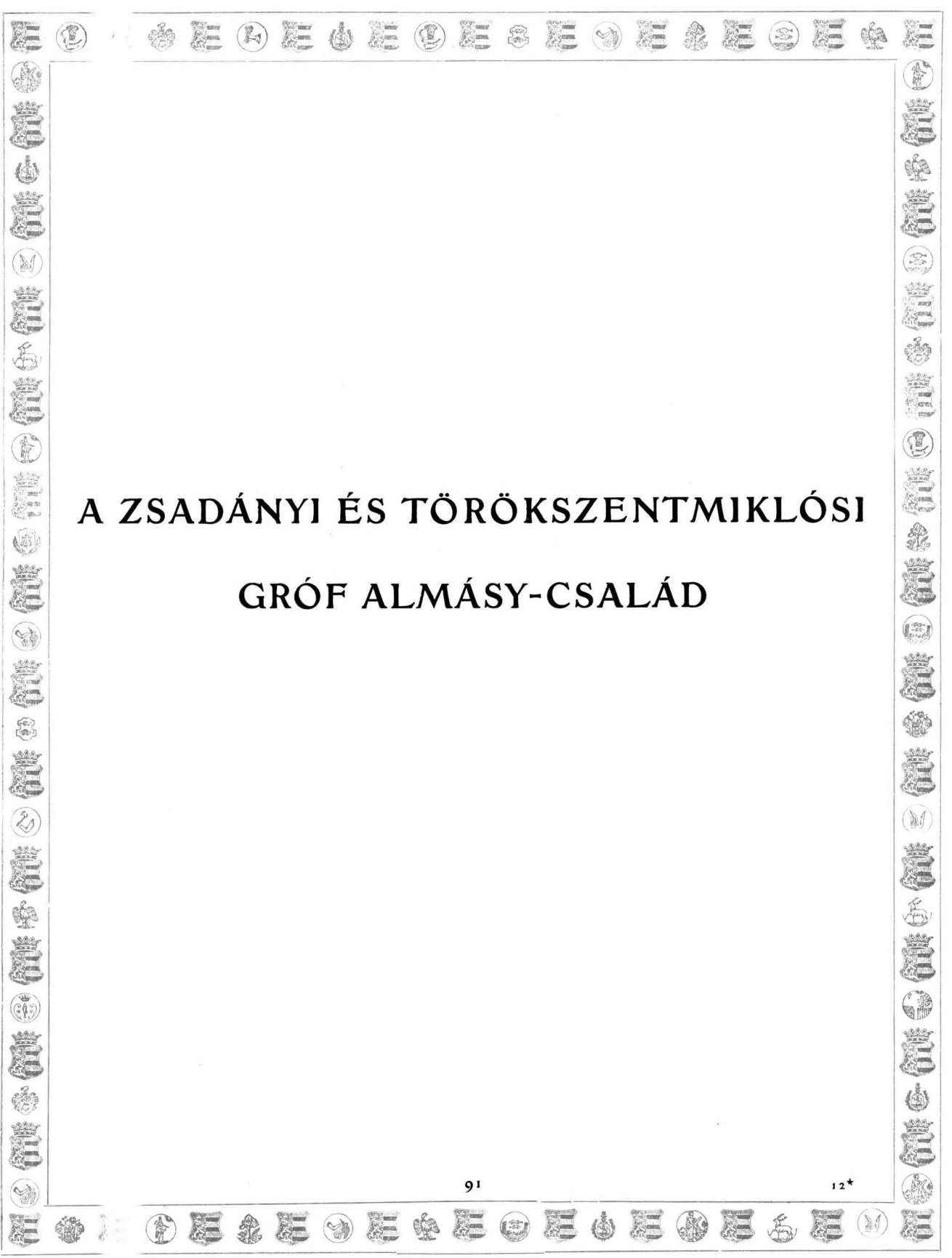
Gróf Wenckheim I. Dénes 1861 október 20-án született Bécsben. Ott nevelkedvén, természetesen a német nyelv lett anyanyelve. A mint azonban hazatért Magyarországra, első dolga volt elsajátítani a magyar nyelvet. Voltak idők és emberek, a mikor és a kik megvádolták és rágalmakkal illették a magyar nyelv nemtudásáért. Soha alaptalanabb vádak és rágalmak! Ha Magyarország összes főurai úgy bírnák nyelvünket és úgy éreznének velünk, boldog volna e hon.

Gróf Wenckheim Dénes már ifjúkorában, mint képzett gazda, a dobozi uradalomban működött nagybátyja, Rudolf gróf oldalán, aki örökségül reája hagyta a dobozi uradalmat. Édesatyjának, Antal grófnak halála után egészen az 1909. évben bekövetkezett megosztásig ő adminisztrálta testvéreinek is békésmegyei birtokait és pedig oly fényes eredménnyel, hogy mindegyik uradalmat mintagazdasággá fejlesztett. Ugyancsak ő adminisztrálta IV. Ferencz gróf kiskorú örökösének csorvási, illetve a szeghalmi, vésztői és füzesgyarmati határban lévő birtokait. Ezen uradalmak kulturája és berendezése az ő szakavatott vezetése alatt igen magas fokra fejlődött. Nagy gazda voltát misem dokumentálja beszédesebben, mint az az akció, a melyet gróf Károlyi Mihály parádi s egyéb uradalmában keresztülvitt. 1903-ban ugyanis gróf Károlyi Mihály, (az Országos Magyar Gazdasági Egyesületnek jelenlegi elnöke) felkérte gróf Wenckheim Dénest, hogy birtokait, a melyekhez a parádi uradalom, fürdő, forrás, üveggyár is tartoznak (összes területük 75 ezer hold) vegye adminisztrációja alá és hozza rendbe finanziaális ügyeit. Négy év alatt bámulatos eredménnyel oldotta meg a nehéz feladatot Dénes gróf. Ugyanez idő alatt a dobozi uradalomban helyes szociálpolitikai érzéssel 400 holdon holland és belga mintára világhírtű veteményes öntözést honosított meg, a mely által a föld hozamát tízszeresére emelte föl, keresztülvivén, illetve megoldván ezáltal azt a nehéz problémát, hogy a tulajdonos is megtalálja számítását, s egy-egy hold bérlet biztosítsa a bérlő kisember egész évi létminimumát. Hogy milyen nagyarányu e veteményes öntözőtelep, elegendő megemlítenünk, hogy eleddig Európa legnagyobb öntözött rétje (de nem veteményes) a Páris melletti 180 és egy portugáliai 80 holdas volt, a többiek pedig ezeknél is kisebb terjedelműek.

Helyes szociális érzékét és a kisemberek iránti humanitását igazolja azon üdvös ténykedése is, hogy a dobozi és vésztői teljesen vagyontalan és bérletet tartani sem képes kisembereknek 600—600, összesen 1200 hold földet bocsájt évenként rendelkezésükre olyan mérsékelt ár mellett, melynek másfélszerére is szívesen ajánlkoznának haszonbérletk. Ezenkívül Doboz község elaggott, munkaképtelen gazdasági munkásainak segélyezésére 12.000 koronás alapítványt tett, a melyet a község kezel a vármegye ellenőrzése mellett, s kamatait a rokkant munkásoknak minden évben kiosztják. Dobozon közel 300 ezer koronás költséggel díszes mauzoleumot, római katolikus templomot és iskolát építtetett.

Rövid vonásokban, ime, gróf Wenckheim Dénes. S annak a férfiúnak, aki életének delén ilyen tevékeny multra tekinthet vissza, reményteljes a jövője. S e multat és jövőt egybevetve, a jövő krónikása lesz hivatott gróf Wenckheim Dénes rokonszenves egyéniségét, sikerekben gazdag közéleti szereplését méltatni. Itt még annyit, hogy gróf Wenckheim Dénes páratlan hírvé versenyistállót is tart, s néhány év előtt Bécsben kétszer nyerte meg lovaival a derbyt.

Gróf Wenckheim Dénes a Wenckheim családból nősült. Hitvese unokafivérének gróf Wenckheim Frigyesnek elsőszülött leánya: Friderika grófnő, a kivel 1896 február 17-én lépett házasságra az ókigyósi kápolnában. Boldog frigyükből eddig három gyermekük származott: Denise, Lajos és Cecilia (lásd családfát).

A ZSADÁNYI ÉS TÖRÖKSZENTMIKLÓSI
GRÓF ALMÁSY-CSALÁD

A ZSADÁNYI ÉS TÖRÖKSZENTMIKLÓSI ALMÁSY CSALÁD.

I.

Az Almásyak származása.

Egyike legnevezetesebb törzsökös magyar családainknak. Régebbi geneologusaink a családot a Kálmán király idejében élt Almásy Euzémtől származtatják le. Az újabbkori geneologusok azonban ellentmondanak e leszámaztatásnak. Nagy Iván pl. családtörténeti művének pótkötetében az Almásy nemzetségről írván, élesen kikel Jakab Elek ellen, a miért az a Szent István-Társulat által kiadott Egyetemes Magyar Encyclopaedia II. kötetén 904. s következő lapjain az «Almásy nemzetség» című cikkében valamennyi Almásy nevűt, kik a régebbi századokban szerepeltek, mind a gróf Almásy-család őseiül sorolja elő. Valóban, Jakab Elek nagy tévedésben van s kikerülte figyelmét, hogy a neves Kosztolányi-család is egy Almásyt igényel őseiül.

A gróf Almásy-család hagyományai úgy tartják, hogy nemzetségük régiségével egészen a szent királyok koráig nyúlik. Maga a család úgy tartja, hogy legrégibb ősiük a krónikák szerint Öszény, aki szent László táborában vitézül harczolt Ákos kún vezér hadai ellen (1092). Egy másik ősiük pedig Kálmán király védelmében esett el egy oroszországi ütközetben. Szent László király korának Almásy nemzetsége erdélyi származású és az Erdélyt szerző Töhötöm egyik vezéri ivadéka volt. Erdély tele volt Almásyakkal, kikből aztán jutott Magyarországnak is, a hol különben is sok az Almás helység, a melyekből bizonyára nem hiányoztak az Almásyak, a kiktől följegyzések találhatók IV. Béla korából is. IV. Béla ugyanis 1249-ben Almás nevű helységet és vidékét Pál országbirónak adományozta, annak bizonyosságául, hogy az Almásy «fejedelmi nemzetséget» a tatárdúlás folytán vagyoniilag nagy csapás érte.

Bár ezen adatokat a kétségtelen hitelességgel nem bíró egykorú krónikák, részben a családi hagyományok őrzik, bizonyos, hogy az Almásy nemzetség egyike a legrégebb eredetű magyar családoknak. S bár nemességi levelet csak a XVII. század második felében nyertek, régesrégii nemességi voltukat igazolja a grófi rangra emelt II. Ignácához intézett királyi levél következő sorai is: Tégedet, ki ősrégi eidnek a hadban és békében jeleseknek példájára és ki mint ősrégi grófi nemzetség leszármazottja vagy, gróffá neveztünk . . .

Bennünket békésmegyeyeket a kiterjedt Almásy-családnak két ága érdekel közelebbről és pedig a ma Békés vármegyében élő gróf Almásy Dénes családja, valamint a nemességszerző I. János testvérének, Györgynek fia: Márton, aki a XVII. század végén és a XVIII. század elején nagy szerepet játszott Békésvármegyében.

II.

György ága (nemes Almásyak).

Az Almásyaknak békésvármegyeyei szereplését illetőleg történeti sorrendben előbb a nemességszerző I. János édestestvérének, Györgynek ágával kell megismerkednünk. Ez ágból megyénkbe elsőnek György fia: Márton költözött be a felvidékről a XVIII. század első éveiben. Márton előbb Löwenburg főispán gyulavári uradalmában volt tiszttartó, majd később bérlő s mint ilyen, legbizalmasabb embere volt Löwenburgnak. Az egykori főispán ösztönzésére Márton a a vármegyénél is hivatalt vállalt. És pedig első ízben 1722 augusztus 1-én. A volt tisztikar ugyanis 1722 április 19-én lemondott. Löwenburg főispán augusztus 1-én levelet intézett a lemondott tisztviselőkhöz, köszönetet mondott szolgálataikért s hitelt adva azon vádnak, mely a tisztviselőket jogtalan napidíjak szedésével és a nép nyomorgatásával illette, elbocsájtotta őket s új tisztikart nevezett ki. E tisztikarban Almásy Márton mint megyeyi pénztárnok szerepelt. Hogy munkásságával, becsületességével mennyire kitűnt aránylag rövid idő alatt, annak legfényesebb bizonyítéka, hogy a megyeyi karok és rendek bizalma az 1722—23-ik évi országgyűlésre a lemondott Tolnay képviselő helyébe követül választotta. Mint megyeyi pénztárnok is derekasan megállotta helyét, mert az 1725. évi tisztújításon újból pénztárnoki tisztségre emelték. Három év mulva a vármegye viszályba keveredett a új s hatalmas földesúrral, báró Harruckern János Györggyel. Az

új földesúr közbenjárására királyi rendeletet kapott Löwenburg, hogy az állítólag renitenskedő, valójában pedig a vármegye érdekeit védelmező tisztikart bocsássa el s tartson tisztújítást. A rendelet utóbbi részének eleget is tett Löwenburg, de a Békésen megtartott tisztújító gyűlés a királyi rendelet ellenére Almásy Mártont ismét, most már harmadízben, pénztárnoknak választotta. Ugyancsak a Harruckern-nel való viszálykodás emelte az alispáni székbe is Almásy Mártont. A Harruckern elleni küzdelemben ugyanis a tisztikar vezére Bakay alispán volt, aki mint követ, vádlevelet is terjesztett Harruckern ellen az országgyűléshez. Bakay időközben búcsút vett a pozsonyi dietától s így a tisztviselők is vezértűket veszítették az országgyűlésben. Bakay távozása annyira haragra lobbantotta Löwenburgot, hogy 1729 márczius 9-én levelet írt a vármegyének, írván, hogy Bakayt megfosztotta az alispáni tisztségtől s utódjául Almásy Mártont nevezte ki. 1730 augusztus 28-án Löwenburg e kinevezést véglegesen megerősítette s Almásy Márton mint rendes alispán foglalta el a megye vezető tisztségét. Időközben a Löwenburg-Harruckern háborúság ügyében fordult a kocka. A hatalmas földesúr győzedelmeskedett Löwenburg fölött, aki az 1732 május 12-én megtartott közgyűlésen teljesen elbukott. Löwenburg bukása azonban, bár Almásy Márton exponense volt, nem okozta vesztét. Az ugyanezen alkalommal megtartott tisztújításon Almásy Mártont, újból rendes alispánnak választották s e hivatalát haláláig, 1734 augusztus elejéig viselte.

Almásy Mártonnak egy fiú és két leánygyermek maradt. Fiát: ifj. Almásy Mártont, atyja érdemeiért 1744-ben báró Harruckern Ferencz indítványára békési alszolgabírónak, tíz év múlva pedig ugyanoda rendes szolgabírónak választották meg. Karácsonyi szerint ifj. Almásy Márton húsz esztendeig viselte a békési szolgabírói hivatalt s utódok nélkül halt meg. Két nőtestvérét: Júliát és Czecziliát anyjuk református vallásban akarta nevelni, de ezt a vármegye tisztikara állítólag nem engedte meg s írt a nemességszerző Almásy Jánosnak, hogy vegye magához a leányokat. Mi lett a nővérek sorsa, nem tudni.

III.

János ága. I. János, a nemességszerző.

Gróf Almásy Dénes kizárólag a család részére 1902-ben «Az Almásy-grófok» czímen megírta a család történetét. E műben a nemességszerző ősről a következők foglaltatnak:

«Első felismerhető alakként Almásy János bontakozik ki a multak ködéből (Györgynek, Márton édesatyjának testvéröccse), a kiből nem közönséges elméleti tehetség, erő s jellemmel és szívós akarattal párosul. A mennyire közelszeméssel forgolódik a közügyek forumán, ép oly fáradhatatlan erélylyel igyekszik családjá leendő jövőjének biztos alapját megvetni. Almásy Jánossal 1677-ben találkoztunk, mint a királyi tábla hites jegyzőjével, a honnan csakhamar megyéjének, Heves-Szolnoknak, mely akkor Nógrádba járt gyűlésezni, állott szolgálatába. 1684-ben Gácson szolgabírónak, 1690-ben főbiztosnak választották. 1691-92-ben másodalispán, 1693-ban pedig, s azután ismét 1697-ben első alispánnak választották. Az időben a királyi levelek Almásy Jánost dicsérik, hogy a törökök ellen táborozó keresztény hadak élelmezésében nagy odaadással, kitartással és sikerrel járt el. Lipót király pedig 1703-ban levelet intézett hozzá, melyben többek között a következők foglaltatnak: «A mult század legsanyarúbb korszakában volt Heves vármegyének viceispánja. Almásy János Heves és Külső Solnokmegyékben több éveken keresztül a közjónak nagy hasznával dicséretre méltóan vitte az alispáni tiszteletet.»

1703-ban a Rákóczi-mozgalmat Hevesben egy Almásy János kezdi Gyöngyösről szítani. Hogy ki volt ezen Almásy János: a volt alispán-e, avagy fia? — az biztosan meg nem állapítható.

Az alispán Almásy Jánost egyébként Lipót király emelte nemességre. «Tégedet — szól a nemesi levél — ki fiatal korodtól fogva Istentől nyert szép tehetségedet a tudományok tanulmányozásával kapcsoltad össze, és azokban tudomásunk szerint nagy előmenetelt tettél . . . méltóvá tetted magadat királyi jóakaratainkra és kegyelmünkre.» A címeres királyi levél, mely Bécsben, 1677 augusztus 11-én állíttatott ki, alakilag sokban eltérő a közönséges többi ármálisoktól. Nagyságával jelentékenyen felülmúlja a szokott alakot, sok színű kezdő soraival kivitelében ünnepiesen díszes. Benne Lipót király nem róla, de hozzá beszél, mindjárt az

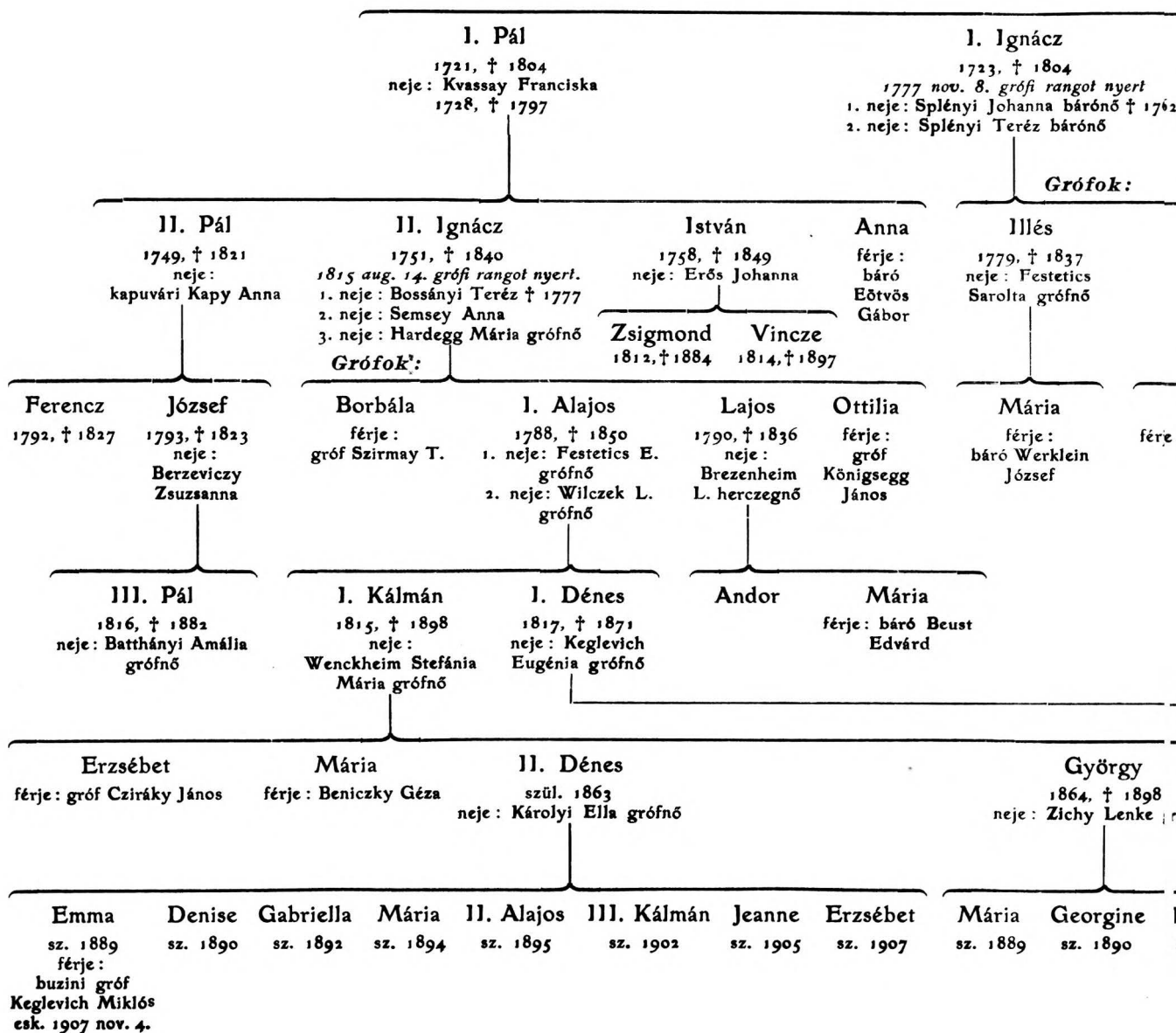
A ZSADÁNYI ÉS TÖRÖKSZENTMIKLÓSI NEMES ALMÁS

András
† 1698
sári apátúr, egri kanonok,
gyöngyösi plébános

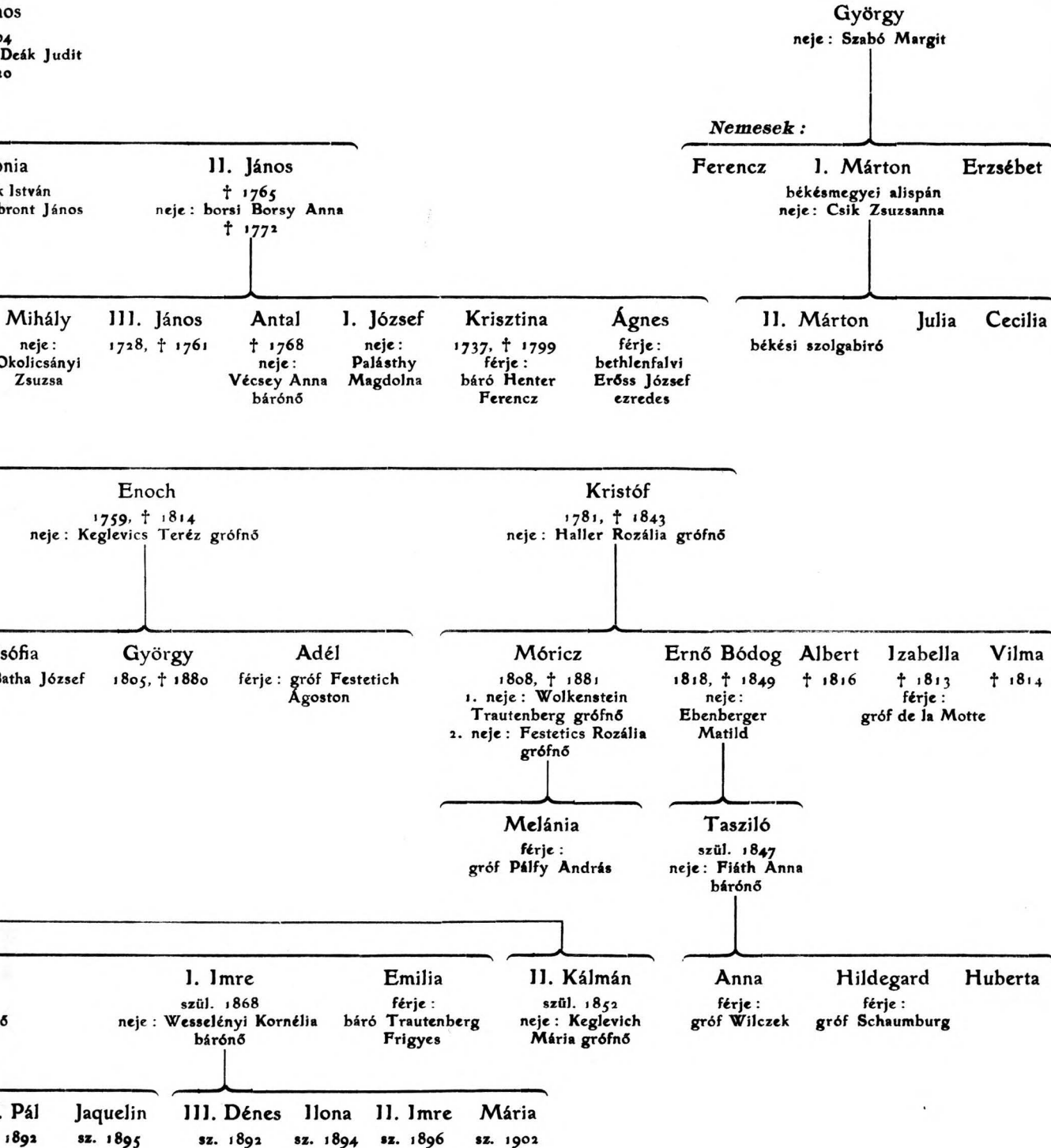
I.
†
neje: Mihály
†

Nemesek:

<p style="text-align: center;">Ágnes</p> <p>1. férje: mihályi Deák Pál 2. férje: Steössel Kristóf</p>	<p style="text-align: center;">Apo</p> <p>1. férje: De 2. férje: He</p>
--	---

GRÓF ALMÁSYAK LESZÁRMAZÁSI TÁBLÁZATA.

elején «üdvöt és királyi kegyelmének növekedését» kívánja. Az előbeszéd szokatlanul hosszú és a szellemi foglalkozását foglalja magában és annak a vitéz tettek fölött való olyatén fölényét, a mennyire előbbvaló a lélek a testnél. A szöveg fogalmazása más tekintetben is szokatlan s a bevett mintától eltérő. Nincsen benne említve a nemtelen állapotból való kiemelés, mint ezt paraszti-nemesítésnél rendszeresen látjuk. Szóval címeradományozásnak látszik inkább, mint eredeti nemesítésnek.

A nemesi címér főbb motívumai a következők: a szokásos dült hadi pajzs, három heraldikai mezőre osztva, sajátlag két alkatrészből áll: a középső és az ezt átölelő két szélső motívumból. A középső rész ábrázolata: alul zöld mező, ennek közepén arany királyi korona, fölötté hófehér galamb, mely csőrében olajágot tartva, leszállóban van, hogy a koronára repüljön. Ezen középrész különben a pajzs felső széléig nyúló égszínkék kúpalak. A két mellékrész biborszínű, mindkét oldalon fehérszínű egyszarvút tüntet fel, melyek a kúp élén fölfelé törekszenek, hogy a kúp felső részén lévő babérkoszorút hatalmukba kerítsék. A pajzson nyílt sisak nyugszik, fölötté királyi koronával és olajágas galambbal, vagyis az előbbinek ismétlésével. A sisak felső részéből családi színekként jobbról (heraldikailag értve) arany-kék, balról ezüst-vörös szegélydíszek nyúlnak le és árnyékolják be a címert.

A nemesi levél szerint a nemességben részes volt Jánosnak testvére, Almásy György s ennek utódai is, a kikről már fentebb szólottunk.

Almásy János nemesi családból nősült. Hitvесе: mihályi Deák Judit, akit nemeslelkű asszonynak említenek a család okmányai. Almásy Jánosnak 1704-en túl semmi nyoma. A következő években özvegye intézi a család ügyeit. 1719 április 19-én Károly király helyt adva özvegy Almásy Jánosné és fia sürgetésének, kiadja Törökszentmiklóstra vonatkozólag új adomány címen a királyi beleegyezést tartalmazó pecsétetes levelet. Az özvegy minden valószínűség szerint 1720 május 6-ika előtt halt meg, előbb 1716 márczius 23-án elkészítvén a családi törvényt, mely a férfitudók örökléséről szól.»

Ennyit jegyzett föl a gróf Almásy-család nemességszerző őséről. Ezekhez még hozzáfűzhetjük, hogy Almásy János nejével 1700-ban a sűlyi pusztabeli birtokra, 1701-ben Sadányra és Szaránkra, 1707-ben pedig Nagy-Fügedre nyert királyi adományt. Harmadik testvére s tulajdonképen bátyja volt Jánosnak András, a ki 1698-ban halt meg. Andrásról annyit tudunk, hogy saári apátúr, majd egri kanonok volt s mint gyöngyösi plébános halt meg.

IV.

I. János gyermekei.

Almásy Jánosnak két leány- és egy fiutódja maradt. Első leánya: Ágnes, a ki kétszer ment férjhez. Első férje: mihályi Deák Pál, második Stössel Kristóf volt. A második leány: Apollónia is kétszer ment férjhez. Első férje Dittrich István, második Hellebront János kurucz lovasezredes volt. Az egyetlen fiutód:

V.

II. János.

Az Almásy-család mai hatalmának, vagyonának tulajdonképeni alapját II. János vetette meg; részint gazdag házasságával, részint vagyongyűjtő szenvedélyével. Mint hivatalnok kezdte meg pályáját, a melyen magasra haladt. 1728-ban Hont vármegye Vay Ádámmal együtt követül küldi az országgyűlésre. 1732-ben már helytartósági főjegyző, 1744-ben táblai ülnök, 1749-ben szeptemvir, 1750-ben nádori Jászkún főkapitány, 1756-ban pedig királyi tanácsos. Mária Terézia 'ez évről szóló nagy pecsétetes levelében «törhetetlen hűségét, hívséges és hasznos szolgálatainak érdemeit» emeli ki. II. János, mint említettük, gazdag házassága által roppant vagyonra tett szert. Nőül vette a dúsgazdag Borsy-család utolsó ivadékát, Borsy Annát (Borsy Mihály és Semsey Anna leányát). Ezen Borsy Mihály Borsod vármegyének erélyességéről híres alispánja volt, aki a honfoglaló Eörs vezértől származtatta le magát.

VI.

II. János utódai.

II. Jánosnak hat fiú- és két leánygyermeke maradt. A fiúk közül a két elsővel, I. Pállal, a gyulai, helyesebben sarkadi gróf Almásy ősével és I. Ignácczal,

az Almásyak hevesi ágának első grófjával alább külön fejezetekben foglalkozunk, nemkülönben Mihály, Antal, III. János és I. József testvéreivel. Nővéreik Krisztina és Ágnes voltak. Az előbbinek báró Henter Ferencz, utóbbinak bethlenfalvi Eröss József ezredes volt a férje.

VII.

I. Pál.

Az Almásy családban hagyomány volt, hogy a fiatal sarjak a vármegyén kezdtek a közszerplést. A családi tradíció I. Pált is a vármegyére sodorta. Mint táblabíró működött Heves vármegyében, melynek rendei 1746-ban követnek választották. Közszerplésének kezdetétől viselte a jászok és kunok al-, majd főkapitányi tisztét, 1756-ban udvari tanácsos lett, s ugyanezen évben, a német háború kitörésekor egész ezredet alakított. 1765-ben szeptemvir lett, s e díszes méltóságot harmincz éven át oly közmegelegedésre töltötte be, hogy az uralkodó érdemei elismerésül a Szent István jeles rend keresztjével tüntette ki. Családi életére és működésére az Almásy grófok följegyzéseiben a következőket találjuk:

«Sok gondot és fáradságot igénylő magas hivatalai mellett a család ügyét-baját sem hanyagolja el, sőt ha az e téren kifejtett munkásságát számba vesszük, családtörténeti szempontból is az elsők közé kell sorolnunk. Az Almásy-család orakuluma gyanánt tiszteli és a fiatalság merész vállalkozásánál mindig föl-fölmerül a kérdés: «mit mond hozzá a gyöngyösi bölcs?» Rendkívül vallásos volt, de az ő vallásossága nem a korszak pietizmusa, hanem egy magas szárnyalású keresztény bölcsnek lelki életszükséglete; gyakorlati életbölcselet, mely az Istenbe vetett bizodalmat és az Isten akaratában való megnyugvást tekinti a boldogság és megelegedés kövének. A hiuság távol állott tőle. Kitüntetésekre nem vágyódott, pedig, miként a fiaival való levelezésből kivehető, könnyű szerrel elnyerhette volna a grófi rangot. De a bölcs öreget ilyen gondolatok nem háborgatták. Ignác fiának 1790 január 16-án kelt levelében írja: «Nekem nyugalom kell és pusztá titulus éppen természetem ellen van. Se gróf, se báró a magam személyére nem leszek. De ha avval magatokon segíthettek, nem vagyok ellene. Sed non svades, ut huiusmodi titulus pro posteris occipiatis.» Felesége: kvassai Kvassay Francziska volt. Mint a családi hagyományok őrzik, végtelenül jámbor asszony volt, a házi-

erények és a családja iránti odaadó szeretet jellemzik. Boldog házasságukat 12 gyermekkel áldotta meg az ég, de ezek közül nyolcz korán elhunyt. Utódjaival a testvérek ismertetése után külön fejezetben foglalkozunk.

VIII.

I. Pál testvérei.

I. Mihály, III. János, Antal, I. József.

I. Pálnak öt öccse volt és pedig I. Ignác, I. Mihály, III. János, Antal és I. József. I. Ignác, az első Almásy gróffal, valamint utódaival alább foglalkozunk. Ezuttal a négy fiatalabb testvérrel ismerkedünk meg.

I. Mihály, a szerencsi «nagy gazda», tekintélyes vagyonnal gyarapította az Almásyak birtokát. Szerencsés házassága folytán megszerezte a zempléni vármegyei garanyi birtokot. Okolicsányi János garanyi birtokosnak ugyanis, — fiutód nélkül halt meg — két leánya volt: Anna, akit Mattyasofszky Tamás vett nőül és Zsuzsanna, aki Almásy Mihály hitvese lett. Anna, mint elmebeteg, a bécsi apáczához került, s nővére, Almásy Mihályné gondoskodott ellátásáról. A tragikus sorsra jutott asszony 1767-ben elhalálozván, Almásy Mihály a férjét, Mattyasofszky Tamást készpénzzel kielégítette, s így Annának összes ingó és ingatlan javai Zsuzsannára szállottak. Maga Zsuzsanna sem volt hosszú életű. 1783-ban meghalt, mikor is az egész Okolicsányi birtok Almásy Mihályra szállott. A jeles gazda, mint csász. és királyi tanácsos, 1786 augusztus 29-én halt meg.

III. János rendkívül tehetségekkel megáldott férfiú volt. Tehetségét azonban nem érvényesíthette, mert a halál korán sirba vitte. A verebélyi közös uradalmat vezette, s itt is érte utól a halál 1761 augusztus 3-án.

Antal testvéreivel szemben a katonai pályára lépett. Mint zászlótartó kezdte, s rövidesen ezredesi rangig emelkedett. És bizonyára tovább haladt volna a katonai ranglétrán, ha a halál útját nem vágja haladásának. Mint alezredes, a Pálffy gyalogezredben szolgált s ezen minőségében parancsnoka volt a schweidni várnak. Hogy becsülettel megállotta helyét, annak kétségtelen dokumentuma az uralkodónak hozzá intézett levele, a melyben a király elismeri, hogy Almásy Antal «ügyesen és jeles dolgot művelve» felelt meg hivatásának. Neje Vécsey Anna bárónő volt.

I. József egyik érdekes tagja az Almásy-családnak. Előbb kir. tanácsosnak nevezték ki, majd a nemesi fölkelés után, melyben mint hadnagy vett részt, Borsod vármegyének alispánjává választották. Bár kiváló tehetségű férfiú volt és szerencsésen is nősült (neje: Palásthy Magdolna), 1747-ben csődbe jutott. Vagyoni romlásán olyaténképp akart segíteni, hogy tervbe vette a II. János által készített örökösödési törvény szétrobbantását. Az összes osztatlan javakban osztály elrendelését kérte, terve azonban nem sikerült. 1795 körül halt meg. Három gyermeke közül II. József vált ki leginkább, a ki pályáját Heves vármegyénél kezdte mint jegyző. Később másod-, majd első alispán és követ lett, 1822—24. főispáni helytartó, majd főispán Gömörben, s itt nyerte a valóságos belső titkos tanácsosságot is. A magasabb igazságszolgáltatást, mint a hétszemélyes tábla bírása szolgálta. 1839-ben a regnicoláris deputáció tagja volt. Neje Kovanecz Francziska volt, a kitől öt gyermeke született.

IX.

I. Ignác.

Az első Almásy gróf és utódai.

A ma élő gróf Almásy Taszilónak szépapja, az első Almásy, a ki grófi rangot nyert. A grófi rangot katonai érdemei elismeréséül Mária Terézia királyasszonytól nyerte 1777 november 8-án. Tehát száz évvel később, a mikor I. János nemeséget kapott. Jeles katonai talentum volt s így gyorsan haladt a katonai pályán. Rövid egymásutánban érte el az őrnagyi, alezredesi, ezredesi, tábornoki rangot, végül lovassági tábornok lett. A hétéves háboruban mint huszárezredes nagy sikereket aratott, s e sikerek folytán nyerte el a grófi rangot. I. Ignác gróf kétszer nősült. Első felesége Splényi Johanna bárónő volt, a kit a halál korán elragadott. Másodsor elhunyt feleségének nővérét, Splényi Teréz bárónőt vette feleségül, a kitől három fiúgyermeke: Illés, Enoch és Kristóf született.

Illés atyja ezredében őrnagyi rangra emelkedett. Neje Festetich Szidónia grófnő volt, a kitől csupán egy leánygyermeke: Mária, született. Máriának férje báró Wenckheim József ezredes volt. Illés 1837 augusztus 17-én halt meg Bécsben.

Enoch fiatalon, 35 éves korában hunyt el. Neje: Keglevich Teréz grófnő

volt, a kitől három gyermeke született. A legidősebb; Zsófia Battha József felesége lett; a másodikat: Adélt, gróf Festetich Ágoston vette nőül; egyetlen fia: György volt, a kit II. József kir. ajtónállónak nevezett ki; György mint excellen-tissimus halt meg 1880 április 7-én.

A harmadik fia a generális grófnak: Kristóf, csász. és kir. ezredes. Kristóf Haller Rozália grófnőt vette feleségül, a kitől öt gyermeke született. A legidősebb: Móricz, m. kir. helytartósági tanácsos, majd kincstári alelnök és csász. kir. kamarás, v. b. t. t., utóbb Bécsben a pénzügyminisztériumban osztályfőnök és végül birodalmi tanácsos. Móricz gróf kétszer nősült. Első neje: Wolkenstein-Trostburg grófnő, a második Festetich Róza grófnő volt. Egyetlen fiát: Albertet korán elvesztette, leánya: Melánia pedig gróf Pálffy András testőrkapitány felesége lett. Kristófnak második fia: Ernő-Bódogh, csász. és kir. alezredes volt, a ki 1849-ben halt meg. Ennek egyetlen, ma is élő fia: Tasziló, a grófi ág fenntartója. Taszilónak, a ki 1847-ben született, három leánya van, de fiörököse nincs s így ez a grófi ág Taszilóban kihal. Almásy Tasziló gróf egyébként, mint föntebb említettük már, 1847 április 7-én született. Fiatal éveiben nagy hajlammal visel-tetett a festészet iránt. Munkácsyval együtt tanult a düsseldorfi akadémián, azon-kivül Bécsben és Párisban művészetének élt. Beutazta Európa nagy részét, a Keletet, stb. 1874-ben nőül vette Fiáth Anna bárónőt, Fiáth Ferencz volt vesz-prémi főispán leányát. Zsadányi kastélyában művészetének és gazdálkodásának élt. Legutóbb e birtokát és kastélyát is eladta gróf Almásy Dénesnek és a Bodeni tó mellett vásárolt magának kastélyt.

X.

I. Pál utódai.

II. Pál, (II. Ignác) István, Anna.

I. Pálnak három fiúgyermeke: II. Pál, II. Ignác, István és egy leánya: Anna maradt. II. Ignácczal, a sarkadi grófi ág megalapítójával, külön fejezetben fog-lalkozunk.

II. Páltól, aki atyja nyomdokain járt s annak hivatali utódja lón, az Almásy grófok följegyzéseiben a következőket olvashatjuk: «II. Pál testvérével, II. Ignác-zal eszményi barátságban élt. Mindkettő kristálytisza ész és magas műveltség.

Rátermett, messzelátó politikus mindkettő, bámulatos munkabírással. II. Pál nagy idealista, II. Ignác realista. Pál a magyar és német literatúrában egyaránt jártas. 1776-ban már kamarás és hevesmegyei táblabíró, 1787 előtt, állítólag 1783-tól fumei kormányzó. E tisztében bizonyára nagy figyelmet keltett, mert a Bécsbe áthelyezett Majláth után őt bízták meg a József császár alatt összesített vármegyék első kerületének főnökségével. Nagy belátású atyja, I. Pál ellenezte, hogy fia a gyűlölt osztrákosító korszaknak szolgálatába szegődött. De talán már akkor is azt tartotta II. Pál, hogy «csak az a szívem kívánsága: a nyilvános szolgálat jól el legyen látva». Jól tudjuk, hogy József császár intézkedései mellett a vármegyék éppen nem lelkesedtek. A megyefőnökség II. Pálnak is sok kellemetlenséggel járt. 1790-ben megvált a megyétől s kérte az alispánt, hogy nevében, ha hivatalos eljárásával vétett volna, a rendektől kérjen bocsánatot. «A rendek Almásy Pált a haza igaz fiának ismerték mindig és erről ezennel meg is nyugtatják» — volt a rendek válasza. A királyi biztosság megszűnése után szeptemvir, aradmegyei főispán, koronaőr, majd királyi főstrázsamester lett. Érdemeinek elismerésül a Szent István jeles rendjének középkeresztjét, az orosz cártól egy solitergyémántos gyűrűvel, Mária Terézia pedig egy brilliántos szelenczével ajándékozta meg. Országos nagy elfoglaltsága, gazdaságainak kezelése, családjának gondozása mellett a zászlós főúrnak ideje volt a szaktudományokkal irodalmilag is foglalkozni. 1803-ban, mint tartománybizottsági főigazgató, a pesti egyetemi tanácskozásokat vezette. Magyarország kereskedelmi és statisztikai viszonyaira vonatkozó német és latin nyelven írt művei a Nemzeti Múzeum kéziratárában vannak. Nejével, kapivári Kapy Annával, a kivel 1775-ben esküdött meg, zavartalan, boldog családi életet élt. Neje méltó volt a jeles férjéhez. Több gyermekük született, de csak négy érhetett férfikort. Ferencz, kinek neje Forgács grófnő volt, de fiatalon, utód nélkül hunyt el; József, ki Berzeviczy Zsófiát vette feleségül, de 30 éves korában tragikus módon végezte életét; Jozefa, temerini Széchen Károlyné és Antonia, Bedekovich Lajosné. II. Pál második fiának, Józsefnek két leánya volt: Gabriella, férjezett gróf Gerotinné és Zsófia, férjezett báró Boxberg Károlyné; továbbá volt Józsefnek egy fia: III. Pál, aki 1818-ban született. III. Pál előbb Heves vármegyének alispánja, majd követte lett s mint ilyenek nagy szerepe jutott 1848-ban. A képviselőház ugyanis a jeles kuruczot a parlament elnökének választotta s mint ilyen nagy érdemeket szerzett a nagy idők törvényhozásában. III. Pálnak Batthányi Amália grónő volt a hitvese, a kitől csak egyetlen fia: József született, azonban 19 éves korában ez is elhunyt s így III. Pál ágának magvaszakadt».

I. Pál harmadik fia István volt. Gyenge testalkatú, beteges ember volt, de ambíciója mindamellett az akkor még eléggé terhes katonai pályára vonzotta. Rövidesen belátta azonban, hogy szervezete nem bírja a katonáskodást. Bucsut is vett a katonai élettől és visszavonult gazdálkodni Gyöngyösre, a hol 91 éves korában halt meg. Kitűnő takarékos gazda volt s így az ősök vagyonát tetemesen gyarapította. Felesége Eröss Johanna volt, a kitől két fiutódja: Zsigmond és Vincze maradt. Ezek egyike sem alapított családot s így halálukkor István ága is kihalt. Zsigmond egyébként huszárkapitány volt és 1880 május 25-én halt meg. Vincze mint máltai lovag és aransarkantus vitéz 1897 márczius 20-án hunyt el.

I. Pálnak negyedik gyermeke: Anna volt, a kibáró Eötvös Gábor hitvese lett.

XI.

II. Ignác.

Az első sarkadi gróf és utódai.

Főnnebb megismerkedtünk az Almásyak sarkadi ágának őse: I. Pál három gyermekével. És most lássuk a negyediket, születési sorrendben a másodikat: II. Ignácot, az első sarkadi Almásy grófot, aki már közelebbről érdekel bennünket. Az Almásy grófok közül ugyanis II. Ignác és az ő utódai kezdenek szerepelni Békésvármegyében. II. Ignác nemcsak a sarkadi uradalmat szerzi meg, de a békésvármegyei Kétegyházát is. A kétegyházi uradalmat egykori tulajdonosa, Löwenburg főispán, mint főntebb már jeleztük, 1728-ban a nemességszerző Almásy György fiának: Almásy Márton volt békésvármegyei alispánnak adta bérbe. Almásy Márton 1732-ig bérelte Kétegyházát, mely 1794-ben, a Löwenburgok kipusztulásakor a kincstárra szállott vissza. Ekkor II. Ignác a kincstártól megvásárolta a kétegyházai uradalmat, mely máig is egyik legkedvesebb birtoka az Almásyaknak.

Az Almásy grófok családi története azonban bővebben kimeríti II. Ignác életét, tevékenységét. A családi följegyzések elismerik, hogy az Almásyak története II. Ignácnál nagyobb tevékenységű férfit nem tud felmutatni. A közszolgálat első próbaéveit hihetőleg ő is Heves vármegyében kezdte meg. 1773-ban, még atyja, I. Pál főkapitánysága alatt nevezték ki nádori Jászkún alkapitánynak, midőn pedig atyja 1779-ben ezen kerület főkapitányi tisztétől megvált, Albert királyi

helytartó méltányolván II. Ignácznak hat évi szolgálata alatt szerzett nem csekély érdemeit, a jászok és kunok nádori főkapitányává őt nevezte ki. E diszes állás II. János óta apáról-fiúra szállván, egymásutánban most már a harmadik Almásy igazgatta a Jászkún kerületet. Az Almásyak közül legmaradandóbb nyomokat II. Ignác működése hagyott hátra a Jászkún földön. 1779-ben Mária Teréziától királyi tanácsosi rangot nyert; 1790—91. években mint Heves vármegye követe tűnik fel agilitásával; 1795-ben Bars vármegye főispáni helytartója; 1796-ban ugyanezen vármegye főispánja, a mely állásában minden várakozásnak fényesen megfelelt. 1796-ban a francziák ellen, a kik az ország határait fenyegették, Bars vármegyében ő szervezte a nemesi fölkelést, s e működése közben oly katonai tehetségeknek adta jelét, hogy a 600 barsi nemesi fölkelőnek ő lett az ezredese, sőt a nádor, mint az ország főkapitánya, a pest-pilis-solti, nyitrai, árvai, zólyomi és lipthói nemesi fölkelőknek az élére is őt állította brigadérosi minőségben. A francziák visszavonulása és a nemesi fölkelés szétoszlata után a magyar udvari kancelláriához nevezték ki udvari tanácsosnak és előadónak. Ezen tisztében, főleg az országgyűlések alatt, mint az országgyűlési ügyek udvari előadója, tiszta belátása, rátermettsége és tapintata, valamint a katonaujjonczok gyors lábraállítására és a vármegyék természetbeli adózásának kezelése, nemkülönben az állami közszükségletekre készpénzben, katonákban és lovakban önként felajánlott hozzájárulásai által szerzett érdemeinek elismeréséül 1802-ben a Szent István-rend lovagkeresztjét, 1806-ban v. b. t. t. és cs. és kir. kamarásságot nyert; 1810-ben a Szent István-rend középkeresztjének tulajdonosa. 1811-ben a cs. és kir. udvari kamara alelnökévé nevezték ki, a mely állásában több fontos és nehéz ügyet bonyolított le. Nyitra és Arad vármegyékben, valamint a Bánátban a kamarai javak rendezésével és szabályozásával a koronának nagy meglegedését érdemelte ki. 1812-ben temesmegyei főispánná nevezték ki, s ezzel egyidejűleg a *temesi grófi czimet* kapta I. Ferencz királytól. A közügyekben tanúsított mindezen fáradhatlan és eredményteljes munkásságának és érdemeinek elismeréséül Párisban, 1815 aug. 11-én kelt oklevéllel I. Ferencz király II. Ignácot és ivadékait *grófi rangra* emelte s részére a «*Sarkad örökös ura*» czimet adományozta. 1822-ben pályafutásának tetőpontjára jutott: Magyarország kancellárja lett. Ezen tisztében is szívós kitartással és bölcsességgel munkálta a közjót, noha az akkori súlyos politikai viszonyok közepett erős küzdelmeket kellett megvívnia. 1826 december 1-én vált meg diszes állásától, 1829-ben pedig a temesi főispánságról is leköszönt. Ekkor teljesen visszavonult a közéletől, hogy félszázadot meghaladó közhasznú

munkássága után öreg napjait entzendorfi magányában nyugodtan tölthesse. A főispánságról való leköszönése alkalmából Temesmegye rendei rendkívül meleghangú feliratban bucsuztak tőle. Pál bátyjának 1821-ben bekövetkezett halála után egyedül maradt, a kire bizalommal tekintett a család. A családi ügyek vezetésében döntő szava volt. S a mily puritán becsületességgel töltötte be közhivatalait, ép oly lelkiismeretességgel törekedett a család közös javait gyarapítani, érdekeit ápolni. Pedig a családi ügyek intézése nem csekély gonddal és fáradsággal járt. Az időben már a család meglehetősen elnépesedett, s bizony akadt nem egy családtag, a kinek a közös birtokoknak a családi törvények szerint való kezelése nem tetszett, sőt voltak olyanok is, (II. József) a kik megrongált anyagi viszonyaik nyomása alatt a felosztást sürgették. Csupán II. Ignác körültekintő bölcsességének köszönhető, hogy a vagyonszétválás és a bomladosásban lévő családi egyetértés ezidőben még úgy a hogy, fenttartható volt. Mint családfő, vagyonszerző, jó gazda volt. V. Ferencz király 1799 szeptember 24-én kelt adománylevellel Sarkadot és Kétegyházát adományozta neki. Sarkadon a mult század elején kastélyt építtetett, Kétegyháza pedig új otthona lett. Ezenkívül egész sereg birtokot vásárolt. II. Ignác háromszor nősült. Első felesége Bossányi Tekla volt, a kitől ugyan több gyermeke született, de ifjúkorban elhunytak. Második felesége: Semsey Anna volt, mintaképe a régi magyar nagyasszonyoknak. Harmadik felesége: Hardegg Mária Beatrix grófnő volt. II. Ignác 89 éves korában, 1840 szeptember 24-én halt meg a Bécs melletti Entzensdorfban.

XII.

II. Ignác utódai. Borbála, (I. Alajos), Lajos, Ottilia.

II. Ignácznak két fi- és két leányutódja maradt. Első fia: I. Alajos, a hitbizomány ura, a kiről külön fejezetben szólunk. Második fia: Lajos gróf, a kinek Brezenheim herczegnő volt a felesége. Lajos gróf 1846—48-ban békésmegyei táblabíró volt. A lelkes hazafi a szabadságharc kitörésekor 300 forintot adományozott a haza oltárára. II. Ignácznak első leánya: Borbála volt, férjezett: gróf Szirmay Tibor; második: Ottilia, a kit gróf Königsseg János vett feleségül.

XIII.

I. Alajos.

II. Ignácznak a hitbizományban utódja: I. Alajos már egészen békésmegyei lakos. Mint a kétegyházi uradalomnak tulajdonosa, Kétegyházát tette állandó lakóhelyévé, a honnan fiaival: Kálmánnal és Dénessel együtt gyakran járt a gyulai megyegyűlésekre. Az időben, az 1830—48-as években többet érdeklődtek mágnásaink a megyei ügyek iránt. Egy-egy megyegyűlésen öt-hat mágnás foglalt helyet a zöldsztalok mellett. Alajos részt vett az 1809-iki nemesi fölkelésben, s mint őrnagy, a békésmegyei fölkelést ő szervezte. Mint gazda, nagyban hozzájárult a gyulavári uradalom fejlesztéséhez. Gyulaváriban 1720-ban volt már pálinkafőző, a hol két zsidó bérlő égetett szeszt. E pálinkaégető helyett Alajos gróf 1842-ben rendes szeszgyárat építtetett. Humánus gondolkodású férfiú volt, a mit bizonyít az a tette is, hogy 1846 május 1-én, a mikor Gyulán megnyílt a megyei kórház, ott ágyalapítványt tett. I. Alajosra vonatkozólag a családi följegyzések röviden összefoglalva, a következőket tartalmazzák: «Ha II. Ignác gróf, mint alapító iránt méltó kegyelettel viseltetik a gróf Almásy család sarkadi ága, úgy csaknem olyan kegyelet illeti meg az apa mellett a fiút, a félig tetőzet nélkül hagyott családi alkotmány szerencséskezű befejezőjét, I. Alajost. Tisztánlátó, messzetekintő ész, nagyratörés nélkül; hatalmas tetterő, a külső szereplésre való vágyakozás nélkül. Gyermekkorra csendes. Tanult Gyöngyösön, Kassán és Budán. Rosszat soha nem hallani róla, ellenben tudásvágyának, munkaszeretetének, kötelességérzetének korán adja tanújelét. 1807-ben Hevesmegye követül küldi a pozsonyi országgyűlésre, mely ekkor már felsőbükki Nagy Pál szellemének és elragadó ékesszólásának hatalma alatt állott.» Később Kétegyházára vonult vissza gazdálkodni. Kétszer nősült. Első felesége: Festetich Erzsébet grófnő, második Wilczek Lujza grófnő volt.

XIV.

I. Alajos utódai.
I. Dénes, (I. Kálmán).

I. Alajosnak két fiutódja maradt: I. Kálmán és I. Dénes. I. Kálmánról, a hitbizomány uráról külön fejezetben szólunk. Ezuttal ismerkedjünk meg I. Dénessel, a ki hazafias jellemű főuraink sorában a nemzet szabadságáért folytatott küzdelemben első és vezető helyen állott. 1848-ban fegyverrel védte a haza megtámadott szabadságát. A Károlyi huszároknál mint kapitány szolgált, s a seregélyesi ütközetben olyannyira kitüntette magát, hogy Móga tábornagy 1848 október 1-én a képviselőházhoz beadott jelentésében a legszebb elismeréssel nyilatkozott bátor és hősiességéről. Legfényesebben dokumentálta azonban I. Dénesnek kurucz hazafiságát az a jelenet, a mely a debreczeni függetlenségi nyilatkozat (trónfosztás) kihirdetésekor játszódott le Békésvármegye közgyűlési termében. A mikor a nyilatkozatot proklamálták, I. Dénes — akkor még hadnagya a Károlyi-huszároknak — kilépett vitézei közül és az ünnepély színe előtt 500 forintot adott át az alispánnak, a függetlenségi ünnepély emlékéül a haza oltárára, s a csonkult honvédek nyugdíjára. I. Dénes az abszolutizmus szomorú éveiben is lelkesedéssel fáradozott a haza sorsának javításában. 1851-ben megalakította a csáki vadásztársaságot, a melyben az Almásyak közül kivüle Kálmán és György vettek részt. E vadásztársaság, bár csekély részben, de élénken közreműködött a magyar alkotmány visszaállításán fáradozó hazafias férfiak összetartásában. A társaság ugyanis összejövetele alkalmával mindenkor meghányta-vetette az országos dolgokat. I. Dénes hazafiságát és tudomány szeretét dokumentálja az a tény is, a mikor a magyar tudományos Akadémia felállításához 3000 forintot adományozott. I. Dénes 1851-ben nősült. Hitvese: Keglevich Eugénia grófnő volt, a kit rajongásig szeretett. Az imádott hitves korán elhunyt, s a mérhetetlen csapás olyan súlylyal nehezedett a szerető férj lelkére, hogy búskomorságba esett. Lelki egyensúlyának megbillenése vitte a sírba is. Döblingben halt meg 1871-ben.

XV.

I. Kálmán.

I. Kálmán, Sarkad és Kétegyháza ura, hazafiságban egy szemernyivel sem volt kisebb öccsénél, I. Dénesnél. Az időben Békés vármegyét még nem hódította meg teljesen az ellenzéki szellem. Az Almásy grófok, névszerint I. Kálmán és I. Dénes, valamint a Wenckheim bárók azonban lelkes vezérei voltak a szabadelvű eszméknek. I. Kálmánnak egy másik, elévülhetetlen érdeme, hogy a míg egyrészt leglelkesebb apostola volt a humanizmusnak, másrészt igaz barátja volt a népnevelésnek. A mikor Sarkadon megtörtént a tagosítás, a felsőbb népiskola alapjára 28 hektár földet adományozott, a maradvány földekért járó összegnek a felét, 10.376 forint 50 krajczárt pedig Sarkad árváinak és szegényeinek adományozta, egy létesítendő árvaház alapja javára. Hazafias érdemeiért a király 1885-ben valóságos belső titkos tanácsosává nevezte ki. I. Kálmánról egyébként a családi följegyzések a következőket sorolja fel: «I. Kálmán 1815 szeptember 2-án született Pesten. Iskoláit, mint I. Dénes, Aradon, Pesten, a bölcsészetet és jogot Pozsonyban végezte, magánuton ugyan, de mindig jeles eredménnyel. 1833-ban a hadseregbe lépett, a honnan 13 évi szolgálat után mint első osztályu kapitány vált meg. 1846-tól felváltva Dénes öccsével, hol beteges atyjukat ápolgatják, hol meg nagyterjedelmű uradalmaiknak gondozásában szorgoskodnak. Kálmán időközben Békésben, Biharban a nemzetőrséget szervezi, a melynek a parancsnoka lett. Időközben kinos betegségbe esett, s előbb atyjához vonul, majd Dénessel együtt Badenben aggódnak a szorongatott haza sorsán. I. Kálmánt a szabadságharcból félrekényszerítette betegsége, a mely miatt le kellett köszönnie a szalontai járási nemzetőrség fővezérségéről. Betegségéből 1855-ben gyógyult ki, mikor is jul. 23-án nőül vette Wenckheim Stefánia Mária grófnőt, a kivel haláláig zavartalan családi életet élt. E házasság folytán jutott a gyulai kastély az Almásyak birtokába. I. Kálmán rendkívül humánus érzésű ember volt. Az öregeket istápolta, a betegeket gyógyította, az ügyefogyottakat gyámolította, egyházakat tartott fenn, iskolákat alapított. Embertársait megbecsülte, azokat nem rangjuk, hanem belső értékük szerint mérlegelte. Alkalmazottait szerette, velük szemben nyájas, leereszkedő volt. A nagypolitikától mindig távol tartotta magát, a feltűnést egész életén kerülte, s azért őt lepte meg leginkább, a midőn a király 1855-ben v. b. t. t. nevezte ki.

Nevét a nagy alapítók közt hiába keressük. Feleségét imádta, gyermekeiért rajongott. Birtokait az ősi Almásy javak vásárlásával tetemesen növelte.»

I. Kálmán 1898 okt. 28-án halt meg.

XVI.

II. Kálmán.

A tragikus véget ért I. Dénesnek egyetlen fia maradt: II. Kálmán. 1852 márczius 18-án született Budapesten. Császári és kir. kamarás, főrend, ura a pásztói hitbizománynak. II. Kálmán szenvedélyes műkertész. Pásztói uradalmában gyönyörű rózsatenyészet van, mely egyike a legnagyobbaknak az országban. Hogy milyen remek kertészet a pásztói, elegendő felemlítenem, hogy a virágágakban több ezerfajta rózsza pompázik. De II. Kálmán nemcsak szenvedélyes kertész, hanem híres sportsmann is. Telivér lótenyészet neves az egész országban. II. Kálmán 1873-ban nősült, felesége: Keglevich Margit grófnő.

XVII.

I. Kálmán utódai.

I. Kálmánnak hat gyermeke maradt: három leánya és három fia. A két első leány volt: Erzsébet és Mária. Az előbbinek gróf Cziráky János, utóbbinak Beniczky Géza a férje. Leány az utolsó szülött: Emilia, a kinek férje: báró Trautenberg Frigyes. A fiúk közül az elsőszülött: II. Dénes, öccsei: György és I. Imre.

XVIII.

II. Dénes.

II. Dénes 1863 márczius 23-án született. Atyjának, I. Kálmánnak 1898-ban történt elhunytja után örökölte a sarkadi, kétegyházi hitbizományt, a gyulai és

több más uradalmakat. Középiskolai tanulmányait Aradon végezte, majd jogi tanulmányokat folytatott. Azután Kétegyházán gazdaságának élt s gazdálkodik ma is. Röviddel ezelőtt tevékeny részt vett a megyei közügyek intézésében. Több cikluson át tagja volt a békésvármegyei közigazgatási bizottságnak, a melynek ülésein számos alkalommal nagy jogi és gazdasági tudásának adta jelét. Valóságos mintagazda. Sarkadi és gyulavárii uradalma országos hírnek örvend, gyulai kastélyának parkja pedig ritkítja párját. II. Dénes Magyarország egyik leglelkesebb honleányát, Károlyi Ella grófnőt vette nőül. A hazafias mozgalmakban mindig előjáró grófnő számtalanszor fényes tanújelét adta ritka erős hazafiságának. Károlyi Ella grófnő, a mikor a mácsai uradalom gróf Károlyi Tibor kezére került, az ott nyugvó két vértanú: Damjanich és Lahnernek díszes márványobeliszket emelt, a következő felirással:

Damjanich
Lahner
1849 okt. 6.

II. Dénesnek nejétől eddig nyolcz gyermeke született: Emma, 1889; Denise, 1890; Gabriella, 1892; Mária, 1894; II. Alajos, az elsőszülött fia, 1895; III. Kálmán, 1902; Jeanna, 1905 és Erzsébet, 1907-ben.

XIX.

György.

II. Dénesnek első öcscse: György 1864-ben született. Tanulmányai befejezése után a katonai pályára lépett, a hol mint huszárfőhadnagy szolgált. 1888-ban kilépett a hadseregből, s ugyanekkor megnősült, feleségül vétén Zichy Lenke grófnőt. 1898 nov. 18-án Döblingben meghalt. Négy gyermeket hagyott hátra: Mária, 1889; Georgine, 1890; Pál, 1892 és Jaquelin, 1895.

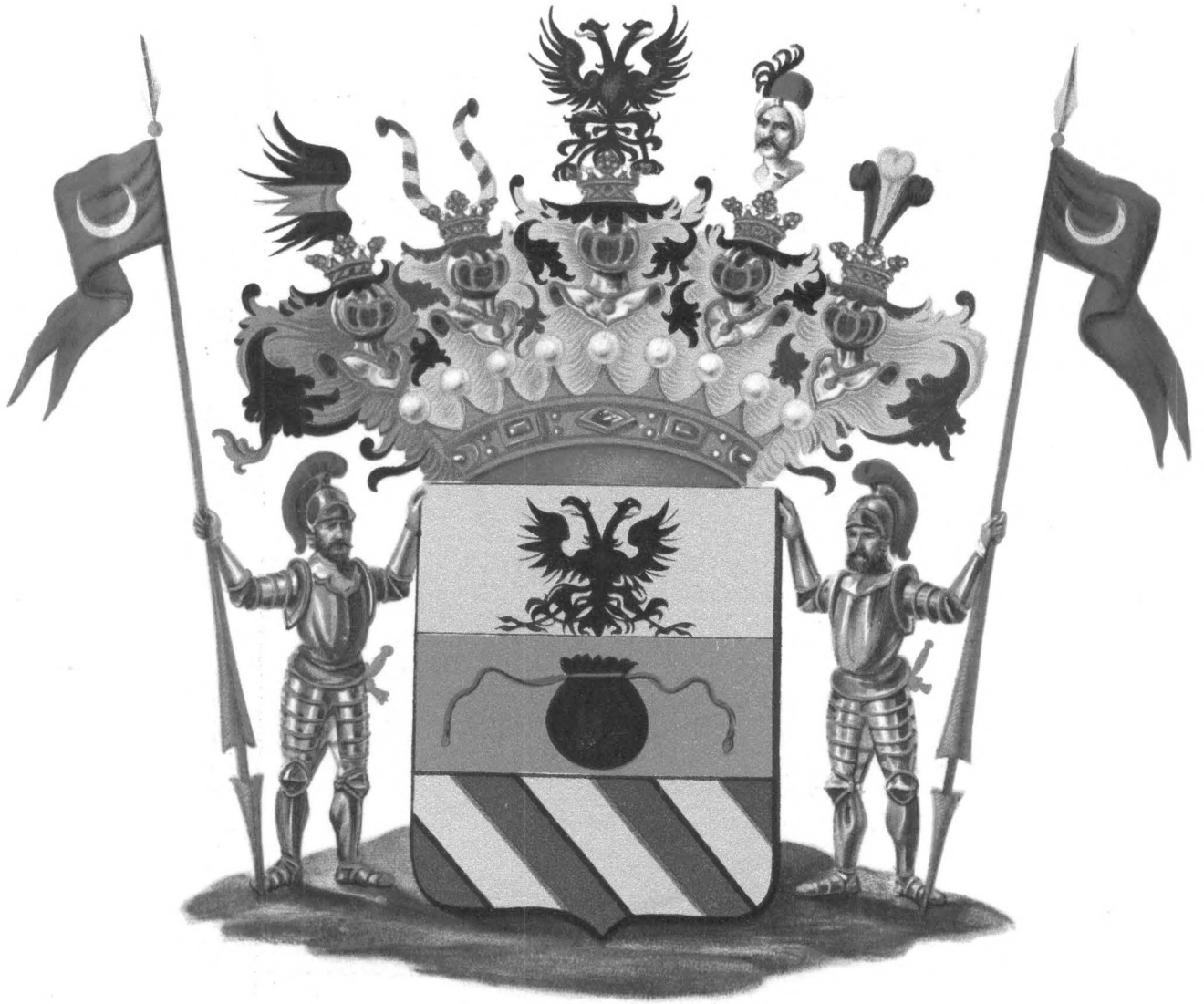
XX.

I. Imre.

II. Dénesnek második öcscse: I. Imre, 1868-ban született. Középiskolai tanulmányait II. Dénessel együtt Aradon, a jogot pedig Kolozsvárott, Budapesten és Berlinben végezte s a doktori diplomát kitűnő eredménnyel szerezte meg. A katonai szolgálatot a 14. huszárezrednél töltötte, a melynek tartalékos hadnagya. A három testvér közül egyedül ő lépett a politikai pályára. A Bánffy-kormány alatt mandátumot vállalt. Egy cikluson keresztül képviselte a diósadi kerületet. Mint főrend, 1901-ben pótválasztás útján tagja lett a főrendiház jegyzői karának. Ugyanezen ciklusban tagja a közgazdasági, közlekedésügyi és naplóbíró bizottságnak. A darabont korszak alatt félrevonult s csak a koalíció uralomra jutásakor lépett ismét a politikai élet mezejére. 1906-ban főispánságot vállalt Jász-Nagy-Kun-Szolnokmegyében, ott, a hol ősei kapitányai voltak a jászoknak és kunoknak, a kiknek utódai határtalan lelkesedéssel és pompával iktatták be. I. Imrének neje: Wesselényi Kornélia bárónő, a kitől eddig négy gyermeke született: III. Dénes, 1892; Ilona, 1894; II. Imre, 1896 és Mária, 1902.

A GRÓF BOLZA-CSALÁD

A GRÓF BOLZA-CSALÁD.

I.

A Bolza-család származása és letelepedése Békés vármegyében.

A Harruckern-családba való beházasodás folytán Békésvármegye mágnás-családainak száma a XVIII. század végén s a XIX. század elején megszaporodott. A beszármazott mágnások sorában szerepeltek a Bolzák is, a kik ugyan nem közvetlenül Harruckern-örökösök, de házasság folytán a Harruckern-birtokból részesedtek. A mint ugyanis a Harruckern-család fejezetéből tudjuk, Harruckern János György 1742-ben meghalt. Gyermekai voltak Johanna, báró Werdenberg Józsefné; Francziska, báró Pechmanné; Czeczilia, báró Wenckheim Józsefné; és a korán elhalt József után egyetlen fia: Ferencz báró. Ferencz 1775-ben fiutód nélkül hunyt el, csupán két leánya maradt: Mária Anna, aki gróf Stockhammer Józsefhez ment nőül és Jozefa, aki gróf Károlyi Antal nejévé lett. Az elsőnek, gróf Stockhammer Ferencznek leányától, illetve leányával, Antóniával kapta örök-részüül báró Bolza Péter tábornok a szarvasi uradalmat. A Harruckern-örökösök nagy osztályakor ugyanis, 1798-ban Szarvas Öcsöd, Gyoma és Endröd helységek és határaik külön-külön birtokrészt tettek ki, a melyet a gróf Stockhammer-család s utána a Bolzák örökölték. 1815-ben, a gróf Batthányi-családba való beházasodás folytán birtokukba jutott a Bolzáknak Szénás, Királtság, Kondoros, Décs és Halásztelek, e birtokok közül azonban Szénás és Királtság nemsokára elzálogosítás folytán a gróf Károlyi-család birtokába jutott.

A Bolza-család közvetlenül az időtől érdekel bennünket, midőn vármegyénkben birtokot szereztek és itt letelepedtek. Röviden azonban meg kell emlékeznünk régebbi multjukról, származásukról. A Bolza-család eredetileg ősrégi olasz grófi család ivadéka. A családi levéltárban fekvő ősrégi olasz okiratok tanúsága szerint az első ismert ős, a ki Olaszországban élt és szerepelt, Ambrozius

volt 1300 táján. Itt azonban egy időre megszakad a genealógiai levezetés. Később Bolza di Campio néven szerepeltek s számos jeles tagja volt a családnak, melynek ivadékai ma nemcsak Magyarországon, de Németországban és Amerikában is élnek. Az olasz földről elszármazott Bolzák Ausztriában telepedtek le s ott, mint egykor Biberák, felajánlott fegyveres szolgálattal biztosították existenciájukat. Bécs mellett birtokot is szereztek, részint vétel útján, részint adományban. Péter báró, a Magyarországra beszármazott ifjabb ág törzsatyja, ott is élte le napjait (Karnabrunn). Az idősebbik ág, melynek őcscse Mária Terézia királynőtől 1752-ben kapott osztrák lovagi rangot, németországi honos lett s ez ágnak jelenlegi seniorja gróf Bolza Gyula, született Karlsbadban, 1828.

A magyar honosságot nyert (1792. évi XXII. t.-cz.) Bolza-család Békésvármegyébe való letelepedése után szívében, érzéseiben magyarrá lett. Szarvason kastélyt építettek, s e község újabkori fejlődése, története elválaszthatatlanul összefügg nevükkel. 1801-ben a Körösön hidat építettek, 1834-ben az ő áldozatkészségük tette lehetővé az ország híres főgimnázium megalapítását (a melyet különben Berényből helyeztek át), ugyancsak díszes római katolikus templomot emeltek, bőkezűen gyakorolták a jótékonyt s társadalmi téren is hathatósan közreműködtek Szarvas és vidéke felvirágoztatásán. Szereplésükről alább külön fejezetekben szólunk.

II.

Bolza Péter. A békésmegyei birtokszerző.

Bolza Péter, a magyarországi ág törzsatyja, mint osztrák alattvaló és lovag, Bécs mellett, az alsóausztriai Karnabrunnban élt. Már ifjúkorában a katonai pályára lépett s korának mozgalmas viszonyai tág teret nyújtottak fényes katonai tehetségeinek érvényesítésére. A katonai pályán gyorsan haladt előre. Mint alezredes részt vett Belgrád ostrománál s hősiességet vett a törökök kiűzésében. Nemsokára mint őrnagy s mint a Lobkovitz uhlánusok parancsnoka Sabácz vár bevételénél tüntette ki magát, mikor is érdemeinek elismeréséül a Mária Terézia lovagrendet kapta kitüntetésül. 1790-ben osztrák bárói rangot, 1792-ben magyar indigenatust s 1808 július 19-én pedig grófi rangot nyert. (Az idősebb, Németországban lakó ág 1761. aug. 3-án nyert grófi rangot.) A magyar ág czímere:

A GRÓF BOLZA CSALÁD

alezredes, vezérőrnagy, tábornok,
1790-ben osztrák bárói rangot
1808 jul. 19-én
neje: Stock

Ferencz

†

Antónia

1789, † 1836
férje: gróf Batthányi István
cs. és kir. kamarás

Anna-Mária

1806 aug. 4, † 1876 ápr. 8
csillagkeresztes és udvarhölgy
férje: gróf Schönborn Károly
cs. és kir. kamarás, v. b. t. t.
1803 máj. 2, † 1854

II. József

1807 decz. 2, † 1887 ápr. 4
1884-ben a megyei nemzetőrség
kapitánya

Antal

1808 dec. 31, † 1894 máj. 1
cs. és kir. kapitány
neje: Bruckovszky Amália
esküvő: 1808 szept.

Anna

szül. Szarvas 1847 okt. 12
férje: kőrösszeghy gróf Csáky
Albin főrendiház elnöke

III. József

sz. Szarvas 1853 jan. 6
lakik: Tiszakürtön
neje: Pálffy Alice grófnő, főrend

Béla

1854 jan. 15, † Bécs 1889 dec.
a bécsi Ritterschule volt tanár

Rudolf

sz. 1878 márcz. 20.
neje: Szilvinyi Hanna
laknak: Tisza-Inokán

Frigyes

sz. 1879
jan. 28,
†

Mária

sz. 1880
márcz. 20.

Paulina

sz. 1881
máj. 15,
†

III. Péter

sz. 1883
aug. 1.

Matild

sz. 1882
szept. 18.,
†

II. Géza

LESZÁRMAZÁSI TÁBLÁZATA.

za Péter

2 decz. 12-én Mária Terézia-rend lovagja
 ert, 1792-ben magyar honosságot nyer,
 ztrák grófi rangot nyer,
 mer Antónia grófnő

I. József

1780 máj. 23, † Szarvason 1862 máj 6.,
 cs. és kir. kamarás

neje: Batthányi Anna grófnő, (esküvő: 1805 okt 31.)
 1782 márcz. 23, † 1854 márcz. 5

Mária

4 jan 3, † 1890 jan. 6
 e: Tomcsányi Károly
 és kir. lovaskapitány

István

1817 okt. 13, † 1880 márcz. 31
 1861-ben Szarvas bírása
 neje: Vay Alojza grófnő

II. Péter

1824 aug. 21, † 1881 ápril 10
 dzsidas hadnagy
 neje: Tige Mária grófnő

Alfréd

1853 szept. 10, † 1878 jun. 24
 huszárhadnagy

I. Géza

sz. Szarvas 1857 aug. 27
 főhadnagy volt a 4. huszárezr., főrend
 1898 aug. 27. Lipót-rend tulajdonosa
 1. neje: Bánhidy Mária bárónő
 † 1892 jan. 23
 2. neje: kisszeniczei Szeniczey Ilona
 esküvő: 1894 jun. 2

Pál

sz. 1861 aug. 18
 huszárfőhadnagy volt 2. ezr.,
 főrend
 neje: bojári Vigyázó József
 grófnő
 esküvő 1895 aug. 3

ice

Karolina

1887
 . 26.

sz. 1891
 márcz. 19.

1-től: Alfonz

sz. Czepléd,
 1886 máj. 17.

2-től: Mária-Klára

sz. 1895
 márcz. 7,

Mária-Ilona

sz. 1898
 jan. 27

Háromszor vágott pajzs, fönt ezüst mezőben aranycsőrű és karmú kétfejű fekete sas, közepén arany mezőben fekete pénzeszacskó, vörös fonállal összekötve, lent kék mezőben három ezüst, jobbra dülő ferde czölöp. Öt sisak, sisakdísz: I. középső, pajzsbeli kétfejű sas; II. balra fordult fekete szárny, arany pólyával megrakva, III. kék szarvak, három arany pólyával megrakva; IV. szakállas török, törzse tollbokrétás turbánnal; V. két kék között egy fehér struccztoll.

A fényes karriert elért vitéz katona, mint föntebb jeleztük, Stockhammer Antónia grófnőt vette feleségül, a kivel a Harruckern-uradalommal az úgynevezett szarvasi rátát (Szarvas. Öcsöd, Kondoros Gyoma és Csákó) kapta. Bár Péter békésmegyei nagybirtokos lett, ritkán fordult meg itt. Öreg napjait is Bécsben és a karnabrunni kastélyban töltötte s ott is halt meg. Három gyermeke maradt, a kik közül az elsőszülött: Ferencz, ifjúkorban hunyt el. Antónia gróf Batthány István kamarás hitvese lőn. Békésmegyei birtokainak örököse:

III.

I. József,

a ki a Bolzák közül elsőnek telepedett le Békésmegyében, Szarvason, hol díszes kastélyt is emeltetett.

Gróf Bolza I. József egyike volt legérdekesebb és legértékesebb főurainknak. Nyelvében, szokásaiban teljesen idegen volt, a mikor átlépte e megye határát s rövid idő alatt nemcsak nyelvünket sajátította el, hanem szívvel-lélekkel magyarrá lett s vezetőszerpet játszott közéletünkben is. Vezetőszerpe volt főuraink sorában is, mert hiszen az osztatlan Harruckern-birtokok fölött rendelkező Harruckern-örökösöknek 1830—1853-ig ő volt a seniorja. E tisztség megfelelt az elnöki jogkörnek, mert a seniorok elnököltek mindenkor a Pesten megtartott családi gyűléseken. Egyébként I. József volt az utolsó elnök s mint ilyen vezette azt a tanácskozást is, a melyen a 23 Harruckern-örökös felosztotta a közös birtokot.

I. József 1780 május 23-án született. Tanulmányainak befejezése után a katonai pályára lépett, onnan azonban hamarosan megvált s eladván karnabrunni birtokait, Szarvasra költözködött s gazdaságának szentelte életét. Mint kitünő gazda, mintaszerűen rendezte be uradalmait, a melyeket házassága révén tetemesen gyarapított. 1805 okt. 31-én ugyanis házasságra lépett Batthányi Anna grófnővel s e

házaság révén birtokába jutott Szénás, Királyság, Kondoros, Décs és Halásztelek. Az óriási áldozatok, melyeket a nagyarányú gazdasági befektetések igényeltek, Szénást és Királyságot kénytelenítették elzálogosítani, a melyek így a gróf Károlyi család kezére jutottak.

1807-ben koronás vendége volt a szarvasi kastélynak. I. Ferencz császár ugyanis midőn nejével Aradról Gyulára érkezett, továbbutaztában május 14-én I. József kastélyában szállott meg. Az uralkodót fényes pompával fogadták s a szarvasi királynapok emléke sokáig emlékezetes maradt. Ugyanitt említjük meg, hogy I. József az uralkodótól kamarási méltóságot nyert.

I. József sokoldalú gazdasági tevékenysége mellett kora közéletének, társadalmának egyik legagilisabb tagja volt. Úgy humánus, mint kulturális mozgalmak élén mindig a legelsők között szerepelt. Az ő áldozatkészségének köszönhető, hogy a mezőberényi esperességi főiskolát, a mely már a válság küszöbén állott, áttelepítették Szarvasra, hol rövid idő alatt az ország egyik legnevesebb tanintézetévé fejlődött. Talán egyetlen főgimnázium nincs az országban, a mely annyi jeles férfit nevelt volna a hazának, mint a szarvasi. Ezen intézet felállítására, illetve áttelepítésének czéljára I. József 1834 január 7-én adománylevelet állított ki, melyben a czélra 305 holdnyi szántóföldet, két szárazmalmot és nyolcz házhelyet ajánlott fel alapítványul.

A megyegyűléseken is gyakran megfordult I. József, a ki közismert volt liberális gondolkodásáról. Karácsonyi írja monografiájában: «Gróf Bolza Józsefnek nagy szerepe volt az 1835 február 3-iki megyegyűlésen, a melyen a megye követei azt jelentették, hogy az úrbéri törvényjavaslatnak V. és VII. cikkelyei az országgyűlésen elbuktak. Az V. cikkely az örökváltság elengedését, a VII. pedig a jobbágyoknak a földesurak önkénye ellen való személy- és vagyonbeli bátorságát mondta volna ki. A megyegyűlés elhatározta, hogy kérni fogják az országgyűlést ismételt tárgyalására, a mely határozatot a királyi rendelet «lázasztásra czélzónak» mondott s a megye ellen vizsgálatot is rendeltek el.» Liberális érzésének még szebb példáját adta I. József 1845-ben, a midőn felszabadította jobbágyait és velük örök váltságra lépett. Elévülhetetlen érdemeket szerzett I. József Szarvas fejlesztése körül is. Balla Mihály uradalmi főmérnökével szabályozta a község beltelkeit, a girbe-gurba utcákat nyilegyenesre húzatta s a tűzrendszet érdekeit szolgálta azzal, hogy cselédjeit a tűzoltás és tűzfecskendők használatára begyakorolta. A magyar önvédelmi harcban — tekintettel előrehaladott korára — aktive nem vett részt, áldozni azonban sohasem késett a haza oltárára. Az abszo-

lutizmus alatt teljesen visszavonult s egyedül családjának és gazdaságának élt. A boldog családi fészekből 1862 május 6-án szólította el a halál, a melynek következtét igaz, mély gyászszal siratta meg Szarvas minden egyes polgára.

IV.

I. József utódai.

I. Józsefnek három fiú- és három leányutódja maradt. Az elsőszülött: *Mária Anna*, született 1806 aug. 4-én. Nagy műveltsége, szeretetreméltó kedves modora a legmagasabb körökben is kegyeltté tették. Csillagkeresztes és udvari hölgy volt s mint ilyen gróf Schönborn Károly kamarás, valóságos belső titkos tanácsos neje lett. Meghalt 1876 április 8-án.

II. *József* 1807 deczember 2-án született. Miután hadkötelezettségének eleget tett, a gazdálkodáshoz vonult vissza. Az önvédelmi harcokban résztvett a megyei nemzetőrség szervezésének munkájában, s a lovasosztálynak másodkapitánya volt. Világos után teljesen visszavonult s annyira zárkózott életet élt, hogy családot sem alapított. Meghalt 1887 április 4-én.

Antal gróf 1808 deczember 31-én született. Tanulmányainak befejezése után a katonai pályára lépett. Hadnagyi rangban a vérteseknél szolgált. Később kilépett a hadseregből és Szarvason gazdálkodott. Mint kurucz hazafi, 1848-ban ő is beállott nemzetőrnek. 1868 szeptember havában Kolozsvárott oltárhoz vezette Brudkovszky Amáliát s ugyanekkor a protestáns vallásra tért át. Gyermektelenül halt meg 1894 május 1-én.

Mária grófnő 1814 január 3-án született s mint Tomcsányi Károly cs. és kir. lovaskapitány hitvese hunyt el 1890 jan. 6-án.

István gróf 1817 okt. 13-án született. A puritán jellemű és egyszerű életet élő főurat ma is gyakran emlegetik a szalmafüdeles szarvasi viskókban. S az idő haladásával mind csodálatosabb és legendásabb lesz alakja. A minnek a magyarázata az, hogy Bolza István gróf egykor bírása volt Szarvasnak. A midőn ugyanis 1861-ben az országgyűlés feloszlatása után ismét ránk köszöntött a bécsi abszolútizmus s az alkotmányos tisztviselők helyét osztrák és cseh beamterek foglalták el, ostromállapotot hirdettek ki s az adókat katonai karhatalommal hajtották be. A szarvasi polgárok ekkor, hogy a törvénytelen kormányrendeletek minél keve-

sebb kárt okozhassanak, Janurik János földműves bíró mellé parasztbírónak megválasztották gróf Bolza Istvánt. A közbizalomnak örvendő főúr teljes komolysággal vette hivatalát s parasztbírósága alatt parancsmódra haladt a község közigazgatásának kordéja, de másrészt az önkényuralom támadásaitól is megszabadultak a polgárok. István gróf hitvese Vay Alojza grófnő volt, a kitől egyetlen leánygyermek: *Anna* született 1847 október 12-én. A nagyműveltségű grófleány kőrösszeghi gróf Csáky Albin főrendiházi elnök hitvese lett. István 1880 márczius 31-én hunyt el.

I. József utolsó és legfiatalabb gyermeke II. Péter gróf volt, ki 1824 aug. 21-én született. Tanulmányai befejezése után katona lett s a Schwarzenberg nevét viselő ezredben mint dicsőség hadnagy szolgált. Innen kilépve, Szarvason gazdálkodott s a közélettől teljesen visszavonulva, egyedül családjának élt. Neje Tige Mária grófnő volt, a kitől öt fiúgyermek született. Utódjai:

V.

III. József.

Tiszakürt ura. Született Szarvason 1853 jan. 6. Közéiskolai tanulmányait részben magánúton, részben mint magántanuló a kegyesrendiek budapesti főgimnáziumában végezte. 1872 őszén katonai szolgálatra vonult be a Pozsonyban állomásozó 72. sz. gyalogezredbe, mint egyéves önkéntes. 1874 február 14-én a cs. és kir. 52. gyalogezredhez tartalékos hadnagygyá léptették elő. Ezen és a következő két évben a hohenheimi gazdasági akadémiának volt hallgatója, s itt rendkívül kitűnő gazdává képezte ki magát. 1876 őszén azután, a midőn átvette atyjának szolnokmegyei Kisasszony-puszta nevű birtokát kezelésbe, gyakorlatilag is érvényesítette gazdasági szakismereteit, 1877 január 15-én Pozsonyban megnősült; erdődi Pálffy Rudolf gróf leányát, Alice grófnőt vezette oltárhoz, a kivel azóta zavartalan boldogságban él Tiszakürtön. Alig telt el a nászév, 1878 július 10-én a királyi parancs hadba szólította III. József grófot. Bosznia és Hercegovina megszállásával ugyanis mozgósították a XIII. hadtestet, melyhez III. József is tartozott. Grácba vonult be, de már július 29-én ezredével átlépte a Szávát. Az okkupáció alkalmával négy véres ütközetben vett részt, u. m. Magláj, Zsepce, Kakany és Serajevó bevételénél. Mindegyik ütközetben hősiességű magatartást tanu-

sított, felettesei a legelismerőbben nyilatkoztak róla, Őfelsége pedig érdemei elismeréséül 1881 november 1-én főhadnaggyá léptette elő, s a katonai hadi és jubileumi éremmel tüntette ki. III. József grófnak házasságából kilencz gyermeke és pedig három fiú és hat leány született (lásd a családfát). Az elsőszülött: Rudolf gróf, szül. Pozsonyban, 1878 márcz. 20-án. A gazdasági pályára lépett, s napjainkban Tiszainokán gazdálkodik. Hitvese: Szilvinyi Hanna, s eddig egy gyermekük született: II. Géza.

V.

Béla.

II. Péternek másodszüzlött fia: Béla gróf. Született 1854 január 15-én. A főgimnáziumot Budapesten végezte a piaristáknál, majd a katonai pályára lépett, a melyen gyorsan haladt előre. Még nem volt harmincz éves, a midőn már kapitány, s egyidejűleg 1883-ban a bécsi «Militär-Reitlehrer-Institut» tanára. A nagyképzettségű katona karrierjét azonban megakasztotta a korai halál. Még családot sem alapíthatott, midőn 1889 decz. 11-én elhunyt.

VI.

Alfréd.

Született 1855 szept. 10-én. Bátyjával, Béla gróffal együtt haladt, s szintén a katonai pályára lépett. Huszonhárom éves korában már hadnagy a 3. huszár-ezredben, de még ugyanezen év június 24-én a kérlelhetetlen halál utját vágta további haladásának.

VII.

I. Géza.

Született Szarvason 1857 aug. 27-én. A főgimnáziumot ugyancsak a budapesti piaristáknál végezte. Majd elvégezte a pozsonyi hadapródiskolát, a honnan

hadapróddá nevezték ki. A 72. gyalogezredtől ezt megelőzőleg átlépett a lovas-
sághoz, s a 4. huszárezredben szolgált előbb mint hadnagy, majd főhadnagy.
A katonaságtól kilépven, Szarvason gazdaságának szentelte idejét. E mellett azonban
tevékeny részt vett még a legutóbbi években is a közéletben. 1900-ban, az
interregnum alatt mandátumot is vállalt. A midőn sógorát, gróf Csáky Albint
ugyanis Ófelsége a főrendiház elnökévé nevezte ki, Szarvas közönsége szabadelvű
programmal őt küldte a parlamentbe. A legközelebbi választáson azonban már
nem vállalt mandátumot, s azóta csak mint főrend gyakorolja jogait. 1898 aug.
27-én magas kitüntetés érte. Ófelsége a nyilvános élet terén szerzett érdemei
elismeréséül a Lipót-rend keresztjével tüntette ki. Szarvas község legújabbkori
fejlesztésében tevékeny részt vett, önkéntes tűzoltótestületet is szervezett, a
melynek hosszú évekig volt a parancsnoka. Mint gazdálkodó elsőrangú, s mint-
gazdasága nagymértékben fejleszti a szarvasi gazdák gazdasági érzékét.

Géza gróf kétszer nősült. Első hitvese Bánhidya Mária bárónő volt, a kit
azonban korán elveszített. 1892 január 23-án halt meg Szarvason. Másodszor
1894 június 2-án nősült, kisszeniczei Szeniczey Ilonát vezetvén oltárhoz. Első
hitvesétől egy fia, Alfonz, született Czeglédén, 1886 május 17. Második nejétől
két leánya született: Mária Anna, 1895 márcz. 7. és Mária Ilona, 1898 márcz. 27.

IX.

Pál.

Született 1861 aug. 18-án. Középiskolai tanulmányait a pozsonyi, soproni
és lőcsei főgimnáziumokban, az egyetemet pedig Budapesten végezte. Katonai
kötelezettségének a 2. honvéd-huszárezrednél tett eleget, a melyben 1894 aug.
3-ig aktív főhadnagya volt. Ekkor kilépett a hadseregből, megnősült és azóta
teljesen visszavonult életet él Szarvason, egyedül gazdaságának és hitvesének,
bojári Vigyázó Jozefin grófnőnek. A főrendiháznak tagja ugyan, de ritka vendége.
Pál gróf nemcsak jeles gazda, de kitűnő kertész is, a ki naphosszat foglalatos-
kodik virágaival. Szarvasi kastélyának parkja messze híres. Hitvese, a ki mintaképe
a nagyműveltségű, nemesen gondolkodó honleányoknak, nemtője a vidék szegé-
nyeinek. Az ő áldozatkészsége és agilitása teremtette meg a Szarvasi Leány-
egyesületet, mely áldásos kulturmissziót teljesít a vidéken.

FORRÁSAIM.

- Köz- és magán- (családi) levéltárak.*
Kortársak elbeszélései nyomán készített jegyzetek.
Karácsonyi János dr.: Békés vármegye monografiája.
Bars vármegye monografiája.
Bácsbodrog vármegye monografiája.
Bihar vármegye monografiája.
Gömör vármegye monografiája.
Hont vármegye monografiája.
Nyitra vármegye monografiája.
Szabolcs vármegye monografiája.
Zemplén vármegye monografiája.
Reizner János: A régi Szeged története.
Kőszeghy Sándor: Nemesi családok Pestmegyében.
Oláh György dr.: Békés vármegye története 1848-ban.
Zsilinszky Mihály dr.: Szarvas város történelme és jelen viszonyainak ismertetése (1872).
Nagy Iván: Nagy Magyarország családai.
Gróf Almásy Dénes: Az Almásy grófok (1902. Kétegyháza).
Gracza György: A szabadságharcz története.
Heraldikai és grafikai intézet: Magyar nemzetség.
Bányai Elemér: Örmény anekdoták és egyéb apróságok.
Kubinyi Miklós: Várady Szakmáry-család története.
Mogyorósy János: Gyula hajdana és most (1858).
Mogyorósy János: A wenkheimi Hund-család eredete.
Szongott Kristóf: A magyarhoni örmény családok geneológiája (1898).
Góthai Almanach (bárai és grófi törzskönyv).
Kézay Simon krónikája.

Horváth István: Magyarország gyökeres régi nemzetségeiről.

Haan Lajos: Békés vármegye hajdana.

Magyar Történelmi Társulat: Századok (évkönyvek).

Illésy János dr.: 1754—55. évi nemesi összeírás.

Illésy és Petkó: Királyi könyvek.

Berecz Sándor: Magyarország művelődésének története.

Pallas Lexikon.

Éble Gábor: A Harruckern- és a Károlyi-család.

Békés vármegye régészeti és művelődéstörténelmi egyletének évkönyvei.

Dr. Áldásy Antal: A Magyar Nemzeti Múzeum könyvtárának címjegyzéke.

II. Czímeres levelek.

Horváth Sándor: Czímeres nemeslevelek jegyzéke.

Éble Gábor: Károlyi Ferencz gróf és kora.

Dr. Kardos Samu: Régi okiratok és levelek tára.

Podmaniczky Frigyes: Naplótöredékek.

A Turul évfolyamai.

Szilágyi Sándor: A forradalom férfiai.

Baseli Cosmographia.

*

(A fent felsorolt művek az egész, öt kötetre terjedő munkához szolgáltak forrásul.)

TARTALOM.

	Lapszám
Bevezetés	3
I. A BÁRÓ HARRUCKERN-EK ÉS ÖRÖKÖSEIK.	
A Harruckern-ek bárói címere	13
A Harruckern-ek leszármazási táblázata. (Melléklet.)	
1. A Harruckern-ek és letelepedésük Békésvármegyében	15
II. A gyulai uradalom megszerzése	17
III. Birtokperek	21
IV. Harruckern János György alkotásai	22
V. Harruckern János György főispánsága	24
VI. Harruckern Ferencz báró	27
VII. A Harruckern-ek utódai és örökösei	29
II. A WENCKHEIMI WENCKHEIM-CSALÁD.	
A lovag Wenck-ek lovagi címere	35
A wenckheimi Wenckheim-család grófi címere. (Melléklet.)	
A wenckheimi Wenckheim-család leszármazási táblázata. (Melléklet.)	
a) <i>A Wenck-ek és lovag Wenck-ek.</i>	
A Wenck-ek eredete, származása	40
b) <i>A báró Wenckheim-ok.</i>	
A wenckheimi Wenckheim-család bárói címere	45
1. A bárói rang szerzői	47
II. Wenckheim I. Xavér Ferencz báró	48
III. Wenckheim I. Xavér Ferencz báró utódai	49
IV. Wenckheim (III.) József báró	50
V. Wenckheim (III.) József báró utódai	51

	Lapszám
VI. Wenckheim Béla báró	52
VII. Wenckheim Béla báró és a szabadságharcz	53
VIII. Wenckheim Béla báró és az abszolutizmus	55
IX. Wenckheim Béla báró minisztersége	56
X. Wenckheim Béla báró jellemzése	58
XI. Wenckheim Béla báró emlékezete	64
XII. Wenckheim László és az utolsó Weinckhem bárók	65

c) *A gróf Wenckheim-ok.*

I. II. József, a grófi rang szerzője	72
II. Az első Wenckheim gróf utódai	73
III. Gróf Wenckheim József Antal,	73
IV. Gróf Wenckheim Krisztina	75
V. Gróf Wenckheim Seraf Ferenc Lipót	76
VI. Gróf Wenckheim Seraf Ferenc Lipót utódai	77
VII. Gróf Wenckheim V. József	77
VIII. Gróf Wenckheim Károly és utódai	81
IX. Gróf Wenckheim Frigyes	81
X. Gróf Wenckheim Géza	83
XI. Gróf Wenckheim Antal és Rudolf	84
XII. Gróf Wenckheim IV. Ferencz	85
XIII. Gróf Wenckheim Henrik	86
XIV. Gróf Wenckheim István	86
XV. Gróf Wenckheim Dénes	87

III. A ZSADÁNYI ÉS TÖRÖKSZENTMIKLÓSI ALMÁSY-CSALÁD.

Az Almásyak grófi címere. (Melléklet.)

Az Almásyak leszármazási táblázata. (Melléklet.)

I. Az Almásyak származása	93
II. Nemes Almásyak (II. György ága)	94
III. János ága (I. János, a nemességszerző)	96
IV. I. János gyermekei	98
V. II. János	98
VI. II. János utódai	98
VII. I. Pál	99
VIII. I. Pál testvérei (I. Mihály, III. János, Antal, I. József)	100
IX. I. Ignác. (Az első Almásy gróf és utódai)	101
X. I. Pál utódai. (II. Pál, István, Imre)	102
XI. II. Ignác. (Az I, sarkadi gróf és utódai)	104
XII. II. Ignác utódai (Borbála, Lajos, Ottilia)	106

	Lapszám
XIII. I. Alajos	107
XIV. I. Alajos utódai (I. Dénes, I. Kálmán)	108
XV. I. Kálmán	109
XVI. II. Kálmán	110
XVII. I. Kálmán utódai	110
XVIII. II. Dénes	110
XIX. György	111
XX. I. Imre	112

IV. A GRÓF BOLZA-CSALÁD.

A Bolza-család grófi címere. (Melléklet.)

A Bolza-család leszármazási táblázata. (Melléklet.)

I. A Bolza-család származása és letelepedése Békésmegyében	115
II. Bolza Péter, a békésmegyei birtokszerző	116
III. I. József	117
IV. I. József utódai	119
V. III. József	120
VI. Béla	121
VII. Alfréd	121
VIII. I. Géza	121
IX. Pál	122
Források:	123